ప్రచురణ నెం - 240
ప్రథమ ముద్రణ 1947
ద్వితీయ ముద్రణ 1948
తృతీయ ముద్రణ సెప్టెంబరు 1957
(భాద్రపదం - 1879)

వెల : రు. 1-25

ముద్రణ :
ఆంధ్రా ప్రింటర్సు,-
విజయవాడ

మా భూమి

(నాటకం)

పాత్రలు

నంబరు	పాత్రలు	పరిచయం	వయస్సు
1	వీరారెడ్డి	కథానాయకుడు	35
2	దాదాసాహెబ్	రైతులు	55
3	సుభాన్		24
4	రామిరెడ్డి		26
5	జగన్నాధరెడ్డి	దేశముఖ్	45
6	వెంకట్రావు	పట్వారీ (కరణం)	50
7	మస్తాన్	రౌడీ	30
8	రాముడు	దేశముఖ్ సేవకుడు	35
9	యల్లమంద	గొల్ల	40
10	సీతమ్మ	వీరారెడ్డి భార్య	27
11	కమల	వీరారెడ్డి చెల్లెలు	14
12	అమీన్	సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరు	32

ఇద్దరు ముగ్గురు పోలీసులు

1

బందగి సమాధి

[సజ్జామొక్కలు, సన్నజాజులు వగైరా రకరకాల పూలమొక్కలతో సమాధి అలంకరించి ఉంటుంది. వీరారెడ్డి, దాదాసాహెబ్ ఒక ప్రక్కన; సుభాన్, రామిరెడ్డి మరోప్రక్కన నుంచుని ఉంటారు. వీరారెడ్డి భార్య సీతమ్మ, చెల్లెలు కమల సమాధిపై అగరువత్తులు వెలిగిస్తూ ఉంటారు, తెర లేస్తుంది. అందరూ కలిసి పాడుతూఉంటారు.]

భాయీ, బందగీ,
నీ జీవితమే జీవితము
భాయీ బందగీ

వీరయోధుడా హారతు లివిగో
క్రూర నిరంకుశ దేశముఖుల ఈ
దారుణ హింసల రూపుమాపగా
పోరాటంబున ప్రాణాలొసగిన
నీవే అమర జీవివోయీ
మార్గదర్శివోయీ ॥భాయీ॥

విప్లవ జ్యోతిని వెలిగించితివి
తెలగాణను నీవే

ఇంటింటను నీవే
మా హృదిలో నీవే॥

[కమల, సీతమ్మ వీరారెడ్డి ప్రక్కవచ్చి నుంచుంటారు. పాట అయిపోయిన తర్వాత అందరూ తమ చేతుల్లో ఉన్న పువ్వులు సమాధిపై చల్లుతారు.]

సుభాన్ : (నాలుగు వైపుల తేరిపారజూచి) ఏం జనం తెంపు లేదు.

రామి : ఓహ్‌ ! జనమేంటి ? ఇసుకేస్తే రాలే టట్టుందా ?

దాదా : వచ్చే బండికి దిగేబండికి అంతులేదు. ఏ చెట్టుకింద చూచినా బండే; నిరుడే అనుకుంటే అంతకు రెట్టింపు జనం వచ్చింది ఈయేడు.

వీరా : అవును, ఏయేడు కాయేడు పెరిగిపోతూ ఉంది. ముందు ముందు ఇంకా వస్తారు.

దాదా : ఎనకటి రోజుల్లో రేపాల తిరణాలకి, సోమప్ప తిరణాలకి ఇట్టాగే వచ్చేవాళ్ళు.

రామి : ఆఁ ఏం వచ్చేవాళ్ళో. కొరివి తిరణాల మా గొప్ప తిరణాలని నిరుడు పనిమాల బండి గట్టుకెల్లా తీరా చూడబోతే కుచ్చీ కాయలేరు.

దాదా : అక్కడ ఒక చోటే ఏంటి ? ఇప్పుడేతిరణాల కెల్లినా అంతే.

సుభాన్ : నిజమే దాదా.

రామి : అయితే మన బందగీ ఉర్సుకి జనం ఇట్టా పోర్లివస్తం దేమిటి ?

దాదా : ఏమోబాబు, ఈ చిత్రమంతా అల్లాకే తెలవాలి.

వీరా : ఇందులో పెద్ద చిత్రమేముంది దాదా ? బందగీ పేరు రోజురోజుకి ప్రజల్లో పాకిపోతూ ఉంది. ;అందుకనే దూర దూరాన్నుంచి ఈ తిరణాల చూడ్డానికి జనం వస్తున్నారు.

సుభాన్ : బందగీ చచ్చిపోయి, ఇంకా పట్టుమని పదేళ్ళన్నా గాల.అప్పుడే అతన్ని గురించి అనేక ఊళ్ళల్లో వింత వింతగా చెప్పుకుంటున్నారు.

వీరా : అప్పుడే ఏమయింది ? ముందు ముందింకా చెప్పు కుంటారు.

రామి : ఏం ఎందుకని ?

వీరా : అవును, అతను చేసిన త్యాగం అలాంటిది. ఆ రోజుల్లో ఒక్కడే దేశముఖుతో ఎదిరించి పోట్లాడాడంటే మాటలా ?

సుభాౕ : అందులో విసునూరు దేశముఖు అంతవాడితో !

రామి : మూణ్ణాల్లు బతికినా అట్టా బతకాలి.

సుభాౕ : ఆయనకు తోడు అట్టాంటోళ్ళు ఇంకా పది మంది ఉంటే కనపడేది ఈ దేశముఖు తడాఖా.

దాదా : ఏదో మనం అట్టా అనుకోవడమే గాని, ఎంతమంది అయితే మాత్రం ఏంజేస్తా రామహారాజుని ?

రామి : ఏం అంతలావు మొగాడా ? ఎంతమందిని చంపుతాడు ?

సుభాన్ : ఎందుకు జంపడు, ఇట్టాంటి మన దాదాలంతా చేతులు ముడుచుక కూచుంటే ఏంచెయ్యకుండా ?

దాదా : చేశామో, చేయలేదో, మాకాలం ఏదోగడచి పోయింది. ఇక మీాపడుచోళ్ళుచేసే తలకిందులేమిటో చేయండి, అదీచూద్దాం.

సీత : అసలీ తగాదాకు మూలమేంటో ?

సుభాన్ : ఏముంది, పదిమందిలో ఔననిపించుకోవడమే.

సీత : పదిమందిలో మంచి అనిపించుకుంటే ఆయన సొమ్మేంబోయింది ?

వీరా : ఎందుకుబోదు ? పదిమందీ బందగీచుట్టే చేరితే, ఇక దేశముఖు మొఖం చూసేదెవడు ?

కమల : అతను పైకివస్తే ఇంకా పీడిపెత్తనం ఎలాసాగుతుంది వదినా ?

దాదా : మన సుభాన్ ఈడుకే ఆ ఊరోళ్ళందరితో సెబాస్ అనిపించుకున్నాడు.

కమల : అంత చిన్న వయస్సులోనే ఆ ఊళ్లో ఏ తగాదా వచ్చినా తీర్పుజెప్పేవాడటగా దాదా ?

దాదా : ఊళ్ళో తగాదాలేమిటమ్మా, చివరకు మొగుడూ పెండ్లాం మధ్య కీచులాడుకున్నా అతనిదగ్గరికే వచ్చి చెప్పుకునేవాళ్ళు. అదేంపుటకో! ఎవళ్ళకీ నొప్పి తగల కుండా తీర్మానంచేసి పంపించేవాడు. అట్లాంటోణ్ణి వాళ్ళు పొట్టన బెట్టుకున్నారు.

సీత : అంత బుద్ధిమంతుణ్ణి చంపడానికి ఎవడికి చేతులాడి నయ్యో !

సుభాష్ : (కోపంగా) తాగుబోతు, డబ్బుకు గడ్డిదిని ఖూనీ జేశాడు.

సీత : ఎవడు అంత పాపాని కొడిగట్టింది ?

కమల : ఎవడోగాదు. వాళ్ళ అన్నే వదినా !

సీత : చాల్లే పిచ్చిపిల్లా, తమ్ముణ్ణి ఎక్కడనా అన్న జంపు తాడా ? ఏమిటా మాటలు ?

దాదా : నిజమేనమ్మా, అమ్మాయి జెప్పింది నిజమే. కసాయి ముండాకొడుకు వాళ్ళ అన్నే చంపించాడు.

రామి : అట్లాంటి దుర్మార్గుణ్ణి పగలకోసినా పాపం లేదు.

వీరా : వాడి పనిబట్టడం ఎంతసేపు. అసలీ తగాదా బెట్టిన దేశముఖుకి బుద్ధిచెప్పాలిగాని.

సీత : వాడి కడుపుగాల. అన్న చేతనే తమ్ముణ్ణి చంపించాడంటే వా డెంత మాయముండాకొడుకో ? అసలీ తగాదా భాగాలదగ్గి రొచ్చిందా ?

వీరా : భాగాలదగ్గిర తగాదా ఏముంది ? అయిదుగురన్న దమ్ములూ తలా నాలుగెకరాలూ పంచుకున్నారు. ఇంటికి పెద్దోడని అబ్బాసలీకి జ్యేష్ఠభాగంకింద ఇంకో నాలుగెకరాలు ఎక్కువకూడా ఇచ్చారు.

దాదా : ఏం ఇస్తే ఏం ఫాయిదా ? వాళ్ళ పరువెక్కడ దక్కనిచ్చాడు ? తాగి తంతనాలాడి తనకిచ్చిన ఎనిమిదెకరాల గడ్డా పాడుజేసుకున్నాడు.

వీరా : వాడు తాగితేం. తలకుబోసుకుంటేం ? అదెవడికి గావాలి ? మళ్ళీవచ్చి నాకు భాగం పెడ్తారా చస్తారా అని తయారయ్యాడుగా.

రామి : మళ్ళీ ఏ మొకంతో వచ్చాడు సిగ్గులేక. భాగం అంటే అంత అడ్డగోలుగా ఉందా ఏమిటి ?

సుభాన్ : ఎందుకుండదు ? వెనకమాల దేశముఖు భుజం వేసుకుంటే ఎన్ని ఆటలైనా ఆడొచ్చు.

దాదా : నాబోటోడైతే అప్పుడే గుడ్లు తేలేసేవాడు. కాని ఆడికదేం దైర్యమో పన్నెండేళ్ళు ఛీ అంటే ఛీ అని దేశముఖుకు ఎదురుతిరిగి పోట్లాడాడు.

సీత : ఒక్కడే అన్నిరోజులు ఎట్టా పోట్లాడాడో !

వీరా : ఏముంది ? నోరు మంచిదైతే ఊరు మంచిదవుతుంది. చుట్టుపట్ల మన నాలుగూళ్ళ జనం (సమాధివైపు చూపి) ఈయనమీద ఈగ వాలనిచ్చారా ?

దాదా : సద్దెన్నం మూట బుజానేసుకోని కాళ్ళు కండెలు కట్టేటట్టు పన్నెండేళ్ళు కచేరీ చుట్టూ తిరిగాడు.

సీత : పన్నెండేళ్ళే!

కమల : ఎన్నాళ్ళు తిరిగితే ఏంవదినా, చివరికి బందగీయే గెల్చాడుగా.

రామి : గెల్చాడూ ? ఇవన్నీ పెద్దోళ్ళకి మాకే తెలియవ్. నీ కెట్టా తెలిసినయ్ అమ్మాయ్ ?

సీత : (చిరునవ్వుతో) దాని కెందుకు తెలియవ్. ఇంటో అన్న ఉన్నాడుగా నూరిపోయడానికి. (కమలతో) కానియ్. తర్వాత సంగతి కూడా నీవే చెప్పు.

కమల : (ముసిముసి నవ్వులతో) నేను చెప్పడమెందుకు ? అన్నయ్యనే అడగరాదూ ? నాకు చెప్పినట్టే నీక్కూడా చెప్తాడుగా.

సీత : (సిగ్గుతో) సేర్చావులే మాటలు నోరుముయ్ !

(అందరూ నవ్వుతారు)

రామి : ఇంతకీ తర్వాత ఏమి జరిగింది దాదా !

దాదా : బందగీ గెల్చాడని కబురు తెలియగానే చుట్టుపక్కల నాలుగూళ్ళల్లో పండగ జేసుకున్నారనుకో.

సుభాన్ : ఏం పండగ జేసుకుంటే ఏం లాభం ?

సీత : ఏం ?

వీరా : ఏముంది ? బందగీ గెల్చాడంటే దేశముఖుకి నిద్రబట్ట లేదు. ఇక తన పచ్చి దోపిడీ సాగదనుకున్నాడు. కుట్రలు బన్నాడు.

సుభాన్ : ఎన్ని కుట్రలు పన్నినా చివరకు దొంగేడ్పు ఏడ్చాడుగాని నెరీదుగా వస్తే వాడి బతుకు బైటపడేది.

సీత : ఏం జేశాడేంటి ?

వీరా : మిసల్ (రికార్డు) తెచ్చుకోడానికి పాపం ఒకరోజు బందగీ ప్రొద్దున్నే కచ్చేరికి బయల్దేరాడు. సరిగ్గా ఇక్కడికే-మనం ఇప్పుడు నుంచున్న చోటికే-వచ్చాడు. కంచెలో దాక్కునున్న దేశముఖు రౌడీలు అమాంతంగా ఒక్కసారిగా కత్తులతో బందగీమీద పడ్డారు. బందగీ తల తెగిపోయి నేలమీద పడింది. నెత్తురు కాలవ గట్టింది.

సీత : రామ రామ, కటికి చచ్చినోళ్లెంతపని జేశారు !

దాదా : ఊళ్ళో ఆ రోజున ఒకడింట్లో కూడా పొయ్యి రాజ లేదు.

రామి : (ఆవేశంగా) ఎందుకు ? మనదీ ఒక బతుకే, ముండ బతుకు.

సుభాన్ : కాకపోతే, ఇంతపనీ జేసి ఊళ్ళో ఇంకా ఆ దేశముఖు ఎన్ని గుండెలతో ఉంటాడు ?

దాదా : ఏంజేస్తాం ? గుడ్లనీళ్ళు గుడ్లల్లో గుక్కొని కుళ్ళికుళ్ళి ఏడ్చాం. అంతా కలిసి తలా ఒక చేయివేసి ఎట్లాగైతేం చివర కీ గోరీ కట్టించాం.

సుభాన్ : లోపల లోపల కుళ్ళి చచ్చేకంటె అంతా ఒక్కసారే కట్ట గట్టుకోని చస్తే పోయేదిగా ?

రామి : అంతా ఎందుకు చావాలి ? ఈ గోరీ పక్కనే ఆ దేశముఖు గోరీకూడా కడితే అందరి పీడా వదిలేది.

సీత : బందగీ అట్లాంటి పుణ్యాత్ముడు గనకనే ఈ పూజలు జరుగుతా ఉన్నాయి.

వీరా : వట్టి వట్టి పూజలు చేసినంత మాత్రాన ఒరిగేదేముంది? బందగీ దేనికోసం బలైపోయాడో దాన్ని మనం సాధించినప్పుడే అతని ఆత్మకు శాంతి గలుగుతుంది.

రామి : ఇక చూద్దాం వీడి ఆట లెన్నాళ్ళు సాగుతయ్యో ?

సుభాన్ : ఎన్నాళ్ళో ఎందుకు ? మనాళ్ళు నలుగురూ కలిస్తే రే పీపాటికి పూడ్చిపెట్టం ?

దాదా : ఎందుకొచ్చిన నోటి రంకురా బాబూ, గోడలకు చెవు లుంటాయి. ఈగోడవంతా మళ్ళీ ఆదొరకు తెలి స్తే...

సుభ్రా : ఏం తెలి స్తే ?

రామి : చంపుతాడా ? చంపనీ; ఈ ముండ బతుక్కంటే ఆచావే మేలు.

దాదా : తొందరపడితే పనులవుతయ్యా. దేనికైనా ఆ గడియ రావాలి.

కమల : ఏపని అయినా మన ప్రయత్నం లేకుండా ఎలా అవు తుంది దాదా ?

దాదా : నిజమే అనుకో అమ్మా. కాని ఏం జేస్తాం. ఆయన బలవంతుడు. మనకు రెక్కాడితే గాని డొక్కాడదు. వాడు తల్చుకుంటే మన్ని చీమల్లాగా నలిపేస్తాడు.

వీరా : చీమలన్నీ కలిసి ఒక పెద్ద పామును చంపివేయడల్లా ? మనం అంతా కలి స్తే వీడి బ్రతుకూ అంతే.

దాదా : అది నిజమే అనుకోనాయనా. ముందు మనా ళ్ళంతా కలిసి రావాలిగా మరి ?

రామి : ఏం జేస్తారేం కలిసిరాక ?

భాస్కర్ : కడుపులో కాల్తుంటే అంతా కలిసొస్తారు.

వీరా : ఏం దాదా ? మన ఊళ్ళో ఇంతమంది జనం ఉన్నామా, అంతా ఆరుగాలం చెమటోడ్చి కష్టపడి

పనిచేసే వాళ్ళమే గదా ? ఇందులో ఒక్కడి కొంపైనా కాస్తి పచ్చగా ఉందేమో చెప్పు ?

రామి : అందాకా ఎందుకు ? బొక్కెడు కందున్న వాణ్ణి ఒక్కణ్ణి జూపెట్టు మనూళ్ళో.

దాదా : అసలు తిండి ఉంటేనా కండ ఉంటానికి ?

సుభాన్ : పండిన గింజంతా సర్కారే లాక్కుపోతా ఉండె లెవీ అంట లెవీ.

వీరా : ఒక్క లెవీయేనా. పైన కార్పొరేషన్ (ఖుష్‌ఖరీదీ) పేరుతో దోచుకునే దెంత ?

దాదా : అందాకా ఎందుకు, నా తిప్పలు చూడరాదు. దేశముఖు దగ్గర మా పెద్దపిల్ల పెళ్ళి కెప్పుడో రెండు బస్తాలు నాగుకు తెచ్చాను. ఏటా తీర్చేది తీరుస్తానే ఉండా, పెరిగేది పెరుగుతానే ఉంది.

వీరా : మరి నీవే చెప్పు. ఇక మనం ఎలా బతకాలో.

దాదా : ఇంకా ఒకటే బతకడం. ఇట్లాగే ఎండెండి ఎప్పుడో ఒకరోజు రాలిపోవడమే.

రామి : ఇంకా నయం. మన వీరారెడ్డి బావ రాసిచ్చాడు గాబట్టి సరిపోయింది. లేకపోతే మన పటేల్ కూడా తిమ్మాపురం పటేల్ లాగా తఖ్తారాసి పెట్టినందుకు ఇంటికి 50 రూపాయలు గోళ్ళూడగొట్టి వసూలు జేసే వాడే.

సుభా : ఎట్టా జస్తాం. కదిత్తే లంచం, మెదిత్తే లంచం. బాడిగ తోలుకొని బ్రతుకుదామన్నా బండి పట్టాలు కూడా కరువేనాయె.

రామి : నీ గోడు నా గోడు ఆలకించే దెవడు. ఆ వచ్చిన నాలుగు జతలూ వాళ్ళే పంచుకున్నారు.

వీరా : ఒక బండి పట్టాలేమిటి ? మన పని అంతా కొనబోతే కొరివి అమ్మబోతే అడవిగా ఉంది. మనకు కావాలి సిందేది దొరుకుతూ ఉంది ?

కమల : దేనిమాట ఎలాఉన్నా రాత్రిపూట కాసేపు చదువు కుందామంటే దీపంలోకి చమురుకూడా లేదాయె.

సీత : చదువూ చట్టుబండలు. చివరకు బిడ్డ మాడుకు పెడదా మంటే రవ్వంత కొబ్బరినూనె కూడా కరువే అయి పోయింది.

దాదా : నిజమేనమ్మా నిజమే. ఏముంది – చెప్పుకుంటే మానంబోయే. చెప్పుకోకపోతే ప్రాణంబోయె నన్న ట్టుంది మన బతుకు. ఇంట్లో ఒక చీరె ఉంటే మీ పిన్నీ, చెల్లెలూ చెరి సగం చింపి కట్టుకుంటన్నారు. పోనీలే అమ్మా ! ఎందుకొచ్చిన గొడవ. చెప్పుకొం టం కూడా నామర్దా.

సీత : కాస్తి కుడీ ఎడమే కాని అందరిపనీ అంతే ఉందిలే దాదా. (వీరారెడ్డి వైపు తిరిగి) వచ్చి చాలా సేపయింది, వెళ్తాం. అబ్బాయి గోల చేస్తా ఉంటాడు.

(సీతమ్మ కమల బయల్దేరుతారు)

వీరా : రామిరెడ్డీ! అమ్మాయినీ వాళ్ళనీ అక్కడిదాకా పంపించి ఎడ్లకి నీళ్ళు బెట్టి కాస్త మే తేసిరా.

(కమలా సీతమ్మలతో పాటు రామిరెడ్డి కూడా వెళతాడు)

సుభాన్ : ఏం దాదా! మరి ఏమంటావు? మనూళ్ళో కూడ సంఘం పెట్టుకుందామా?

దాదా : మీ మాట లింటాఉంటే సంగం బెట్టుకోవడమే మంచిదనిపిస్తాఉంది. కాని మనూళ్ళో తలకోక మాట-నిర్వాకమై చస్తుందా అని...

వీరా : మరేం పర్వాలేదు దాదా. మీ బోటివాళ్ళు పైన కాస్తి ఊతమిస్తే చాలు. ఆ పని అంతా మే మే చేస్తాంగా.

దాదా : ఏమో బాబు. ఈ కాలపు వాళ్ళ సంగతులు మాకేం తెలుస్తాయి? సుభానేమో సంగం బెట్టుకుందామంటాడు. వాడన్నేమో వద్దంటాడు.

సుభాన్ : ఎందుకు వద్దనడు? సంఘం బెట్టుకుంటే ఆయన పిచ్చికళలు సాగవుగా మరి. మన పదిమందితో పాటు

నిలి స్తే నిలుస్తాడు, లేకపోతే పోయి ఆ దేశముఖు చంక కిందనే దూరనీ.

దాదా : మళ్ళీ మనలోనే కొంద రిటూ, కొంద రటూ ? అయితే ఇక నిర్వాకమైనట్టే ?

వీరా : డబ్బుకోసం గడ్డితినే రకం ఎవళ్ళో నలుగురు ప్రతి ఊళ్లోనూ ఉంటారు. అందుకని సంఘం బెట్టుకోకుండా మానుకుంటామా ?

[యల్లమంద ప్రవేశం : మడిచి కట్టిన ఎర్రంచు మొద్దుపంచ (గొల్లకట్టు) చేతిలోకర్ర, కర్రకు అన్నపుదుత్త, రొండున సగం కాల్చిన ఆకుచుట్ట, చెకుముకి సంచి, పాతచెప్పులు, లావాటి తలగుడ్డ, బుజాన గొంగళి, చేతులకు వెండిమురుగులు, రెండుచెవులకు పోగులు, కొన చెవుకి జంపు, ఎడమచేతికి దండకడెం.]

యల్ల : (వస్తూనే) పొద్దున్నే లేసి వోడిమొగం చూసినోఙ, కట్టానికి కట్టం దప్పలా, నట్టానికి నట్టం దప్పలా (అంటూ చెప్పులూ, కర్ర, గొంగళి, ఒకప్రక్కనబెట్టి తలగుడ్డదీసి బందగీ సమాధికి దండంబెట్టి చెంపలు వేసుకుంటాడు.)

వీరా : ఏం యల్లమందా ? ఇంతపొద్దెక్కిందాకా ఉన్నావేం ?

సుభాన్ : ఏముంది ? ఏదో జరిగి ఉంటుంది.

దాదా : వాలకంచూస్తే అట్టాగే ఉంది.

యల్ల : ఏముంది సిన్నయ్యా ! మాంబోటోళ్ళం మత్తానయ్య కింద బతికేటట్టు లేదు. తల్లిముండ మొయ్య ఎంత అదర గండం ? భూమిమీంద ఆగేటట్టున్నాండా !

వీరా : (ఆదుర్దాగా) ఏం ? ఏమన్నాడేంటి ?

యల్ల : అంటవేంది ? సూడు. గూంబకిబెట్టి నూకిండు.

సుభాన్ : (యల్లమంద చెంపమీంద చేయివేసిచూస్తూ) ఏం పోయ్యేకాలం వచ్చింది ఇట్టాగొట్టాడు ?

యల్ల : ఆడెవడో ఇయ్యాలగడీకి జచ్చిండంట !

వీరా : ఎవడు ?

యల్ల : ఆఁ అడుగాడే. ఇంకెవడు జచ్చింఢు ఆ పోలీసు అమీంనే.

వీరా : అయితే ఇంకేం ? వేటపోతుకోసం యల్లమంద మంద మీందవచ్చి పడి ఉంటారు.

యల్ల : వచ్చినాళ్ళు దేన్నో ఒకదాన్ని పట్టకపోతే ఒక ఏడ్పు ఏడ్సి ఊరకుందును. (సుభాన్ వైపుతిరిగి) నలుగురెదవ నాయాళ్ళను యెమ్మటేసుకొచ్చి నీ అన్న మత్తానయ్య దేవరపోతును పట్టుకెళ్ళాడుగందా ? ఎట్టాజావాలి ?

దాదా : అరేపాపం, ఆ దేవరపోతును వదిలిపెట్టి ఇంకోదాన్ని అయినా చావమనక పోయావ్.

యల్ల : "సీ బానిచోణ్ణిబాబూ, కాల్ మొక్తా, దాన్ని వదిలి పెట్టి ఇంకోదాన్ని తీసికెళ్ళ" మంటేనే గూబ అదరే సిండు. (కండ్ల వెంట నీళ్ళు తిరిగుతాయి.)

దాదా : ఆరి బద్మాష్ !

వీరా : ఈ బద్మాషీ ఇలా సాగిపోవాలిసిందేనా ! ఏందాదా ? ఎంతకాలమని చేతులు ముడుచు కూర్చుందాం ?

సుభాన్ : ఎంతకాలమేమిటి ? అప్పుడే యల్లమంద కర్ర తిర గేసినట్లయితే ఆకాసిని జలుబునీళ్ళా వదిలేయి.

యల్ల : కడుపు మండిపోయింది (చేతులో కర్ర చూపెడుతూ) ఈ వంక కర్ర తిరగేసి దెబ్బకు పండ బెట్టేవాణ్ణే బిడ్డణ్ణి నిన్ను జూసి ఊరుకోవాలిసొచ్చింది సుబా నయ్యా.

సుభాన్ : అన్నయితేం తమ్ముడైతేం ? ఇట్టాంటి ముండ మోపి పనులు చేసేటప్పుడు.

యల్ల : ఎంత చెడ్డా ఒక పేగున పుట్టినోళ్ళుగా.

వీరా : మనకలాంటిదేమీలేదు యల్లమందా, అన్నయితేం కొడుకయితేం – చివరకు కన్నతండ్రి అయితేం, మనకు ద్రోహంచేసేటప్పుడు ? మనంఅంతా ఒకటే. కష్టానికి సుఖానికి మనతోపాటు ఉన్నవాడే మనోడు. దేశముఖు చంకకింద ఎవడు దూరినా వాడు మనకు శత్రువే. కులమేదయితేం బీదోళ్ళంతా ఒకటే.

సుభాన్ : అంతే, మనమంతా ఒక తల్లిబిడ్డల్లాగా ఉండాలి. ఉంటే అంతా ఉంటాం, పోతే అంతా పోతాం.

(మస్తాన్ ప్రవేశం)

మస్తాన్ : (దాదావైపు జూచి) సలాం ఆలీకం.

దాదా : ఆలీకం సలాం.

మస్తాన్ : ఓయ్. ఈ గొల్లాయన కూడా ఇక్కడి కెప్పుడో వచ్చాడే !

యల్ల : తిరణాల్లో ఏమన్నా తేరగా వత్తే నూక్కుపోదామని వచ్చా. (మస్తాన్ యల్లమంద వైపు కోరచూపులతో చూస్తూ ఉంటాడు.)

దాదా : మస్తాన్ ! ఎందుకు పాపం యల్లమందను గొట్టావట? అతను లబ్బున ఏడుస్తున్నాడు.

మస్తాన్ : వాడి వేషాలు నీకేం తెలుసు ? కాలు కదిపితే వీడి మంద దొరగారి పొలాల్లో తిరగాలీ ? దొరగారి కవసరమై ఒక మేకపిల్లను తీసికెత్తే ఏం ? వీడి అమ్మా మొగుడు సొమ్మంతా పోయిందా.

దాదా : తీసికెళ్తే తీసుకెళ్లావ్ లే. ఆ దేవర పోతునే తీసుకెళ్ళడమెందుకు ?

మస్తాన్ : దేన్ని బట్టుకున్నా దేవరపోతే అంటాడు వాడికేం. ఎన్ని అబద్ధాలైనా ఆడతాడు.

యల్ల : తల్లి సిగదరగ, తెల్లారి లేస్తే [illegible]

సుభా౯ : అతని ఇష్టమైతే ఇస్తాడు. లేకపోతే లేదు. అసలు కొట్టడానికి ఈయనెవరంట ?

మస్తా౯ : చాల్లె, దయగల మొనగాడివి బయల్దేరావ్, నీపాటి నాకూ తెలుసు.

సుభా౯ : ఏంటి నీకు తెలిసింది ? గొల్లాయన్ని గూబ అదర గొట్టడమా ?

మస్తా౯ : నేను గాబట్టి అంతటితో పోయింది. ఇంకొకడైతే.

సుభా౯ : ఏం అయితే ?

మస్తా౯ : దొరకు జెప్పి నిలువునా వీడి తిత్తి ఒలిపించేవాడు.

యల్ల : అబ్బో ! ఈ ధర్మ తండ్రికి పేదోళ్ళమీద ఎంతదయ?

మస్తా౯ : చూడవయ్యా వీరారెడ్డీ. చూడు, వీడి తల్లో ఎంత పొగరుందో.

యల్ల : దొరగారి గడీలో తేరగా తింటంటే పొగ రెక్కింది నాకు !

మస్తా౯ : (కండ్లురుముతూ) ఖబడ్దార్.

యల్ల : తన్నదియ్య నక్కను జూసినాడల్లా యేటగాడే. గడీలో అడుగు బొడుగు ముడుసు లేరక తినే వాళ్ళు కూడా పెద్ద మొగోళ్ళే.

మస్తా౯ : ఏమిటిరా యిప్పుడు కూసిన కూత, భోసడిక (అంటూ యల్లమంద మీదికి వస్తాడు.)

వీరా : (అడ్డంవచ్చి) ఏం ? లోకువోడనా మరీ మీదకెళ్త న్నావ్ ? కాస్తి మర్యాద దక్కించుకోవాలి.

మస్తాన్ : మధ్య నీ వెవడవోయ్ అడ్డం రావడానికి ? అసలు నీకేం సంబంధం ?

వీరా : నాకు సంబంధం ఉంది. ఇవ్వాళ అతన్ని గొడ్తావ్ రేపు నన్ను గొడ్తావ్ ?

యల్ల : ఇక కొట్లాలిసిందే మూడు ముంతలు.

మస్తాన్ : ఇట్టాగే వాగుతా ఉంటే కొడ్తానా కొట్టి చూపిస్తానా

సుభాన్ : ఏమిటి పిడకలా ?

దాదా : (మస్తాన్ చేయి బట్టుకొని లాగుతూ) నీ దారిన నీవు పోరా బాబూ. ఎందుకొచ్చిన పీడ.

మస్తాన్ : (చేయి విదిలించుకుంటూ సుభాన్ వైపు చూచి కోపంగా) థూ, నీ బతుకు తగలెయ్య, పుట్టావ్, ముసల్మాన్ పుటక (గబగబా వెళ్ళిపోతాడు.)

యల్ల : ఇక తోలుదుగానిలే రాళ్ళచేలో గులటక.

దాదా : ఓరి నీ ఎర్రిగాల ! ఊరుకో. ఈ మంటమీంద దొర దగ్గరకి బోయి ఈ కాస్తికే గంపంత చేస్తాడు. ఇదెట్టాగూ చిలికి చిలికి గాలివా నవుద్ది.

యల్ల : ఏమయితే ? కానియ్. చెడ్డచేనికి మూడు మంచెలా ఏందే.

సుభాా : అయితే అయింది. ఈసారి ఐసాపైసా తేల్చు కోవాలిసిందే.

వీరా : ఔనుమరి. ఎన్నాళ్ళని ఓపికపడతాం! వంగినకొద్దీ నెత్తికెక్కి తొక్కుతూ ఉంటే!

దాదా : ఏమోనాయనా :

వీరా ? మరేం భయంలేదు దాదా! మనమంతా ఇలా కలిసి కట్టుగా ఉంటే, వాడుచేసి చచ్చేదేంలేదు.

యల్ల : ఏంది సిన్నయ్యా, సావుకు రెండు సావులా? ఏంటే ?

దాదా : సరే కానీయండి, అయ్యేదేదో అవుద్ది. అన్నిటికీ అల్లాయే ఉండాడు.

[అంతా బయల్దేరబోతూ ఉంటారు. యల్లమంద గొంగళి, ముంత సర్దుకుంటూ ఉంటాడు, ఇంతలో తలగుడ్డ జుట్టుకుంటూ హడావుడిగా రామిరెడ్డి ప్రవేశం]

రామి : పిరికినాయాళ్ళు. కుక్కల్లాగా పారిపొయ్యారు. నుంచుంటే తెలిసేది, వాళ్ళపస నా పస.

[దాదా, సుభాన్, యల్లమందలు ఎగాదిగా రామిరెడ్డివైపు చూస్తూవుంటారు]

వీరా : ఏమిటి రామిరెడ్డీ! ఎవళ్ళు పారిపోయింది ?

రామి : ఎవళ్లు జచ్చారు ? ఆ అడవా రకమే, మన దేశముఖు ముఠా.

సుభాన్ : ఇంతకూ అసలు జరిగిందేమిటి ?

రామి : ఏముంది ? కొట్టి పారిపొయ్యారు, ముండల్లాగా.

దాదా : అసలు నీవు ఆ లుచ్చాల జోలికెందుకుపోయావు బాబూ !

రామి : ఏముంది ? ఇవ్వాళ ఆ గాడిదకొడుకులంతా తప్ప తాగి ఉన్నారు. ఆ దుకాణాలు దాటేసరికి అమ్మాయి వెనకమాలజేరి, నోటికొచ్చిన పిచ్చి కూతలల్లా కూస్తున్నారు. తీరా వెనక్కి తిరిగి చూద్దునుగదా వీళ్లు. ఆమెాయిన పక్కనున్న బండి వసికొయ్యసీకి వెంటదగిల్రా. పారిపోతా పారిపోతా చేతగాని నాయాల ఎవడో రాయి విసిరాడు.

(అంటూ తలమీద చేయిబెట్టి చూపుతాడు)

సుభాన్ : (రామిరెడ్డి తలగుడ్డ తీసిచూస్తూ) అరే! పెద్ద గాయంకూడా పడిందే !

యల్ల : అమ్మో, గాయమే !

రామి : నెత్తురుకూడా కారింది. బండికాడి కెళ్ళాక నెత్తురంతా కడిగి, అక్కయ్య గుడ్డమసి పెట్టింది.

దాదా : ఇంకానయం. అసలు నవరగంతకే తగలాలిసింది; కాస్తలో తప్పిపోయింది. మరీ మనూళ్ళో సైతాను రాజ్యం అయిపోయింది.

యల్ల : దెబ్బ దేందిలే ? ఇయ్యాల తగిత్తే రేవుమాస్తది. అడ్డాలోళ్లు అచ్చోసిన ఆంబోతులకుమల్లే ఆడోళ్ళ మీదక్కూడా ఎగబడుతుండ్రి. ఇంకెందుకంట బతికి?

సుభాన్ : నిజమే యల్లమందా ! పరువుబోయాక ఇంకా బతికేందుకు ?

వీరా : అయితే ఇంకేం ? పరువుగా బ్రతకాలంటే, అంతా సంఘంలో చేరతాం అని ప్రమాణం చేయండి.

సుభాన్ : తప్పకుండా మనం అంతా సంఘంలో చేరాలిసిందే. రేపటినుంచి ఇల్లిల్లుతిరిగి అందర్నీ సంఘంలో చేర్పించాలిసిందే.

యల్ల : ఓ ! నేనూ సంగం బడతా.

దాదా : పదిమందితో చావు పెళ్ళితోసమానం. మీతో పాటు నేనూ; కానీయండి.

వీరా : బోలో, ఆంధ్రమహాసభకీ జయ్ !

తెలుగుబిడ్డా మేలుకోవోయ్,
నైజాము

తెలుగు బిడ్డా లేచి రావోయ్ ॥ తెలుగు॥
బందగీ రక్తంబుచింది జ్వాలై లేచి
జాగీరుదారులను ఊగించివేసింది ॥ తెలుగు॥
రుద్రమాంబ ప్రతాపరుద్రులకు వారసుడ
పౌరుషము చూపించి పరువు నిలబెట్టరా ॥ తెలుగు॥
ఈ భూమి నీదెరా ఈ గనులు నీవెరా
ఎవడు ఈ నైజాము–ఎవరు ఈ దొరలంత ॥ తెలుగు॥

మాడి చచ్చేవారి మతములన్నీ ఒకటై
కొంపలార్పేవారి కుట్రలలో పడబోకు ॥తెలుగు॥

కదిలించి బలగాన్ని ఎదిరించి వైరులను
శక్తిచూపించగల సమయమిదె లేలెమ్మ ॥తెలుగు॥

2

దివాణం

[రెండు కుర్చీలు, ఒక డ్రాయరు, ఒక బెంచీ ఉంటాయి. మంగలి రాముడు ముందుగా వచ్చి, బల్లలు వగైరా తుడిచి సర్దుతూ వుంటాడు. తెర లేస్తుంది. మస్తాన్ ప్రవేశం.]

మస్తాన్ : దొరగారున్నారా ?

రాముడు : సలాం, సలాం మస్తానయ్యా.

మస్తాన్ : దొరగారేం జేస్తన్నారు ?

రాముడు : అరుగో వస్తన్నారు.

[మస్తాన్ ఒక ప్రక్కకు, రాము వొక ప్రక్కకు తప్పుకుంటారు. దేశముఖు జగన్నాధరెడ్డి ప్రవేశం, కోరమీసం, కాళ్ళకు బూట్లు, షేర్వానీ, షర్వా (చుడీదార్ పాయజామా) నల్లటోపీ (fur cap) చేతిలో సన్నటి వెండి పొన్నుగర్ర.]

మస్తాన్ : (నేలకు వంగి) ఆదాబ్ మారాజ్, ఆదాబ్.

జగ : ఏం ? అక్కడనుంచేనా ? (అంటూ కుర్చీలో కూర్చుంటాడు. రాముడు డ్రాయరు కిందగా వంగి దేశముఖు కాలిబూట్లు ఊడదీస్తూ ఉంటాడు.)

మస్తాన్ : జీ హాఁ సర్కార్. అక్కడనుంచే - ఆ గోరీ దగ్గిర నుంచే బరాబర్ వస్తన్నా.

జగ : (సిగరెట్ కాల్చుకుంటూ) ఏం ? ఎలావుంది ? జనం ఏమాత్రం వచ్చారు ?

మస్తాన్ : రాకేం ? పెద్ద ఉర్సు లాగా సాగింది. ఎక్కడ చూచినా మనూరివాళ్ళే.

జగ : ఏమిటి ? మనూరివాళ్ళా ? చాటింపు వేయలా వెళ్ళ గూడదని ?

మస్తాన్ : ఎందుకేయలా ? మొన్ననే వేయించాం.

జగ : అయితే ఎలా వెళ్ళారు ?

మస్తాన్ : చాటు చాటుగా జచ్చారు.

జగ : ఆఁ అంతపొగరు దిగిందా వీళ్ళకి ?

మస్తాన్ : ఎంత పొగరు దిగందే ఆ వీరారెడ్డి బండి గట్టు కొచ్చాడూ చెల్లెల్ని ఎక్కించుకొని.

జగ : వాడా ? ఆ వెధవ ? నరిసిరెడ్డి కొడుకు ?

మస్తాన్ : అసలు కథా నాయకుడే ఆయన. పోయేవాడు తాను పోక ఇంటిటికీ తిరిగి అందర్నీ రేపెట్టి తీసికెళ్ళాడు.

(రాముడు బూట్లూడదీసి దులిపి అక్కడే పెట్టి లోపలికెళ్ళిపోతాడు)

జగ : ఏమిటి? నేను వద్దని చాటింపేయించడం. వీడు అందర్నీ తీసుకెళ్ళడమూనా ? తెల్సుకుంటా వీడి హాజమేమిటో!

మస్తాన్ : మరీ నీల్గి చస్తున్నాడు లెండి నాల్గచ్చరాలు వచ్చని.

జగ : వాడెంత ? వాడిబిసాదెంత ? నాలుగుతంతె సరి కోటకు బిల్చి. జావ్, బులావ్, పట్వారీకో.

మస్తాన్ : అచ్ఛాసాబ్. (సలాంజేసి వెళ్ళిపోతాడు) (రాముడు గ్లాసులు. సారాసీసా తీసుకొచ్చి టేబుల్ మీద ఉంచు తూ ఉండాడు. పోలీసు ప్రవేశం)

పోలీసు : ఆదాబ్ మారాజ్, అమీన్‌సాబ్ వస్తా ఉన్నారు.

జగ : అచ్ఛా, అచ్ఛా (దేశముఖు లేచి నుంచుంటాడు: అమీన్ ప్రవేశం) ఆదాబ్ అర్జ్‌హై

అమీన్ : ఆదాబ్ అర్జ్‌హై

జగ : ఆయియే. తషరీఫ్ రఖ్ఖియే (షేక్ హేండ్ ఇచ్చి తీసుకోనిచ్చి తాను కూర్చుంటూ అమీన్‌ను కూర్చోమని సైగజేస్తాడు.)

అమీన్ : (కూర్చుంటూ) క్యా మహరాజ్, మాకీ తిర ణాల్కి వచ్చి మూడు రోజూ హాయిపోయింది. జేగీ పోవాలి.

జగ : అప్పుడే వెళ్తారా ? ఉండండి రేపు వెళ్ళొచ్చు.

అమీన్ : మీకీ హెప్టీ అయ్యా మహరాజ్, హిక్డా ఆరా మ్‌గా కూచోని మాటాసేస్తావ్. మాకీ రేపూ నల్గొండ హెళ్ళాల.

[రాముడు సారా గ్లాసుల్లోబోసి ఇద్దరిముందు పెడతాడు. ఇద్దరూ చెరొక గుక్కతాగి సిగరెట్టు కాలుస్తూ మధ్య మధ్య తాగుతూఉంటారు]

జగ : నిన్నటినుంచి మీరు తిరుణాల్లోనే ఉన్నారు. ఇవ్వాళ తప్పకుండా మీ రిక్కడ ఉంటారని గానా బజానా కూడా ఏర్పాటు చేశాను.

అమీర్ : నహీఁ మహారాజ్ నహీఁ ఈ దఫా మాకీ సర్కారీ పనీహుంది. మళ్ళీ వస్తాన్. హిక్డా హయిదు రోజూ మఖాం చేస్తాం.

జగ : సరే మీ యిష్టం.

అమీర్ : మరి హేమ్టి మాదీ మాట ?

(రాముడు ఇద్దరి ప్రక్కననుంచుని విసురుతూ ఉంటాడు.)

జగ : (ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుతూ) దానికేం లెండి (జేబు లోనుంచి రెండు వందల రూపాయల నోట్లు తీసి ఇవ్వ బోతాడు)

అమీర్ : హేమ్టీ ఇది ? మాకీ బిక్షం హిస్తుండావ్.

జగ : ఈ సారికి ఇలా పోనివ్వండి.

అమీర్ : హేమ్టీ మాటసేస్తావ్ మహారాజ్. నీకీ మాది హెంతా మదద్ ఇచ్చాం. హాప్డే మర్చి పోయావ్.

జగ : ఎంతమాటన్నారు ? ఏదో ఈసారికి ఇలా పోనీయండి. మళ్ళీ వస్తారుగా !

అమీన్ : వస్తాం, చస్తాం, కోన్ జాన్తా హై, హాప్డామాట హాడ్డే.

జగ : దీనితో సరిపుచ్చుకుందురూ, అప్పుడే మాపని అయిందా ? రేపు మళ్ళీ సర్కిల్ కిచ్చుకోవాలి. ఫుడ్ తాహసీల్దార్ కిచ్చుకోవాలి. దువ్వం తాలూక్దార్ గారింట్లో పెండ్లికి నజరాన చెల్లించుకోవాలి. ఈ నెల్లోనే అవ్వల్ తాలూక్ దార్ గారు మా ఇలాకాకు షికార్ కూడా వస్తున్నారు. వారికి జల్సా చేయాలి. సుబేదార్ గారు దౌరాకు బయల్దేరి తే ఎంతలేదన్నా మాకు అయిదారు వేల రూపాయలు ఖర్చవుతాయి. మేం మాత్రం ఎన్నని యిచ్చుకుంటాం ?

అమీన్ : అవ్వల్ తాలూక్దార్కి, దువ్వంతాలూక్ దార్కి హిస్తే మాకీ ఏంఫాయిదా ? మాదీమాటా మాకీ చెప్పాలిగాని.

జగ : మీరుకూడా మా యిబ్బంది కనిపెట్టకపోతే ఎలా ? సరే కానీయండి (మరో వందరూపాయల నోటుతీసి మొత్తం మూడు వందలరూపాయలు యివ్వబోతాడు.)

అమీన్ : హిబ్బందీ మట్టీ, మీకీ హేమ్టీ. హింతా పెద్దా దేశముఖ్ ఉండావ్. పైనా మీకీ పోలీస్ పటేల్ గిరీ హుంది, మాలీపటేల్ గిరీ హుంది. సాల్ కీ ముప్పై వేల్, నల్భై వేల్ ఆమ్దనీ (ఆదాయం) హుంది. పైనకొట్టే

లంచం కొడ్తానే హుండావ్. మాకీ హూక్టీ వెయ్యా హిచ్చేందూ హెన్నా ముందూ సేస్తుండావ్ క్యా మహారాజ్ ?

జగ : మీరలాగే అంటారు. కాని మాదివాణంలో ఎంత ఖర్చుందో మీకేం తెలుస్తుంది ? ఎంత చెట్టుకు కంతే గాలి

అమీన్ : కాస్తీపన్కీ, కూస్తీపన్కీ మాదీమదద్ కావాలీ. (కొంచెం ఆలోచించి) దాన్కీ నామ్ క్యా హై ? ఆc హెంకమ్మ, హెంకమ్మ గడీకిపిల్చి మీరూదాన్కీ పట్కోని హంగామాసేస్తే హాప్డూ హదీ చచ్చి పోయింది. దాన్కీ కేసులో మీకీమదద్ సేసినందూ నాదీ నౌకరీ పోవడాన్కీ తయారయింది. హేమ్టుండీ మంచీకీ మంచీలేదు అచ్చా. ఈదఫా చూస్తామ్ (అంటూ బెదిరించి కుర్చీలోనుంచి లేవబోతాడు)

జగ : (అమీనును కుర్చీలో కూరోచ్చెబెడుతూ) అదికాదంటు న్నానా? సరే. చూస్తానుండండి. (అంటూ లోపలి కెళతాడు)

(అమీన్ సారాత్రాగుతూవుంటాడు. దేశముఖు ప్రవేశం)

ఖర్చులో ఉన్నానుగాబట్టి అలా అన్నానుగాని లేక పోతే యేముందిలేండి. (మొత్తం వెయ్యిరూపాయిలు యిస్తూ) మీసహాయం మాకెప్పుడూ అవసరమే.

అమీన్ : (తీసుకొని షేర్వానీ జేబులో పెట్టుకుంటూ) అచ్ఛా మహరాజ్. మీకీహండామాదీ మాకీహండామీదీ. వస్తాన్ ఆదాబ్ అర్జ్ (అంటూ కుర్చీలోనుంచి లేస్తాడు)

జగ : అదాబ్ అర్జ్. అరేయ్ రాముడూ, అమీన్‌సాహెబ్ గారు వెళ్తున్నారు గాని వెట్టివాణ్ణి బండివెంట వెళ్ళమని చెప్పిరా.

రాముడు : సిత్తం దొరా.

[అమీన్ సాహెబ్, రాముడూ వెళ్ళిపోతారు. దేశముఖు గ్లాసులో సారా పోసుకుని ఒక్కొక్క గుటకే తాగుతూ ఉంటాడు. పట్వారీ వెంకట్రావు, మస్తాన్‌ల ప్రవేశం. వెంకట్రావు:-కట్టుపంచ, చొక్కా, దానిపైన పాతకోటు, ఎర్రటి గళ్ళుగల తలగుడ్డ, బుజాన ఒక చిన్న తుండు, కాళ్ళకు పాపోసులు (ముచ్చెలు), చంకన దప్తరం, కళ్ళకు జోడు, దేశముఖు పట్వారీలు పరస్పరం నమస్కారాలు చేసుకుంటారు. పట్వారీని కూర్చోమని దేశముఖు సైగ జేస్తాడు. వెంకట్రావు బల్లచివర కూర్చుంటాడు. మస్తాన్ నుంచోనే ఉంటాడు.]

జగ : ఏమయ్యా, మనం చాటింపు వేయించినా లెక్క జేయకుంట వీళ్ళంతా ఉరుసు కెళ్ళారటగా ?

వెంక : ఔను వెళ్ళారు. చాటు చాటుగా దొంగ వెధవలు.

జగ : అయితే నీవేం జేస్తున్నావ్. కండ్లు మూసుకుని జపం చేస్తున్నావా ?

వెంక : కాదు దానికి తగిన ప్లాను అలోచిస్తున్నాను. (ముసి ముసి నవ్వులతో) కళ్ళు మూసుకొని నిద్రబోయే ఘట మేనా ఇది ?

జగ : ప్లానట ! ప్లాను ! దీనిక్కూడా ఒక పెద్ద ప్లానా ? ఒక్కొక్కణ్ణి పిల్చి పక్కలిరగ తన్నే దానికి.

మస్తాన్ : దొరవారు భలేమాట చెప్పారు. దెబ్బకు గాని దెయ్యం వదలదు. లేకపోతే, గుడ్డిగవ్వ ఖరీదు చేయని గొల్ల యల్లమందాయ కూడా నా కెదురు తిరిగితే !

జగ : ఏమిటి ? గొల్లోడు ! గొల్లోడా ? ఎదురు తిరిగింది బులావ్ గాడిదని ... జావ్ ...

(మస్తాన్ సలాం గొట్టి సంతోషపడుతూ వెళ్ళిపోతాడు)

ఏం ? వీరారెడ్డి మరీ పొగరు దిగి ఏడుస్తున్నావటగా ?

వెంక : ఔను, అసలు నాయకుడే అతను. ఇంటింటికి తిరిగి అందర్నీ సంఘంలో చేర్పిస్తున్నాడు.

జగ : సంఘం ? సంఘమా ? నా ఊళ్ళో సంఘం బెట్టాడా ?

వెంక : సంఘం బెట్టడమేమిటి ? వాడింటి మీద ఇవ్వాళ జండా కూడా వెలిసింది.

జగ : అయితే ఇప్పుడు దాకా నీవేం జేస్తున్నావ్ ? ఎందుకు పీకించలా ?

వెంక : పీకించేవాణ్ణే. కాని ...

జగ : కాని.

వెంక : కాని ఇదివరకటంత తేలికగాదు. వ్యవహారం కొంచెం బెడిసింది.

జగ : ఏం ?

వెంక : ఊరంతా ఏకమయింది.

జగ : (కోపంగా) ఆఁ.

వెంక : కాపు, రెడ్డి, చాకలి, మంగలి, సాహెబులు చివరకు మాలమాదిగలు కూడా సంఘంలో చేరారనుకోండి.

జగ : ఏడ్చారు. గుడ్డికన్ను మూస్తే ఎంత తెరిస్తే ఎంత ? రేపీపాటికి ఒక్కొక్కణ్ణి నరికి పోగులేస్తాను. చూడు నా దెబ్బ :

వెంక : మీరు తల్చుకుంటే అంతేగాని అదేం పాపమో ఈ సంఘం నాగజెముడు (పాము పడగ చెట్టు) పురుగు లాగా దేశమంతటా వ్యాపించిపోతూ ఉంది. ఏ ఊళ్ళో జూచినా ఇప్పు డిదే గోల. తీగ లాగితే డొంక కదిలే టట్టుంది.

జగ : ఈ కుక్కలెన్ని మొరిగితే ఏముందయ్యా ! (చిరునవ్వు నవ్వుతూ) పైనుంచి కిందిదాకా అసలు సర్కార్ మన చేతిలో ఉంది.

వెంక : అందుకనే, ఆచేసే పనేమిటో వాళ్ళద్వారానే చేయిస్తే పీడాబోతుంది.

జగ : అదెట్లా ?

వెంక : ఉందిగా, లేవీ సమస్య.

జగ : ఆఁ ఉంటే.

వెంక : అది సర్కారు పని. వాళ్ళకీ వాళ్ళకీ ముడి బెడదాం. మనం హాయిగా ఒడ్డున గూర్చొందాం. తర్వాత కాగలపని గంధర్వులే తీరుస్తారు.

జగ : షబాష్, మొత్తానికి కరణం బిడ్డవనిపించావయ్యా. బట్టతలకి మోకాలికి బలేగా ముడిబెట్టావ్.

[అంటూ సారా గ్లాసు వెంకట్రావ్ చేతికందిస్తాడు.]

[రాముడు ప్రవేశం]

వెంక : (గ్లాసు తీసుకొని ఒక గుక్క తాగి) ఈ ఘటానికి ఇలాంటిదొక లెక్కా! దొరవారి దయఉండాలిగాని...

[మస్తాన్ యల్లమందల ప్రవేశం. మస్తాన్ సలాంజేసి ఒక ప్రక్కన నుంచుంటాడు. యల్లమంద వంగి దండంబెట్టి చేతులు గట్టుకొని ఒకమూల ఒదిగి ఉంటాడు.

జగ : ఒరే రాముడూ ! నీవుపోయి రైతుల్ని పిల్చుకురా (రాముడు సిత్తం దొరా, అంటూ దణ్ణంబెట్టి వెళ్ళిపోతాడు.)

వెంక : ఏంరా ? యల్లమందా, దొరగారికేటానీవిచ్చే గొంగళ్ళెన్నిరా ?

యల్ల : అయిదు బాబయ్యా.

వెంక : మరి ఈ యేడెన్ని ఇచ్చావురా ?

మస్తాన్ ? వాడిపని ఇచ్చేటట్టుందా ఇప్పుడు ?

యల్ల : అదేందియ్యో మస్తానయ్యా అట్టంటావ్. అప్పుడే మూడి త్తినిగా

జగ : తతిమ్మా రెండెవడిస్తాడురా మాదర్చోద్ . సీతాత గాటిస్తాడా ?

యల్ల : (దండంబెడుతూ) ఇచ్చుకుంటా దొరగారు ఇచ్చుకుంటానండీ.

మస్తాన్ : ఇంకా ఎప్పుడో ఇస్తాడంట ఒక పక్కన అప్పుడే ఉగాది పండగ వస్తా ఉంటే.

యల్ల : ఇచ్చుకుంటానులే బాబూ. ఈనెల్లోనే ఇచ్చుకుంటా. దొరగారి మామూలు తప్పద్దా.

వెంక : సరేగాని మందనెక్కడ ఆపుజేస్తున్నావురా ?

యల్ల : నిరుడు పుల్లరికి డబ్బు దొరక్కపోతే యీరారెడ్డి గారి దగ్గిర తీసుకున్నాదొరా. ఆడబ్బుకింద నిన్నా యియ్యాల ఆరిచేలోనే కుదరేసిన్నండి.

మస్తాన్ : అరేలుచ్చా. ఎవణ్ణి అడిగి తోలావురా వీరారెడ్డి పొలంలోకి ?

యల్ల : (దేశముఖుతో) రెణ్ణాల్లు దొత్తే ఆబాకీ తీరద్ది అని పోయిన్నయ్యా. ఇయ్యాల దొరగారి చేలోకే పోని త్తండాగా !

మస్తాన్ : (వెంకట్రావ్‌తో) వీరారెడ్డి వాళ్ళసంఘం పెద్ద గాదూ ! అందుకని తోలాడులెండి.

వెంక : ఏంరా ! సంఘంలో జేరబట్టేనా మస్తానును గొట్టావట.

యల్ల : నేనా కొట్టింది ! రామరామ. ఆయనే నన్ను కొట్టిండండి !

వెంక : తన్నులు దింటావ్. మాదరోచ్చోద్. నిజంజెప్పు.

యల్ల : అమ్మతోడండి. ఏబట్టుబడితే ఆబట్టు (దండం బెడుతూ) మా దేవర తోడండి.

వెంక : ఇంతకూ నీవసలూ సంఘంలో చేరావా లేదా ?

యల్ల : (చేతులు నలుపుకుంటూ బిక్కమొగం వేసి) నేనా అండీ... సంగంలోనా అండీ... నేనా...

మస్తాన్ : నీవేరా భోసడీక.

యల్ల : ఉఁ... ఉఁ... లే... లేదండి.

వెంక : అరెబద్మాష్. అబద్ధం ఆడుతున్నావ్. చెప్పునిజం.

జగ : (గుడ్లెర్రజేసి) ఎయ్ మస్తాన్. ఊఁ (యల్లమందను కొట్టమని సైగ జేస్తాడు)

మస్తాన్ : (చొక్కా చేతులు పైకెగదీస్తూ) ఏమిటిరా లుచ్ఛా (చెంపబగలేసి) చేరలేదురా ?

యల్ల : (దండంబెడుతూ) చేరిన్నండి దొరగారూ చేరిన్నండి అందరూ చేరతంటే నేనూ చేరిన్నండి.

జగ : చేరావ్. లమ్డిక చేరావ్.

వెంక : కట్టుగాడిద. యాభై రూపాయల జరిమానా కట్టు.

యల్ల : పిల్లలుగల్లాణ్ణి. సచ్చిపోతా. అసలే కరువురోజులు బాబయ్యో. మీపాదాలకు మొక్తా మీ బానిచోణ్ణి.

వెంక : (కాగితంమీదరాస్తూ) అయితే ఈమాటకొప్పుకో.

యల్ల : ఏందిబాబూ ?

వెంక : ఏముంది ? "సంఘంలో చేరకపోతే చంపుతామన్నారనీ, లెవీ ఎగ్గొట్టమన్నారనీ" ఒప్పుకో, నీ జరిమానా మాఫ్ చేస్తా.

యల్ల : రామరామ ఆపాపం నేనెట్టమూట గట్టుకోనండి. వారట్టనలేదండీ.

జగ : మస్తాన్ ! లోపలికి దీసికెళ్ళి వీణ్ణి స్తంభానికి గట్టేసి బొమికలిరగ దన్ను. అప్పుడుగాని ఈ గాడిదకి బుద్ధి రాదు.

[మస్తాన్ యల్లమందను మెడబట్టి లోపలికి గెంటుకెళతాడు. తెరలోనుంచి 'ఒప్పుకో ఒప్పుకో' అనే మస్తాన్ మాటలతోపాటు కర్ర దెబ్బల ధ్వని, అమ్మో బాబో చచ్చాన్రో, నాయనో అనే యల్లమంద ఆర్తనాదం వినపడుతూ వుంటుంది.)

యల్ల : (తెరలో) ఒప్పుకుంటానండి. చంపకండి బాబో, మీ పాదాలకు మొక్తా, పిల్లలు గల్లాణ్ణి, మీరు జెప్పినట్టే చేత్తా.

[దేశముఖు, పట్వారీలు వికటంగా నవ్వుతూ ఉంటారు. యల్లమందతో మస్తాన్ ప్రవేశం.]

వెంక : ఆఁ, రా, ఈ కాగితం మీద అంగుష్టం వెయ్.

మస్తాన్ : వెయ్ భోసడిక (అని చేయెత్తుతాడు. యల్లమంద వేలుముద్ర వేస్తాడు.) ఖబడ్దార్, వల్లు దగ్గిర బెట్టుకొని బతుకు పో. (యల్లమంద ఏడుస్తూ వెళ్ళిపోతూ ఉంటాడు.) ఈ మధ్య వీడికి కాస్త వల్లు చిమ చిమ లాడింది.

వెంక : వీడి దేముంది? అసలాళ్ళంతా ఇంకా అలాగే ఉన్నారు.

మస్తాన్ : ఇయ్యాళ ఒక్కొక్కడు నెత్తురు కక్కాలి రానీ.

జగ : కాని, నీ యిష్టం వచ్చినట్టు గానీ, నేను మళ్ళీ ఇప్పుడే వస్తాను.

[దేశముఖు లోపలి కెడతాడు.]

వెంక : రాము డెళ్ళి చాలసేపయిందే, రైతు లింకా రాలేదు.

[అంటూ పొగచుట్ట ముట్టించి కాలుస్తూ ఉంటాడు.]

మస్తాన్ : దొరలు–వాళ్ళపని ఇప్పుడు పిలిస్తే వచ్చేటట్టుందా?

వెంక : అందరి మాట అలా ఉంచు. నీ తమ్ముడు కూడా అందులోనే కలిశాడటగా.

మస్తాన్ : ఎందుకు కలవడు కాఫిర్ ముండాకొడుకు ? ఆ వీరా రెడ్డితో దోస్తీ ఊరికే పోద్దా ? (ప్రక్కకు జూచి) అరుగో దిగుతున్నారు దొరలు.

[వీరారెడ్డి, రామిరెడ్డి, సుభాన్, దాదాల ప్రవేశం]

దాదా : సలాం మారాజ్.

వెంక : నూర్చుకొని ఇంట్లో పోసుకోగానే సరిపోయిందీ ? ఎన్ని సార్లు కబురు పంపినా ఒకళ్ళూ లెవీ ఇవ్వరు.

వీరా : అసలు పండితేనా నూర్చి ఇంట్లో పోసుకోడానికి ?

వెంక : అదేమిటయ్యా వీరారెడ్డీ చదువుకున్న వాడివి నీవు కూడా అలా మాట్లాడుతావ్ ? ఏది తప్పినా సర్కార్ లెవీ తప్పుతుందా ?

దాదా : పండితే ఎందుకియ్యం ఏటూ ఇయ్యటల్లేదండీ.

సుభాన్ : సర్కార్ మాత్రం పండందే ఎట్టా వసూలుజేయ మంటూరు ?

[మస్తాన్ తమ్ముడివైపు చురచుర చూస్తూ ఉంటాడు.]

వెంక : ఆ ఖానూన్ గొడవ నీకేం తెలుసునోయ్ ? కౌలంటే పాలంటే దొరగారితో పని గనక, ఏదో ఒక విధంగా జెప్పి కొన్నాళ్ళు నెట్టికెళతాను. ఇదేం అడ్డగోలు గాదు; సర్కారుతో పని.

రామి : ఇంకా నెట్టికెళ్ళే దేమిటి ? ఆ పండిన నాలుగు గింజలూ కాపలాబెట్టి కల్లం దగ్గిరే గుంజుకెళ్ళారామె, మాకు మిగిలిందేముంది. పొల్లూ పొలకట్టేగా ?

వెంక : మిడికావ్ లేవోయ్ ! అసలు మీరు బుద్ధిపూర్వకంగా ఖుస్తే ఎందుకు గుంజుకెళతారు ? అయిన మట్టుకు దిగమింగడమేగా మీ పని.

సుభాన్ : పూట కూటికి గతిలేదుగాని, మేం దిగమింగి చచ్చే దేమిటి ?.

వెంక : అందాకా ఎందుకు ? ముందు నీ మాట జెప్పు. ఆ రేండ్ల కింద తీసుకున్న బాకీ నీ వింతవరకు తీర్చావ్?

సుభాన్ : మా అయ్య జచ్చినప్పు డెప్పుడో ఒక బస్తాగింజలు నాగుకిచ్చావ్. ఆ బాకీ కింద యిప్పటికి 14 బస్తాలు జమకట్టాను. ఇంకా 14 బస్తాలు బాకీ ఉందంటావ్. ఈ బాకి మరి ఎప్పుడు తీరుద్దో ఏమిటో ?

రామి : ఒకటే తీరడం, ఇక నీవు జచ్చినప్పుడే తీరేది.

వెంక : మొదటే ఎక్కడికి పోయాయి ఈ తెలివి తేటలు ? ఆవేళ అయ్యోబాబో అని కాళ్ళావేళ్ళాబడి పట్టు కెళ్ళడం. తీరా ఇవ్వాళ ఇవ్వాలిసొచ్చేటప్పటికి ఇదీ ఏడ్పు. ఇందులో నేనేమన్నా దగా జేశానంటావా ? కావాలంటే నీ వీరారెడ్డితోనే లెక్కచూపించుకో.

వీరా : దీనికి లెక్కతో పనేముందిలేండి. ఆరు సంవత్సరాల క్రితం పట్టుకెళ్ళింది బస్తాగింజలు. ఇప్పటికి 14 బస్తాలు ఇచ్చాడు. ఇంకా 14 బస్తాలివ్వాలంటే ఎలా ఇచ్చు కుంటాడు ? ఇంతకంటె అన్యాయం ఇంకేం ఉంటుంది?

వెంక : అయితే ఇంకేం, నీవు మళ్ళీ కొత్తగా ఒకఖానూర్ తయారుచెయ్.

వీరా : ఈ జరిగే దంతా ఖానూన్ ప్రకారమే జరుగుతుందా ? పోలీసు అమీన్‌కు విందుచేయడానికి గొల్లోడి మేక నెత్తుకురమ్మని ఏ ఖానూన్‌లో ఉంది ?

రామి : భలేమాట జెప్పావ్. ఇంటికొక బండి ఎరువు ఊరికే వీరికివ్వాలని ఎక్కడ రాసిపెట్టుందో !

సుభాన్ : (వీరారెడ్డి వైపుజూచి) ఏంభాయ్ ! దున్నెదున్నె అరకలూడదీసి పోయి దొరగారి పొలందున్నాలని కూడా ఖానూన్‌లోనే ఉందా ?

వీరా : (వెంకట్రావుతో) ఖానూన్‌కేం వచ్చెలెండి. నిరుడు మీ అమ్మాయిగారి పెండ్లికి ఇంటికి అయిదు రూపాయల చొప్పున వసూలు జేశారుగదా, ఇంకా ఖానూన్ ఏమిటండీ ?

వెంక : చాల్లే. పోసుకోలు కబుర్లు; తాతలనాటినుంచీ వచ్చే మామూళ్ళు ఇవ్వాళ పొమ్మంటే పోతయ్యా.

సుభాన్ : వీలయితే ఖానూన్, లేకపోతే మామూల్. ఔనులే ఎన్ని మామూళ్లు లేకపోతే ఇంతమేడ కట్టారు ?

దాదా : ఎందుకు వచ్చిన పంచాయితీ ఇది సుభాన్. వచ్చిన పనేదో చూచుకోక.

వెంక : మీతో నాకెందుకొచ్చిన గొడవ ఇదంతా ఏమోయ్ దాదేసాయిబూ ! మీరంతా రేపు ప్రొద్దున్నె లెవీ ధాన్యం కొలవాలి. లేకపోతే ఇక మాటదక్కదు.

దాదా : కొలవ కేంజేస్తాంగాని అసలు పండందే ఏంజేస్తాం ?

సుభా : అసలు చెరువులోనీళ్ళు నిలిస్తేనా పండటానికి ?

రామి : నిలిచినన్ని నిలుస్తయ్; వారికిచాలుగా. మనం ఏగంగలో కలిస్తే ఎవరికేబట్టింది ?

వెంక : ఈ పిచ్చిపిచ్చి వేషాలేమీసాగవ్. వడ్లుపండకపోతే జొన్నలు కట్టండి. జొన్నలు పండకపోతే సజ్జలుకట్టండి.

సుభా : సజ్జలెవడికిపండినయ్ ఈవ్రాళ్ళో. మీకేపండలేదాయె ?

వెంక : అయితే జొన్నలు గట్టండి.

దాదా : ఆజొన్నగింజలుకూడా బెట్ట పదున్నే పడ్డాయ్. అక్కడొకమొక్క అక్కడొకమొక్కా మొలిస్తే, పండినవాడికి కాసిని పండాయ్; లేనివాడికి అదీలేదు.

వెంక : బెట్టపదునులో వేయకపోతే పసర పదున్నే వేయక పోయారూ, ఎవడొద్దాన్నాడు.

రామి : వద్దని ఎందుకనాలి ? కట్టిన అరకల్ని ఊడదీయించి ఆపదునున్న నాలుగురోజులూ దొరగారి పొలం దున్నించుకున్నారు. చాలదూ !

వెంక : ఏమిటీ సోది ? ఇన్నిటికీ కడ్తారా ? చెంబూ తప్పాళా బైటేయించాలా ?

వీరా : ముందు నిరుడు వసూలుచేసిన మా లెవీడబ్బు మా
కివ్వండి, ఈ యేటిసంగతి తర్వాత చూద్దాం.

వెంక : ఆ డబ్బు ఇన్నాళ్ళుందా ఏమిటి ? అప్పుడే ఇచ్చాం
వార్ ఫండుకి.

సుభాన్ : ఎవర్ని అడిగి ఇచ్చారు.

వెంక : నిన్నడిగి ఇచ్చేదేమిటోయ్ ! కావాలంటే పోయి
పంచాయితీదారుల్ని కనుక్కో.

వీరా : అది మాడబ్బు. పంచాయితీ దార్లెవరు దాన్ని ఖర్చు
పెట్టడానికి ?

రామి : అయితే ఇంకేం. అత్తసొమ్ము అల్లుడు దానం జేశా
డన్నమాట !

వెంక : ఎవడో ఒకడు చేశాడు; పోయి సర్కారునడుగు.

వీరా : సర్కారు నడిగే దానికి ఇక్కడ దాకా రావడ
మెందుకు ? పదండి పోదాం.

[వీరారెడ్డితో పాటు అంతా బయల్దేర బోతారు]

వెంక : ఏం, అయితే మీరు లెవీ ఇవ్వరన్న మాటేగా ?

వీరా : ముందు ఆరువందల యకరాలున్న మీరు, గట్టండి.

వెంక : (కోపంగా దిగ్గున లేచి) ఏమిటి ?

సుభాన్ : ఏమిటా ? ఆరువందల యకరాలున్న మీరూ ఇరవై
వేల యకరాలున్న మీ దొరగారూ ముందు గట్టండి.
తర్వాత మమ్మల్ని అడగండి.

తెంక : మా యిష్టం. కడతాం, కట్టం. మీ రెవళ్ళురా అడగడానికి ?

వీరా : మాటలు కాస్త జాగ్రత్తగా రానీ !

మస్తాన్ : ఏయ్ (అంటూ వీరారెడ్డి మీదకు పోతాడు)

సుభాన్ : ఖబడ్దార్ !

[మస్తాన్ చటుక్కున ఆగిపోతాడు. వెంకట్రావు తెల్ల మొగం వేసి వెనక్కి రెండడుగు లేస్తాడు.]

[తెరబడుతుంది]

3

వీరారెడ్డి యిల్లు

[వీరారెడ్డి చెల్లెలు కమల ఉయ్యాలతొట్టి నూపుతూ, పాడుతూ ఉంటుంది.]

జోజో సుందరరూపా
జోజో మా కులదీపా ॥జోజో॥

బాలచంద్రుని రీతి రణమున
వైరిమూకల నుగ్గుజేసే
భారమున్నది వీరపుత్రా ॥జోజో॥

నీదు తెలుగు జాతి నణచు
నీచు లందరి పారద్రోలి
శాశ్వతంబగు ప్రజల రాజ్యం
స్థాపనా చేయాలి నీవే ॥జోజో॥

[పాట పూర్తి అవుతూ ఉండగానే వీరారెడ్డి భార్య సీతమ్మ ప్రవేశిస్తుంది.]

సీత : ఈ పిచ్చి పాటలు పాడమంటే ఇక కూడూ నీళ్ళూ ఏం అక్కర్లా.

కమల : ఏం ? నీ కీ పాట ఏమీ బాగుండలేదా వదినా ?

సీత : ఆ బాగూ ఓగూ మీ అన్నా చెల్లెలికి తెలియాలి. నాకేం తెలుస్తుందిలే అమ్మా !

[వీరారెడ్డి ప్రవేశం]

కమల : (లేని కోపాన్ని నటిస్తూ) ఏమిటయ్యా. నా కీ పిచ్చి పాటలన్నీ నేర్పావ్.

వీరా : పిచ్చిపాటలూ ! పిచ్చిపాట లేమిటి ?

కమల : వదిన అంటల్లా ? పిచ్చియ్యన్నీ నాకు నేర్పి మంచి పాటలన్నీ వదినకు నేర్పుకున్నా వేం ?

సీత : చాల్లే ఊరుకో... ఈ పిల్లకి మరీ పెద్దాచిన్నా లేకుండా బోయింది.

కమల : ఏం అన్నయ్యా ! నేర్పవ్ నాకుకూడా ?

వీరా : నేను నేర్పడమెందుకు ? వదిన్నే నేర్పమను.

కమల : (జాలిగా బతిమాలుతూ) వదినా, నేర్పవ్ ?

సీత : నోరుముయ్ గాలిపిల్లా.

కమల : నీవు నేర్పకపోతే ఆగుతుందనుకున్నావేం ? రోజూ నీవు పాడేటప్పుడు నేను వింటల్లా ?

వీరా : అయితే ఇంకేం పాడు.

(కమలను పాడవద్దని సీతమ్మ మొగం చిట్లిస్తూ వేలుచూపుతుంది)

కమల : (వదినవంకజూస్తూ, నవ్వుతూ ఉయ్యాల నూపుతూ)

జో అచ్యుతానంద జోజో ముకుందా
రార పరమానంద రామగోవిందా॥

సీత : నోరుమూస్తావా ? లేదా ? అసలు నిన్ను ... ...

[అంటూ మీదికెళుతుంది; కమల గంతులు వేసుకుంటూ వదినకు దొరక్కుండా ఉయ్యాలచుట్టూ తిరుగుతూ పాడుతునే ఉంటుంది. వీరా రెడ్డి పకపక నవ్వుతూ ఉంటాడు. పాట అయిపోగానే కమల నవ్వు కుంటూ అన్నచాటున చేరుతుంది.]

సీత : మీరుగాదూ, అసలు ఆపిల్లకింత అలుసిచ్చింది. ఎక్క డికి పోతుందిలే మీచాలు.

వీరా : మా అమ్మాయికి మాచాలురాక మీచాలు వస్తుందా?

సీత : కనబడతానే ఉందిగా వాదగొండిచాలు.

కమల : (అన్నచాటున ఉండే) మాది వాదగొండిచాలయితే మరి మీదో ?

సీత : అట్టాగే పేలుతా ఉండు. అన్నని అవతలకిపోనీ, చెప్పుతా నీపని.

కమల : కొడ్తావా ? కొడ్తే అబ్బాయినెత్తుకోనుగా !

సీత : ఎత్తుకోకపోతే నీ పున్నెమాయెలే. అబ్బాయికి నీబుద్ధీ నీ అన్నబుద్ధీ అబ్బకుండా ఉంటే అంతేచాలు.

కమల : మీ అన్న బుద్ధి రావాలా ?

సీతమ్మ : మాఅన్న బుద్ధేవస్తే బాగానే బతికిపోతాడు.

కమల : ఇక రాకరాక మీచాలే రావాలమ్మా.

సీత : (నవ్వుతూ) ఏం ? మాచాలువస్తే నీకూతురునివ్వవా మా అబ్బాయికి ? సరే ఇవ్వకపోతేమాల్లే.

కమల : (సిగ్గుతో తలవంచుకొని) ఏపో. నీకెప్పు డీమాటలే !
(అంటూ లోపలి కెళ్ళిపోతుంది.)
(సీతమ్మ వీరారెడ్డి నవ్వుతూ కమలవైపు చూస్తూవుంటారు.)

సీత : అచ్చంగా అత్తయ్యనడకే.

వీరా : అవును. అంతా మాఅమ్మే.

సీత : అందుకనే అమ్మకోరిక తీర్చారుగా.

వీరా : ఏం ?

సీత : ఇంకా ఏమంట ఏం ? అమ్మాయిపెండ్లి కండ్లతో చూడాలని పాపం ఎంతో మొత్తుకుంది ఆమె. విన్నారూ మీరు ?

వీరా : మాఅమ్మ చచ్చిపోయేటప్పటికి దానికి పదేండ్లన్నా లేవు. అప్పుడే ఏంపెళ్ళి ?

సీత : ఇంకా నయం ? అమ్మాయి కప్పటికి పదేళ్ళన్నా ఉన్నాయి. నా పెళ్ళి నాటికి నా కారేళ్ళేగా !

వీరా : అందుకనే ఊరుకున్నావ్. లేకపోతే ఈ దేశాలు పట్టు కొని తిరిగేవాణ్ణి చేసుకునే దానివేనా ?

సీత : చాల్లేండి ! ఏంటా మాటలు ? ఆడకాడికి మరీ చిన్న పిల్లలై పోతున్నారే ?

వీరా : ఏముంది ? ఉన్నమాట అన్నాను.

సీత : మాటల కేమొచ్చె ఇప్పుడైతే మీరు మట్టుకి చేసు కునే వాళ్ళా ఏమిటి. ఈ చదువురాని పిల్లని ? ఎవళ్ళ అదృష్టం ఎవళ్ళు దప్పిస్తారు ?

వీరా : అట్టే జూస్తే నీకన్నా మా అమ్మకి బట్టిన చాదస్తమే పట్టినట్టుంది.

సీత : మీ కట్లాగే కనపడుతుంది లెండి. అమ్మాయికంటె ఏడేనకల బుట్టిన పిల్ల లందరికీ పెళ్ళిళ్ళయినాయి. ఎంకమ్మ వదినగారి పెద్దమ్మాయి మన కమల తోటిది గాదూ ? దాని కొక కూతురు... మళ్ళీ ఇప్పుడు...

వీరా : (నవ్వుతూ) ఓహో కమలకు పెళ్ళిచేసి త్వరగా కోడల్ని చూసుకోవాలని ఉందన్న మాట నీకు.

సీత : చాల్లెద్దురూ మీ సరసం; కష్టం సుఖం ఏమీ ఆలోచించరు. ఇంతకూ మీ అమ్మే ఉంటే నా కీ చిక్కే ఉండదు.

వీరా : ఏం ? ఇప్పుడు వచ్చిన చిక్కేముంది ?

సీత : ఎన్ని జెప్పినా పరాయి అమ్మ గన్న బిడ్డని ఏ కాస్త లోపం వచ్చినా తలా ఒక మాట నన్నంటారు. మీ కేం ? మొగాళ్ళు.

వీరా : (నవ్వుతూ) పిచ్చిదానా, నింద నీ కొస్తే ఒకటీ, నా కొస్తే ఒకటీనా ? ఇది తొందరపడితే అయ్యేపనా ? తగిన సంబంధం దొరకొద్దూ ?

సీత : దొరకడానికి అసలు మీరాలోచిస్తేనా ? మీపనేమో మీరేమో గాని, ఎక్కడ కెళ్ళినా అమ్మలక్కలంతా

"ఇంకా మీ ఆడబిడ్డ నెన్నాళ్లు అట్టిపెడతా రమ్మా? పెండ్లి చేయకుండా. అయనికి తెలియక పోయినా నీ కన్నా తెలియదా !" అనేవాళ్ళే. ఏం జేయను ? తల కాయ వంచుకొని బైటికి రావలసి వస్తావుంది.

వీరా : లోకులకేం ఎన్ని అయినా అంటారు. అంతమాత్రాన మనం ఉలిక్కిపడితే ఎలా ? సరే, ఈ యేడు తప్ప కుండా చేద్దాలేం.

సీత : మరి ఎక్కడన్నా మాట్లాడారా ?

వీరా : ఆఁ హుజూర్ నగర్ లో.

సీత : ఎన్నేళ్ళుంటాయి అబ్బాయికి? ఆస్తి ఏమన్నా ఉందా?

వీరా : ఆఁ తిండికీ గుడ్డకీ ఏం లోపం ఉండదులే. కుఱ్ఱాడు ఖమ్మంలో చదువుతున్నాడు.

సీత : ఎట్టా వుంటాడు ?

వీరా : అమ్మాయి కంటే ఒక చాయ తరుగనే కాని, కుఱ్ఱాడి కేం బాగానే ఉంటాడు.

సీత : దాని పాడుగాను, చాయకేం వచ్చేలెండి కొరుక్కు తింటామా. ముక్కూ, మొగం సరిగ్గా ఉండాలి గాని, మాఘ మాసంలో మంచి లగ్గా లుండయ్యాటగా ?

వీరా : అందాకా ఎందుకు ? ఆ కుఱ్ఱాడు పది రోజుల్లో ఇక్కడికే వస్తాడు.

సీత : అప్పుడే ఇక్కడ కెట్టా వస్తాడండీ; మీాదంతా మరీ విడ్డూరం.

వీరా : ఇక్కడే అన్నీ మాట్లాడొచ్చు రమ్మన్నాను. పనిలో పని అమ్మాయిని అబ్బాయి చూడొచ్చు, అబ్బాయిని మీారూ చూడొచ్చు.

సీత : అదేంటండీ పెండ్లికొడుకే వచ్చి మాట్లాడుకోవడ మేమిటి ? వాళ్ళ తరఫున పెద్దాళ్ళెవళ్ళూ లేరూ !

వీరా : ఇది వెనకటి కాలం కాదు. ఇప్పుడు పెళ్ళిళ్ళంతేలే.

సీత : అవునులే. మీాకొక ఆచారం ఉందిగాబట్టి ఇది లేదనా? సరే ఇది కూడా మీా ఇష్టం వచ్చినట్టే కానియ్యండి. ఎట్టాగో ఒకట్టా ముందా మూడు ముళ్ళు బడితే తర్వాత చూద్దాం.

వీరా : ఇందాకా వచ్చినాక ఇంకా ఆగుతుందా ? మాఘ మాసంలో కాకపోతే చైత్రమాసంలో అవుతుంది.

సీత : ఇంకా నయం చైత్ర మంటారు, వైశాఖ మంటారు, ఆ పిల్ల నెత్తిన ముందా చిట్టెడు గింజలు పడేదాకా నాకేం తోచదు.

వీరా : ఏం ?

సీత : ఇంకా ఏమంటా రేమిటి ? మొన్న తిరణాల్లో ఆ సచ్చి నాళ్ళు ఎంటబడిన పట్టానికి మన రామయ్యో లేక

పోతే మా బతుకే మయ్యేది! నాకు మొదటినుంచీ భయంగానే ఉంది. అందుకనే "పెండ్లి గాని పిల్లని తీసుకోని తిరణాలకు నే నెందుకండీ" అని గోలబెట్టా. వినిపించు కుంటేగా?

వీరా : ఆ వెధవలకి జడిసి ఇంట్లోనే కూచుంటామా. ఎక్కడికీ వెళ్ళకుండా?

సీత : ఏం జేస్తాం కూచోక. దుష్టుడికి దూరంగా ఉండ మన్నారు పెద్దలు.

వీరా : ఎక్కడుంటావ్ దూరంగా. లొంగినకొద్దీ మరీ నెత్తి కెక్కుతారు. ఆ గాడిద లింటిమీద మాత్రం వచ్చి పడగూడదా? ఇలాంటి వెన్ని జరగలా ఇదివర కీ వూళ్ళో.

సీత : ఎందుకు జరగలా? ఆపాపిష్టోళ్ళు ఎంతపని అయినా చేస్తారు.

వీరా : అమ్మాయికంటే ఇవ్వాళ గబగబా పెళ్ళిజేసి బైటికి పంపించామే అనుకో, రేపు నీజోలికే వస్తారు. అప్పు డైనా ఎదిరించక తప్పదుగా.

సీత : ఆకాడికొస్తే చావనన్నా చస్తాగాని ఆసచ్చినోళ్ళకి చిక్కకేం?

వీరా : చచ్చి ఎవర్ని సాధిస్తావ్. ఎదిరించి వాళ్ళకి తగిన బుద్ధి జెప్పాలి గాని.

సీత : ఏం ఎదిరిస్తాం ఆడోళ్ళం ?

వీరా : మీరు తల్చుకుంటే ఈరాడీలొకలెక్కా ? మొన్న మల్లారెడ్డి గూడెంలో ఏం జరిగింది ? మిలటరీవచ్చి ముట్టడేస్తే ఊరంతా కలిసి ఎదిరించారు. ముఖ్యంగా స్త్రీలుకూడా ప్రాణానికి తెగించి ముందునుంచుని పోట్లాడారు. అనేకమంది తుపాకి కాల్పులకు గురి అయ్యారు.

సీత : (ఆశ్చర్యంగా) ఏమిటి ? ఆడోళ్ళుకూడా పోట్లాడారా ?

వీరా : ఆఁ పోట్లాడి ముగ్గురు చచ్చిపోయారుకూడా.

సీత : ఆఁ ఎంత ధైర్యం చేశారు.

వీరా : ఏం ? నీవుమాత్రం చెయ్యవ్ మొన్న తిరణాల దగ్గిర సమయానికి రామిరెడ్డి ఉండడనుకో; అప్పుడు నీవేం చేసేదానివి ? అమ్మాయిని అల్లరిచేస్తూ ఉంటే చూస్తూ ఊరుకునే దానివా ?

సీత : నాబొందిలో ఊపిరుండగా అమ్మాయిమీద చేయి బడనిస్తానా ?

వీరా : షెబాస్ ! ఎప్పటికైనా అంతే అనుకో. మీఅంతట మీరు నిలబడాలిగాని ఒకళ్ళమీద ఎందాకా ఆధార పడతారు ?

సీత : ఎందుకు నిలబడం ? మీతోపాటే మేం.

వీరా : అయితే ఇంకేం ? నీవుకూడా సంఘంలో జేరు. కమలా! కమలా ! (కమల లోపలనించి "ఆఁ" అంటూ వస్తుంది.) సంచిలో సభ్యత్వ పుస్తకం ఉందిగాని తీసుకురా. మీ వదిన సంఘంలో చేరుతుంది.

కమల : (ఆశ్చర్యంగా) మా వదినా ? (సీతమ్మవైపుచూచి) ఏం వదినా ?

[సీతమ్మ నవ్వుతుంది.]

వీరా : ఊఁ (కమలను పుస్తకం తెమ్మని సైగజేస్తాడు. కమల రివ్వున లోనికి పరుగెత్తి పుస్తకం తెచ్చి వీరారెడ్డి చేతికిస్తుంది. వీరారెడ్డి పుస్తకంలో సీతమ్మ పేరూ వగైరా రాస్తుంటాడు.)

కమల : ఏం వదినా, సంఘంలో చేరగానే సరిపోదు. నాతో పాటు నీవుకూడా మనాళ్ళందర్నీ సంఘంలో చేర్పించాలమ్మా !

సీత : (వీరారెడ్డి వంకజూచి నవ్వుతూ) చేర్పించక తప్పుతుందా ? సంగంలో జేరాక సంగం పెద్ద జెప్పినమాట వినాలిగా మరి.

[వీరారెడి నవ్వుతూ, పుస్తకం కమల చేతికిస్తూ వదినచేత వేలుముద్ర వేయించమని సైగజేస్తాడు, కమల వదినచేత వేలుముద్ర వెయించి హుషారుగా పుస్తకం పైకెగరేస్తూ పాటపాడుతుంది.]

ఓమాతా... ఓభారతమాతా
కదనభూమి కురక నేడె
కదిలినాము ఓహో మాతా ॥ఓ మాత॥

వదలుమమ్మ నీదు చింత కదలీ నా మిదే
గదిమి అరుల గూల్చెదమమ్మా
ఝూన్సీలక్ష్మి రుద్రమాంబ.
శౌర్యపటిమ చాట నిదే
కదలినాము ఓహో మాత ॥ఓ మాతా॥

కమల : (పాట అయిపోవడంతోనే వదినను కౌగలించుకొని) నీవుకూడా పాడాలమ్మా ఇక సంఘం పాటలు.

[దాదా ప్రవేశం]

సీత : (కమల తలమీద చేయివేసి నిమురుతూ) నేనేం పాడతానే; నాకు రావుగా.

కమల : నేను నేర్పుతానుగా.

దాదా : (నవ్వుతూ) నేర్పమ్మా నేర్పు. ఆడబిడ్డ అర్ధమొగుడని ఊరికే అన్నారూ మరి.

సీత : ఏంనేర్పినా రేపువచ్చే మాఘమాసందాకానేగా. పదతల దువ్వుతా.

దాదా : అదేంటమ్మాయ్, అట్టంటావ్ ?

సీత : అమ్మాయికి సంబంధం కుదిరింది దాదా! (వీరారెడ్డి వంక జూచి) తమ్ముడు జెప్పకుండా ఉన్నాడంటలే.

[సీతమ్మ, కమల వెళ్ళిపోతారు.]

వీరా : అదే మొన్న నీకు జెప్పిన సంబందమేలే. ఊళ్ళో కబుర్లేమిటి ?

దాదా : ఏమున్నాయి! మరీ మా మస్తాన్కి పోయేకాలం వచ్చినట్టుంది.

వీరా : ఏం మళ్ళీ ఏమన్నా జేశాడా ?

దాదా : వెనకటికిమల్లే మళ్ళీ కోడిపెట్టల కోసం పోయి గూడెం మీద పడ్డాడు. వాళ్ళు నలుగురూ పోగై తలా ఒకతన్ను తన్నారు.

వీరా : మంచిపని జేశారు.

దాదా : ఇక అక్కడేం ఏడవలేక యింటికొచ్చి ఇదంతా సంగంవాళ్ళే చేశారని నిన్నూ నన్నూ సుభాన్నూ గలిపి నోటికొచ్చి నట్లల్లా తిడతన్నాడు.

వీరా : అంతేలే అంతకంటే అతను చేయగలిగేదేముంది ?

దాదా : ఆ పెద్ద మనుషుల్ని ఎందుకు తిడతావని వాడి పెండ్లాం ఏదో కాస్త కలగజేసుకొంది. ఆ మోయిన ఆ పిల్లను బట్టుకొని పాపం చావచితక కొట్టాడు దరిద్రుడు.

వీరా : ఏమిటో చేతగాని ఇలాంటి వెధవ లందరికి చివరకి పెండ్లాం లోకువ.

దాదా : అంతే. ఉరిమి ఉరిమి చివరకు మంగలం మీద పడ్డట్టుంది.

వీరా : అమ్మాయి ! కమలా ! కాసిని మంచినీళ్ళు తీసుకురా అమ్మా.

[యల్లమంద ప్రవేశం. వంటిమీద అక్కడక్కడా సున్నం రాసి ఉంటుంది.]

దాదా : ఏం యల్లమందా ఎట్టావున్నావు ?

యల్ల : (దెబ్బలు చూపెడుతూ) ఇట్టా ఉండా మత్తానయ్యా దయవల్ల. (అంటూ ఉయ్యాల దగ్గిర కొచ్చి) ఏం చిన్న దొరా, నిద్దరోతుండావా ?

సీత : (మంచినీళ్ళు తీసుకొస్తూ) లేపవాకు యల్లమందా, ఏడ్చి ఏడ్చి ఇప్పుడే పండుకున్నాడు.

[మంచినీళ్ళ గ్లాసు వీరారెడ్డి కందిస్తుంది. గ్లాసు నందుకొని వీరా రెడ్డి మంచినీళ్ళు త్రాగుతూ ఉంటాడు. సీతమ్మ వెనక కమల కూడా ప్రవేశిస్తుంది.]

యల్ల : (నవ్వుతూ) ఇంకా రెండేళ్ళు పోతే మా సిన్న దొర కూడా సంగం పెడతడు.

వీరా : (నవ్వుతూ) ఏమిటి యల్లమందా ఈ అలవాటు? చిన్నప్పటినుంచే దొరా దొరా ?

యల్ల : ముద్దుకు పిల్చుకుంటన్నలే అయ్యా.

వీరా : సరేగాని ఆ చేతిమీద దెబ్బ ఏమన్నా తగ్గిందా ?

యల్ల : (దెబ్బ జూపెడుతూ) అన్నీ తగ్గినయ్ గాని దీని దుంపదెగ ఇదే కాస్త ఇంకా నొప్పిగా ఉంది.

సీత : ఏది యల్లమందా ? (దగ్గరకొచ్చి యల్లమంద చేతి వైపు జూచి) అబ్బా ! ఎంత కదుంగట్టింది ! కమలా లోపలికెళ్ళి ... అదేమిటి ! ... అదేనే

కమల : అమృతాంజనమా ?

సీత : ఊఁ అదే ఆ సీసే తీసుకరా (కమల లోపలి కెడుతుంది)

యల్ల : (దాదావంక జూచి) ఏం లేదుగాని సిన్నయ్యా, ఒక బుద్ధి తక్కువ పని జేసిన్నె.

దాదా : ఏం జేశావ్.

యల్ల : ఆ చుంచు ముట్టోడు నా చేత ఏలద్దించు కున్నడే.

కమల : (సీసా తీసుకొస్తూ,) చుంచుముట్టో డెవడు ?

యల్ల : ఉండాడులే అమ్మా ఉండాడు. ఒక పిలకోడు.

వీరా : ఆ కాగితపు ముక్కతో ఆ పట్వారీ చేసి చచ్చేదేమీ లేదులే. భయపడకు.

యల్ల : ఏమీ లేదుగంద !

[కమల చేతిలోనుంచి సీతమ్మ సీసా తీసుకొని యల్లమంద చేతికి రాయబోతుంది]

యల : (అరచేయి జాపుతూ) వద్దులే అమ్మ వద్దులే; ఇట్ట బొయ్యి నేను రాసుకుంటాలే.

వీరా : పర్వాలేదులే రాయనియ్ యల్లమందా. కాస్తి మెత్త బడుతుంది.

[సీతమ్మ రాస్తూ ఉంటుంది.]

యల్ల : బంగారుతల్లి నూరేండ్లు బతుకమ్మ.

(రామరెడ్డి, సుభాన్ ప్రవేశం)

దాదా : ఏమోయ్ సుభాన్ ! రోజూ నాకంటే ముందే వచ్చేవాళ్లుగా. ఇవాళ యింత వెనకమాల వచ్చారేం ?

సుభాన్ : ఏముంది ? రామిరెడ్డి గిత్త ఎటోపోతే దానికోసం తిరుగుతున్నాం.

వీరా : ఏది, ఆ ఎల్లగిత్తా ?

రామి : అదే

దాదా : ఎటుబోయింది ? ఏమన్నా జాడ తెలిసిందా ?

సుభాన్ : ఆc ఆc

వీరా : ఎక్కడుంది ?

రామి : ఇంకా ఎక్కడుంటుంది, గడీలో.

దాదా : గడీలో ! అక్కడకెట్టాబోయింది ?

వీరా : ఎలాబోతుంది ! తోలుకుపోతే పోయి వుంటుంది ?

రామి : చెరువుకి నీళ్ళకుబోతే వాళ్ళమందలో గలిపి తోలు కెళ్ళారు.

యల్ల : ఆ వెధవలకి అది అలివిగాకేం ! ఆవులెర్రినబడి అదే పోయి ఉంటుంది.

సుభాన్ : వాళ్ళదొడ్డికి పోవడంతోనే దివాణపు ముద్దరేసి కొట్టంలో కట్టేసుకున్నారు.

సీత : ఎంత గోరకలి !

దాదా : (విచారంగా) ఏం గిత్త! అయిదు వందలంటే ఇయ్యాళ దాన్ని కళ్లుమూసుకొని తోలుకెళతారు.

రామి : అయిదువందలాయె, పదివందలాయె; ముందు కాడి కిందపడిందిగదా ! ఎట్టజావలంట !

వీరా : సరే ఇవ్వాళ మీటింగులో దీన్నిగురించికూడా గట్టిగా ఆలోచిద్దాం. ఇలా తోలుకెళ్ళిన గిత్తలు మొత్తము ఎన్ని ఉన్నాయో ఇంటింటికి తిరిగి లెక్క తీద్దాం. కొత్త నీళ్ళతోపాటు పాతనీళ్ళుకూడా కొట్టుకు రావాలి. అందాకా నా దగ్గర మిగులెద్దుందిగా. దాన్ని అడ్డంబెట్టి పని జరుపు.

రామి : పని జరుపుకోడానికేంగాని, దెబ్బలు తగిలినప్పుడు కూడా నాకింత కష్టమనిపించలేదు బావా. నా గిత్తల రెంటిని బండికడితే కన్నుమూసి కన్ను తెరిచేటప్పటికి పోయి పేటలో వాలేయి. మరీ దాని దుంపతెగ అది

వంటిమీాద చేయి వేయనిచ్చేదా? రేసు! ఇవ్వాళ పళ్లెంకాడ కూచుంటే నోట్లోకి ముద్దబోలేదే.

దాదా: నిజమే అనుకో నాయనా, కన్న బిడ్డకంటె ఎని మిక్కిలిగా చూసుకునే గిత్త పోయిందంటే ఎవళ్ళ కయినా అట్లాగే ఉంటది.

సుభాన్: వాడి రోజులు దగ్గిరబడే, ఇయ్యాల దీన్ని తోలు కెళ్ళాడు.

సీత: పాపిష్టి ముండాకొడు కింకెన్ని జేస్తాడో!

కమల: చేయాలసిన పనులన్నీ ఇదివరకే చేశాడు.

వీరా: అవును నిరుడు నట్లుకు నిరుడేం జేశాడు! మన సుబ్బయ్యన్నగారి బీట్లో వాడి మందను దోలి అదేమి టంటే ఇది నా బీడే అనలా?

యల్లి: నిజమే ఆడిమందమీద మొకం బడ.

దాదా: ఏం బీడు! బీడంటే బీడా! వరాలబీడు అట్లాంటి బీడు మన ఊరి మొత్తానికే లేదు.

సుభాన్: అందాకా యెందుకు? చెరువులోతట్టు నాదేలని ఈ యేడు దున్ని పైరు వేయలా?

యల్లి: అదేందిబాబూ, సరకారి పోరంబాకలకుకూడా కంప గొట్టి అకట్టుకొన్నడుగా, నాగొర్రెపిల్ల మెసలడాని క్కూడా వీల్లేకుండా జేసిండు ఆ సరకారే డజచ్చిండో,

వీరా : సర్కారే సరిఅయింది అయితే మనకీ తిప్పలే లేవు. అందుకనే మనం అసలు ఈ ప్రభుత్వమే పోవా లంటున్నాం.

యల్ల : అబ్బో! అట్టంటే మన సుబానయ్యకు కోపంరాదూ?

రామి : ఎందుకు ?

యల్ల : నవాబుగారిపెత్తనం పోవడానికి సాయిబు లొప్పు కేకేం !

సుభాన్ : అసలు ముందు ఈ దేశముఖుపెత్తనం పోవడానికి యల్లమంద ఒప్పుకుంటేగా !

యల్ల : అదేందయ్యో సుబానయ్యా, నేను ఒప్పుకోకపోడ మేంది ! అడు బోవాలిగాని అమ్మోరుకీ ఏటబోతు నియ్యనూ!

వీరా : (నవ్వి) దేశముఖు కూడా మన మతపోడేగా యల్లమందా !

యల్ల : ఏందిబాబూ, నీవుకూడా అట్టా అంటావ్. మన్ని పీక్కుతినేవాడు ఎవడైతేం, పోవలసిందే.

దాదా : మీ దేశముఖు మీ హిందువుల కెంత ఒరిగిస్త న్నాడో మా నవాబు మా సాయిబులు క్కూడా అంతే ఒరిగిస్తున్నాడులే.

రామి : నా దొరిగించి చచ్చేదిలేదు, నీ దొరిగించి చచ్చేది లేదు; ఇద్దరూ గలిసి మన నెత్తురు తాగేవాళ్ళే.

సుభాన్ : అంతే. దొంగలు దొంగలు కలిసి ఊళ్లు పంచుకోవడమే.

యల్ల : ఎట్టయినా అసలు నవాబు మన దేశముఖంటోడు గాదంటలే! ఆయన సాలా మంచోడంట!

కమల : అలాగే ఉంటుంది; దూరపు కొండలు నునుపు. ఈ జరిగే దుర్మార్గాలన్నీ ఆయనకి తెలియకుండానే జరుగుతున్నాయా? ఆకునూరులో ఏం జరిగింది? మాచిరెడ్డి పల్లిలో ఏం జరిగింది?

యల్ల : ఓః అమ్మాయికి చాలా పెద పెద్ద సంగతులు తెలుసునే,

సీత : తెలియడ మేమిటి? వాటిమీాద ఒక పాటకూడా పాడతంది.

యల్ల : ఏందీ! పాట, పాడమ్మా పాడు.

కమల : పాటలే దేమీాలేదు వట్టిదేలే యల్లమందా. (అంటూ సిగ్గుతో కొంచెం తలవంచుకుంటుంది)

దాదా : మా సీతమ్మ నోటినుంచి అబద్ధంరాకేం! పాడమ్మా పాడు.

వీరా : ఊః పాడు, ఇక ఎలాగైనా నీకు తప్పలేదు.

కమల : ఒక్కదాన్నే పాడితే ఏమీ బాగుండదు.

సీత : అయితే ఇంకేం. ఎవరోద్దన్నారు? అన్నాచెల్లెలూ కలిసే పాడండి.

[వీరపరెడ్డి కమల కలిసి పాడుతూ ఉంటారు.]

నరరూప మీ క్రూర నిరంకుశ
నైజాముపాలన రైతా॥
కరకర పేదల గొంతులుకోసే
కసాయిపాలన రైతా॥
కళలకు సిరులకు నిలయమైన
ఈ తెలంగాణ నో రైతా॥
మలమల మాడ్చుచు వల్లకాడుగా
మార్చె ప్రభుత్వము రైతా॥
మాన రక్షణకు ప్రాణమిచ్చు మన
మహిళా మణులకు రైతా॥
మానభంగమా! చిత్రహింసలా
మన కళ్లెదుటనె రైతా॥
నలుబది మందిని ఆకునూర నా
నడిబజారులో రైతా॥
ఖలు లీ నైజాం పోలీస్ మృగములు
కట్టి చరచిరో రైతా॥

ఏకవస్త్రలని గర్భిణి స్త్రీలని
ఎంచరైరిగా రైతా॥

లోకములో ఈ హింసలు రాక్షసి
మూకలు సేసెన రైతా॥

కైదునబెట్టీ వలువలు విప్పీ
కారము గొట్టిరి రైతా॥

లేదింతకు మించిన యమలోకము
లేదులేదురా రైతా॥

ఎందుకురా నికృష్టజీవితం
దెందుకురా రైతా॥

అందరుకలిసి ఎదిరించాలిదె
ముందుకు రారా రైతా॥

(పాట వింటూఉన్నంతసేపూ అందరి కండ్లవెంట నీళ్ళు తిరుగుతాయి.)

దాదా : (విచారంగా వీరారెడ్డితో) ఏంబాబూ, ఇదంతా నిజమేనా !

రామి : నిజమేనా ఏమిటి ! ఇదంతా నాకండ్లారా చూస్తేను. ఏం వీరారెడ్డిబావా, ఎదో ఉత్తరం ఇచ్చిరమ్మని ఆయాళ్ల నీవు నన్ను అకునూరు బంపలా ? అప్పుడామె ఎవరోవచ్చి... ఆఁ... ఏమిటీ ఆమెపేరు... ...

కమల : ఎవరు, పద్మజానాయుడా ?

రామి : ఆఁ ఆఁ ఆమెగారే ఒక్కొక్కళ్లు ఆమెగారి దగ్గర కొచ్చి తమ చెరలు చెప్పుకుంటుంటే నా కడుపు తరుక్కుపోయిందనుకో.

దాదా : (వీరారెడ్డితో) ఎవరు బాబూ ఆ మాతల్లి.

సుభాన్ : సరోజినీదేవి కూతురు.

సీత : ఆమె దేవ్వూరు ?

వీరా : మన హైదరాబాదే. సరోజినీదేవి అంటే సామాన్యురాలుగాదు కాంగ్రెసులో గొప్పనాయకురాలు.

యల్లు : కాంగిరేసేంది బాబూ ?

వీరా : ఇక్కడ మన ఆంధ్రమహాసభలాగే దేశంలో అదొక పెద్దసంఘం. ఎప్పుడన్నా గాంధీగారి పేరు విన్నావూ !

యల్లు : గ్యాందీగారా ? గ్యాందీగారిపేరు ఇనక పోడమేంది. ఆయనేగా

(అంటూ గోడకు తగిలించి ఉన్న గాంధీ ఫొటోను చూపిస్తాడు)

సుభాన్ : ఊఁ ఆయనే ఆసంఘానికి నాయకు డాయనగారే.

దాదా : ఇట్టాంటి పెద్దలుండగానే ఇంతంత ఘోరాలు చేస్తున్నారు.

వీరా : ఎందుకు జేయరు. పటేల్లాంటి వాళ్లుకూడా ఈ రాజులతో నవాబులతో రాజీపడుతూ ఉంటే ?

యల్లు : ఏందీ పటేలా ? ఏ పటేల్ ?

కమల : సర్దార్ పటేల్.

యల్ల : ఓసోసి ! అయితే ఆయన ఈ పటేళ్ళందరి తల దన్నినో డన్నమాట !

సుభాన్ : అదిగాదు యల్లమందా, ఆయన మన పటేళ్ళాంటి వాడు గాదు; పెద్ద కాంగ్రెసు నాయకుడు.

యల్ల : ఎంత కాంగిరేసు అయితే మట్టుకి ఈ పటేళ్ళ నెట్టా నమ్ముతావయ్యా ? మీరు లచ్చ జెప్పండి. నేను మట్టుకి పటేల్ నెవణ్ణీ నమ్మను.

వీరా : (నవ్వుతూ) సరే ఇప్పుడు నీకు తెలియదులే ఈ గొడవ. పోనీ దీన్ని గురించి రేపు తీరికగా చెప్తానులే.

[మంగలి రాముడు ప్రవేశం.]

వీరా : ఏమిటి రాముడూ ఇలా వచ్చావ్.

రాామి : ఏం దొర. పంపించాడా మమ్మల్ని తీసుక రమ్మని.

రాముడు : లేదు బాబూ !

కమల : మీ కోసం గాదులే. మళ్ళీ యల్లమందను తీసుక రమ్మని పంపించి ఉంటాడు.

యల్ల : ఆఁ నా కోసమే. ఇంకా నేను గడీకెల్లకేం ! (రాముడితో) ఏమైనా సరే నేను రాను పోఅశ, చెప్పుకో పొయ్యి.

[అందరూ నవ్వుతూ ఉంటారు]

వీరా : అసలు విషయ మేమిటో చెప్పనియ్. ఎందుకప్పుడే తొందరపడడం ?

దాదా : (రాముణ్ణి జూచి) ఏమిటి పని ?

[చెప్పడానికి రాముడు సందేహిస్తూ ఉంటాడు]

వీరా : సందేహిస్తా వెందుకు ? చెప్పు.

రాముడు : ఏం లేదు బాబూ. నేనుకూడా... (అందరి మొఖాల వైపు చూస్తూ ఉంటాడు.)

వీరా : చెప్పు. పర్వాలేదులే చెప్పు.

రాముడు : నేను కూడా సంగం పడదామనుకున్నా దొరా !

దాదా : ఈ మాట చెప్పడానికే ఇంత భయపడతావేం ?

రాముడు : ఈ సంగతి మల్లా దొరకు తెలిస్తే నిలువునా పాణం దీస్తాడు.

రామి : నీవు మా సంఘంలో ఎట్లా జేర్తావ్ ?

వీరా : అదేమిటి రామిరెడ్డీ. ఎందుకు జేరగూడదు ? అతను మాత్రం మనలాంటి బీదోడు గాదా ?

సీత : అయితేం, దేశముఖు మనిషిగా !

వీరా : అలా అనుకుంటే మన మంతా ఎవరం ? దేశముఖ్ మనుషులం గాదా ? అతను దేశముఖ్ ఇంట్లో చాకిరీ జేస్తున్నాడు. మనం బైట పొలం మీద పండించి వాడింట్లో బోస్తున్నాం. అంతే తేడా.

దాదా : బాగా పారజూస్తే అంతేలే. ఏముంది తేడా ?

యల్ల : ఈ మంగలాయన జేరతానంటే మట్టుకు దొర ఊరు కోవద్దూ

సుభాన్ : ఏమయ్యా రాములూ, బాగా ఆలోచించు కున్నావా ? ముందు చాలా చిక్కులొస్తాయ్.

సీత : ఇంకా ఆలోచించుకొనేదేముంది ! ఈసంగతి దొరకి తెలిస్తే నీకాస్తి నౌకరీ ఊడిపోతుంది.

రాముడు : పోతేపోయిందిలే అమ్మా. నాపీడావదులుద్ది ఈ నౌకరీ ఉండిమట్టుకు నాకొరిగించే దేముంది ? పొద్దస్త మానం ఆయనింట్లో అరవశాకిరీ సేయడమేగా ?

కమల : ఏం ? మీ మంగళ్ళ కేదో కొంత మాన్యముండాలిగా!

రాముడు : (విచారంగా) అదేవుంటే లేందేమిటమ్మా. ఎట్టో ఒకట్టా బతికేవాళ్ళం.

దాదా : ఆ మాన్యంకాస్తీ అప్పుడే లాక్కున్నాడుగా !

రాముడు : అయిదేళ్ళకింద ఎన్నడో నాపెళ్ళికి పాతిక రూపా లిచ్చిండు. వడ్డీతో వంద దాటిందనీ నిరుడు ఆకాస్తి గడ్డా లాక్కున్నాడు.

వీరా : ఇందులో ఆశ్చర్యమేముంది ? ఇది మామూలుగా జరిగేదేగా ?

దాదా : ఈ ఊళ్ళో పనిపాటలోళ్ళ మాన్యాలెవళ్ళయ్ మిగిలాయి ?

యల్ల : మాన్నా లేనా ? బంచరాయికూడా నాదే అని లాక్కున్నాడుగా.

వీరా : తాతల నాటినుంచి కాపురముండె కొంపల్లోనుంచి లేవగొడితే దిక్కులేదుగాని, ఇవి ఒకలెక్కా ? వాములుదినే స్వాములకి పచ్చిగడ్డి ప్రసాదం ! ఇలాంటి వెన్ని లాక్కోందే వాడికి ఇరవై వేల ఎకరం అయింది?

సీత : సరే. పాపం ముందా రాముణ్ణి సంగంలో జేర్చుకోండి.

వీరా : ఏం దాదా, చేర్చుకుందామా ?

దాదా : నీ ఇష్టం నాయనా. ఆ మంచీ చెడ్డా అంతా నీకే తెలుసు.

రామి : ఏంరా రాముడూ, సంగంలో జేర్చుకుంటే ఇక దివాణంలోకి పోకుండా ఉంటావా ?

వీరా : ఏం పోతే ?

రామి : ఏం పోతేనా ? రెండావుల దూడలాగా అక్కడా ఇక్కడా ఎట్టకుదురుద్ది ? ఉంటే సంగంలో నన్నా ఉండాలి; లేకపోతే దివాణంలో నన్నా ఉండాలి.

రాముడు : ఇదంతా ఎందుకు బాబు అసలుమీరు పొమ్మన్నా నేనాడకు బోను.

సుభాన్ : ఏం ఎంధుకని ?

రాముడు : ఏంజెప్పను బాబు నాగోడు కొడుకు బుట్టి ఏడాది అయింది. ఇంతవరకు వాణ్ణి ఎత్తుకోని ఎరగను.

సీత : అదేంటి రాముడూ అట్టంటావ్ !

రాముడు : ఏముంది తల్లీ. కోడికూసినప్పుడనగా లేసి సద్ది దాగి గడీకిబోతా. ఆ పోయిన పోవటం మళ్ళీ నడి జాముకి గాని కొంపకు జేరను. ఇంకా వాణ్ణి నేనెత్తు కునే దెప్పుడమ్మా ?

సీత : నిజమేపాపం, నీవెళ్ళేటప్పటికి లేవడు. మళ్ళీ నీవు తిరిగి వచ్చేటప్పటికి నిద్రబోతాఉంటాడు. అంతేనా !

రాముడు : అంతేనమ్మా, అంతే.

కమల : నడిజాందాకా అక్కడేం జేస్తావ్ రాముడూ ?

రాముడు : ఒకపనా ? ఎల్లిన కాడనుంచి బారెడు పొద్దెక్కే దాకా పక్కలు తీయడం మంచాలెత్తడం. ఆ లంకంత కొంప ఊడ్చి ఎత్తిపోయడం సరిపోద్ది. పగలు పొద్దాకా ఆయన సేవజేయాలిగా ? మల్లీ సందకసువూడవడం, కందిళ్ళు (లాంతర్లు) తుడవడం, మల్లీ పక్కలేసి ఆయన నిద్దరోయిందాకా కాళ్ళు బిసికి – అప్పుడు బైట పడాలి. ఇంతజేసినా ఏరోజుకారోజు చీవాట్లూ చెప్పు దెబ్బలూ తప్పవ్.

ఎల్లి : ఓసోసి. ఆటేజూత్తే నీకంటె నేనే కాత్తి మెరుగన్న మాట !

రాముడు : నీకేమయ్యా మారాజువి. ఎల్లిననాడు గొర్రెలకాడి కెల్తావ్, లేనినాడు హాయిగా గొంగళి ముసుగెట్టి పండుతావ్.

యల్ల : టుర్ర్, కీ...

రామి : అదేంటి సీబొంద?

యల్ల : లేకపోతే ఏంది నేను మారాజునంట, మారాజుని ఒక నాడు జీవాలెమ్మ ఎల్లమను తెలుత్తుంది, మంగ లాయిన సంగతి.

[అంతా నవ్వుతారు.]

సుభాన్ : బీదోళ్ళకి కష్టాల కేం తక్కువలే. కాస్తి కూస్తి తేడా కేంగాని అందరిపనీ అలాగే వుంది.

వీరా : అవును. అందుకోసమే మన మందరం గలిసి సంఘం బెట్టుకుంది. మన సంఘం ఎంత త్వరగా బలపడితే అంత త్వరగా మన మీ కష్టాల నుంచి గట్టెక్కు తాం. సరే, రాముడూ ఇప్పుడు మేం మీటింగుకు పోతున్నాం గాని, రేపు ప్రొద్దున్నేరా సంఘంలో చేరుదుగాని.

రాముడు : సిత్తం దొరా, మీ బానిచోణ్ణి.

వీరా : అలా అనగూడదు. మన సంఘంలో దొరలూ-బానిసలూ అంటూ ఉండరు. అందరు సమానమే. అంతా అన్నదమ్ముల్లాగా వుండాలి.

రాముడు : సిత్తం దొరా. (నాలిక కొరుక్కుని) సిత్తంబాబూ. వత్తానండి.

[దణ్ణంబెట్టి వెళ్ళబోతూ ఉంటాడు.]

వీరా : ఇదిగో రాముడూ, దివాణప్పనికి వెళుతూనే వుండు, ఎందుకయినా మంచిది.

రాముడు : అట్నేలే బాబూ (నాలుగడుగు లేసి వెనక్కి తిరిగి మళ్ళీ వీరారెడ్డి దగ్గిర కొచ్చి) ఈ సందట్లో అసలు మాట మర్చిపొయ్యా. ఇయ్యాల దొరగారూ పట్వారీ కలిసి కచ్చడపు బండ్లు కట్టుకొని నల్లగొండ బోయి రండీ. ఆడనుంచి దొర పట్నం కూడా పోతడంట.

[అందరూ ఆలోచిస్తూ ఉంటారు.]

దాదా : ఎందుకెళ్ళి నట్టబ్బా !

రాముడు : రాత్రి చానా పొద్దోయిందాకా ఇద్ద రేందో గుస గుస లాడిను ?

సుభాన్ : ఏమన్నా దొంగ కేసులు పెడతాడేమో మన మీాద.

వీరా : (ఆలోచిస్తూ) సరే రాముడూ నీవు పద, మ రేం పర్వా లేదు.

[రాముడు దణ్ణంబెట్టి వెళ్ళిపోతాడు]

రామి : (రాముడు పోయిందాకా అతనివైపు చూస్తూ) ఏమో, వీణ్ణిక్కడికి జేరనివ్వడం నా కనుమానంగానే ఉంది.

వీరా : ఏమిటి అనుమానం? అతన్ని సంఘంలో జేర్చుకోడం తప్పనా నీ ఉద్దేశం? అలాంటి బీదోళ్ళని జేర్చుకోక పోతే ఇంకెవర్ని జేర్చుకుంటావ్. నీ కంటె, నా కంటె, అతని కేం తక్కువ కష్టాలేవు.

రామి : ఎన్ని జెప్పినా అతను దివాణప్పొరుగు. ఇక్కడ సంగతు లన్నీ మూట గట్టుకెళ్ళి అక్కడ జెప్పితే...

సుభాన్ : ఏం చెప్తే, మన కేం భయం మనమే మన్నాం, దొంగేడుప్పు ఏడుస్తున్నామా? చేయదల్చుకున్న దేదో బండ పగలగొట్టినట్లు మనం బజార్లోనే చెప్పి చేస్తున్నాం.

దాదా : అట్టాంటి బీదోణ్ణికూడ అనుమానిస్తే మన సంఘం ఎట్టా బలపడతది రామిరెడ్డీ. కాకపోతే నాలుగు రోజులు కాస్త కనిపెట్టి ఉందాం.

సీత : ఎంత దివాణంలో ఉన్నా, మొదటి నుంచీ రాముడు కాస్తి మెత్తని ముండాకొడుకే. అంత మోసం జేస్తా డనుకోను.

కమల : చేస్తే ఒకరోజు చేస్తాడు, రెండు రోజులు చేస్తాడు. తర్వాత ఎక్కడికి బోతాడు ?

యల్లు : ఏడకి బోతడు, అంతేలే బుల్లెమ్మా. మేక అయిందీ మేకం అయిందీ నాలుగడుగు లేసేటప్పటికి అదే తేలుద్ది. పదండి పోదాం, మీటింగుకి.

వీరా: సరే పదండి పోదాం. బోలో ఆంధ్ర మహాసభకీ జై.

లేవండోయ్ లేవండోయ్
కార్మిక కర్షక యోధుల్లారా ॥రారండోయ్॥

దారుణ హింసాకాండను ఢీకొని
పోరాడాలిదె రణరంగానికి ॥రారండోయ్॥

పేదల రక్తము పీల్చు దేశముఖు
పిశాచిపాలన నశింపజేయగ ॥రారండోయ్॥

స్త్రీలను జెరచీ శిశువుల జంపే
కాల కింకరుల కాలరాయుగా ॥రారండోయ్॥

ప్రజలకు హక్కులు లేని ప్రభుత్వం
ప్రభుత్వమా అది పశు ప్రభుత్వం
స్వాతంత్ర్యము మన జన్మహక్కని
జయభేరిని మ్రోగించ పదండోయ్ ॥రారండోయ్॥

4

దివాణం (గడి)

(దేశముఖు, అతనివెనుక పట్వారీ, ప్రవేశం)

జగ : చూడవయ్యా చూడు. పదిరోజుల్లో ఒక్కొక్కణ్ణి చీల్చి ఎండేస్తానోలేదో! పూటకూటికీ గతిలేని ఈ వెధవలు నన్నా ఎదురించేది ?

వెంక : (నవ్వి) అంతేలెండి. గొర్రెకొవ్వి కొండమీద తిరగ బడిందట! అలావుంది! వీళ్ళపని.

జగ : హ్హుఁ. ఏమిటనుకున్నారో, దేశముఖు జగన్నాధరెడ్డి అంటే.

వెంక : మీసంగతి ఆ కూప స్తమండూకాలకేం తెలుసు! ఆవులించితే మీరు పేవులు లెక్కబెట్టరూ! మీరు పట్నం బయలుదేరగానే అనుకున్నా "దొరవారికి కోపంవచ్చింది, ఇక ఈ దెబ్బతో ఈ గాడిదలంతా నల్లుల్లాగా మాడిపోవలసిందే" అని.

జగ : అనుకోవడ మేమిటయ్యా, ఇంకా మనకత్తి కెదురు కత్తి ఉందా ?

వెంక : ఎలాగైనా... మన ప్రభువు...

జగ : ప్రభువు! (వివరంగా నవ్వి) మనం లేకపోతే ప్రభు వెక్కడుంటాడయ్యా, సాయిబైతేమాత్రం సర్ మీర్జా ఇస్మాయిల్‌ని చెప్పుకోవాలిగాని.

వెంక : అబ్బో ఆయనెక్కడ! యుగంధరుడు.

జగ : కాకపోతే ఏమిటి మరి. ఎక్కడ వేయాలిసిన పాచిక అక్కడే వేస్తున్నాడు. చూడు, అటు వైస్రాయి దగ్గర కెళ్ళి నీఅంత మొనగాడు లేడనిపించుకున్నాడు. ఇటు కాంగ్రెసు వాళ్ళ దగ్గిర కెళ్ళి కాంగ్రెసోడనిపించు కుంటున్నాడు.

వెంక : అనిపించుకోవడ మేమిటి? డాక్టరు పట్టాభిశీతా రామయ్యపంతులుగారి పత్రిక జన్మభూమికూడా ఆయన్ని కాంగ్రెసువాదే అని వ్రాసింది.

జగ : ఒహో, అలాగా! ఇంకా నాకాసంగతి తెలియదే ఏమి ప్రజ్ఞయ్యా. అలా ఇంకెన్ని పత్రికల నోళ్ళు గట్టాడో!

వెంక : అసలు ఆయనికి వ్యతిరేకంగా నోరు తెరచిన పత్రిక ఒక్కటుందా?

జగ : పత్రికలమాట సరేనా. ఇలాంటి వెధవలందర్ని కేసులుపెట్టి శిక్షించమని హైకోర్టు కిందకోర్టులకు ఒక రహస్య సర్క్యులరు కూడా పంపింది. ప్రపంచంలో ఏ మంత్రి చేయించగలిగాడయ్యా ఇంత గొప్పపనీ?

వెంక : నిజమే మంచిప్లానే వేశాడు. కాని ఏంలాభం ; అదేదో పత్రిక ఆ రహస్యం కాస్తా బైట బెట్టిందిగా !

జగ : ఏడ్చింది ! మంత్రాలకు చింతకాయలు రాలకేం ? జరిగే పనేదో జరుగుతూనే ఉంది. ట్రైనింగు తీసుకునే వాళ్ళు తీసుకుంటూనే ఉన్నారు. ఊళ్ళమీద దాడిజేసే వాళ్ళు చేస్తూనే ఉన్నారు. హైద్రాబాద్‌లో చివరికి నిజాం సాగర్‌లో కూడా విమానాశ్రయం నిర్మిస్తున్నారు.

వెంక : (ఆశ్చర్యంగా) నిజాం సాగర్ లోనా ! చెరువులోనా విమానాశ్రయం !

జగ : ఆఁ చెరువులో విమానాశ్రయం ఇంగ్లండులో లేచిన విమానాలు ఎకాఎకివచ్చి ఇక నిజాంసాగర్‌లో వాలడమే. ఏమనుకున్నావ్ మరి మీర్జాఇస్మాయిల్ దెబ్బంటే !

వెంక : మొన్న ఆకిన్‌లెక్ కూడా మన హైదారాబాద్ వచ్చాడటగా !

జగ : వచ్చాడు : వేయాలిసిన ప్లానేదో వేశాడు. ఇక మనకేం లెక్క ; కానివ్వవయ్యా మన తరపున లక్షనైజాం సైన్యం ఉంది. ఇంకా కావలసివస్తే అంగ్రేజ్ సర్కారు విమానాలు, టాంకులు కూడా పంపిస్తుంది. ఇక వీళ్ళూ, వీళ్ళ సంఘాలు ఈ దెబ్బతో మసిమసి.

వెంక : అసలు అంగ్రేజ్ (బ్రిటిష్)లో ఉన్న సంఘాలుకూడా పోతేగాని మనకి పీడ పూర్తిగా వదలదు.

జగ : ఇంకా సంఘా లేమిటి? అసలు బ్రిటిష్ ఆంధ్రే మన నవాబుగారి చేతుల్లోకి వస్తూ ఉంటే.

[మస్తాన్ ప్రవేశించి సలాంజేసి ఒక ప్రక్కన ఒదిగి నుంచుంటాడు. అతని ముఖంలో విచారభావం వ్యక్తమవుతూ ఉంటుంది.]

వెంక : ఏ మస్తాన్ అలా ఉన్నావ్.

మస్తాన్ : ఏంచెప్పను, పొద్దుటినుంచి ఊరుచుట్టూ గూడెం చుట్టూ తిరిగి తిరిగి నా దుంప తెగింది.

వెంక : ఏం?

మస్తాన్ : ఏముంది, ఇయ్యాల ఒక్కజీతగాడూ రాల

జగ : (గుడ్లురుముతూ) ఆఁ అంతపొగరు దిగిందా?

వెంక : ముందు సేత్ సింధీని (మోతాదు) బంపి వాళ్ళందర్నీ పిల్చుకర మ్మను.

జగ : ఊఁవెళ్ళు. ఇవ్వాళ ఒక్కొక్కణ్ణి డొక్కజీల్చేస్తాను.

మస్తాన్ : ఇంకా సేత్ సింధీ ఎక్కడబాబూ, వాడందరికంటె ముందే ఎగగొట్టాడు.

వెంక : అయితే ఊరూ, గూడెం ఏకమయిందన్నమాట.

మస్తాన్ : ఎక్కడగొడ్లు అక్కడే ఉన్నాయి. చివరికి వాటి దగ్గర పేడతీసే దిక్కుకూడా లేదు.

వెంక : (దేశముఖు వైపుచూచి) ఎంతపని చేశారు గాడిదలు. మన ఇద్దర్నీ ఊళ్ళోలేకుండాజూసి.

మస్తాన్ : మీ ఇద్దరూ ఊళ్ళో లేకపోవడంవల్లనే వాళ్ళకింత కొమ్ములొచ్చాయి. రాములవారి గుడిదగ్గర పెద్ద మీటింగుకూడా జేశారు.

జగ : మీటింగే! నావూళ్ళో! నా రామ మందిరం ముందు? మరి నీవెక్కడేడ్చావ్ !

మస్తాన్ : ఏం జేస్తాను ఊరూ నాడూ ఏకమైతే? వాళ్ళ ముందిప్పుడు నాబోటోడు మాట్లాడేటట్టుందా? ఆయ నెవరో, ఒకాయన వచ్చాడు జిల్లానాయకుడంట - జిల్లానాయకుడు? తెగవదిరాడు. అప్పటికీ కోపం పట్ట లేక మనముఠాచేత మీటింగు మీద రాళ్ళు వేయించా.

వెంక ; భలేపని చేశావ్, కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బ. సరి పోయింది.

మస్తాన్ : సరిపోయేదే, కాని ...

జగ : కాని—

మస్తాన్ : దొంగగాడిదకొడుకులు, కాపలాగాసి మనాళ్ళందర్నీ పట్టుక కొట్టారు.

వెంక : కొట్టటమే !

మస్తాన్ : కొట్టడమేమిటీ? మరీమన ఓనమాల వెంకన్నని చావచితక బాదిచారనుకోండి. మీటింగులో లేచి నుంచోని అంతా ప్రమాణంకూడా జేశారు. దేశ ముఖు పెత్తనం నాశనం జేసిందాకా నిద్రబోరట!

జగ : ఏమిటి ! ప్రమాణాలవరకూ వచ్చింది. చూస్తాను. వాళ్ళ నాశనమో నానాశనమో తేలిపోవాలి.

[ఒక పోలీసు ప్రవేశించి సలాంజేసి నుంచుంటాడు]

వెంక : అమీన్‌సాబ్ గారు వచ్చేశారా ఏమిటి ?

పోలీస్ : ఆఁ వస్తన్నారు మారాజ్.

జగ : పోలీసో ?

పోలీస్ : ఆఁ పోలీసుకూడా వస్తాఉంది మారాజ్.

వెంక : వస్తన్నారా : అచ్చా

జగ : ఎవడురా అక్కడ ?

[రాముడు ప్రవేశించి దణ్ణంబెట్టి నుంచుంటాడు]

జగ : ఏంరా, బంగళాఅంతా ఊడ్చి బాగుజేశావా ?

రాముడు : ఆఁ చేసిన్ను దొరా.

జగ : (వెంకట్రావుతో) తయారుచేయవయ్యా జాబితా, అరే రాముడూ, ఆ జాబితా కోమటికిచ్చి కావలసిన వస్తువులన్నీ బంగళాకి పట్టుకెళ్ళు.

(పట్వారీ వెంకట్రావు జాబితా తయారుచేస్తూ ఉంటాడు)

జగ : ఏయ్ మస్తాన్. నీవెళ్ళి గేటుదగ్గరనుంచో. అమీన్ సాబ్ రాగానే నాకు కబురుచెయ్. (పోలీసుతో) రెండు ఏటలు సరిపోతయ్యా.

పోలీస్ : పలావ్‌కి మా అందరికి రెండేట్లా సరిపోతయ్ జనాబ్! కనీసం నాలుగయినా ఉండాలి.

జగ : సరే, పంపిస్తాను.

వెంక : అరేయ్ రాముడూ, ఇదిగో జాబితా పట్టుకెళ్ళు.
(కాగితం మడిచి రాముడికివ్వబోతాడు)

పోలీ : ఏమేం రాశారు పట్వారీసాబ్ ?

వెంక : మీకు కావాలిసినవి సమస్తం రాశాను; మసాళా దినుసులు, మిర్చి, చింతపండు, అల్లం, బెల్లం, వుప్పు, పప్పు, ఉల్లిగడ్డలు, వెల్లిగడ్డలు, బీడీలు, సిగరెట్లు— బియ్యం నెయ్యి......

పోలీ : నెయ్యి ఎంత వేశారు ?

వెంక : అరడబ్బా.

పోలీ : అరడబ్బా ఏట్టాజాల్తుంది మారాజ్. ఒక్కడబ్బా అయినా లేకపోతే ఎట్టా ?

జగ : (వెంకట్రావుతో) ఊఁ వెయ్యవయ్యా. డబ్బా వెయ్. అరే రాముడూ. నీతోపాటు ఈ పోలీసుకూడా వస్తాడు గాని ఆయనికి కావలసినవన్నీ ఇప్పించేసెయ్.

రాముడు : సిత్తందొరా (జాబితా తీసుకొని దణ్ణంబెట్టి వెళ్ళిపోతాడు)

పోలీ : ఆదాబ్ అర్జ్, (సలాంజేసి వెళ్ళిపోతాడు)

జగ : (అటూఇటూ పచార్లుగొడుతూ) నేటికి నా ఊళ్ళో పోరుగూరివాడు వచ్చి విూటింగు బెట్టడమా ! సమయానికి నేను లేకపోతిని.

వెంక : మనమే ఉంటే ఊళ్ళో కాలుబెట్టి మళ్ళీ వాడు బైటికి పోతాడా ? వంటింట్లోకొచ్చిన కుండేలు తప్పించుకపోయింది. ఇప్పుడేమనుకుంటే ఏం లాభం ?

జగ : చూస్తాను ఈసారి ఎలా తప్పించుకబోతాడో !

వెంక : అసలీజిల్లాకు చిచ్చుబెట్టిందే ఆ వెధవ. ఒకసారి గట్టిగా దరువు పడితే కాని...

జగ : దరువులేదు, గిరువులేదు. ఈసారి దొరికితే బిస్మిల్లా చేయడమే, ఎన్నివేలయితే మాత్రమేం ?

వెంక : ఆ ముండమోపికి వేలుగావాలా ? మన వెంకన్ననీ, సుబ్బన్ననీ ఇంకా రెండుపావు లెక్క వేసుకోమంటే, సరి ! రేపీపాటికి...

[మస్తాన్, అమీనుల ప్రవేశం]

జగ :
వెంక : } (లేచి నుంచోని) ఆదాబ్ అర్జ్ హైఁ

అమీన్ : ఆదాబ్ అర్జ్ హైఁ

[దేశముఖు అమీన్ కెదురుగావెళ్ళి, కరస్పర్శజేసి తీసుకొచ్చి తన కుర్చీలో కూచోబెడతాడు. పక్కనున్న కుర్చీలో తాను కూచుంటాడు. పట్వారీ ఒకపక్కన, మస్తాన్ మరోపక్కన నుంచుంటారు]

అమీన్ : (కుర్చీలో కూర్చుంటూ) హెమ్లో మహారాజ్, నీమీాదా షికాయత్ వచ్చిందీ. మీాదీ దివాణంలో చాలాచాలా గొడ్వాహుందట !

జగ : నామీదనా షికాయత్! ఎవడా చేసింది?

అమీన్ : హెవడూ హెట్టి! హిక్కడ జనంహంతా దస్తఖత్ చేసీ తాలూకాదార్క హింతాపొడ్డూ మహజర్ హొక్కడ పంపార్. రైతుల్‌మీద చాలాచాలా జులుం చేస్తున్నావూ హంట.

వెంక : సర్కారీలెవీ ఇవ్వమని గట్టిగా అడగడంకూడా జులుమేనా. లెవీ ఇవ్వకుండా ఎగ్గొట్టి పైన దేశముఖ్‌గారి మీదనే రిపోర్టు చేశారన్నమాట! ఏముంది! మొగుణ్ణి గొట్టి మొర్రో అన్నట్లుంది ఇదంతా.

అమీన్ : హరే లెవీ గివీ గొడ్వా మాకీహేమి? హొళ్ళా కొంపల్క లూటీచేయడం, హెద్దులకీ తోల్కా పోవడం. హొళ్ళా పొలాల్క మీదీ ఖబ్జా (వశం) చేస్కొవడం, గడీకీ పిల్చికొట్టడం హిదంతా జులుం గాకపోతే హేమిటిఅయ్యా.

వెంక : హుజూర్, ఇదంతా సంఘంవాళ్ళ మాయ. రంకు నేర్చిన అమ్మ బొంకకపోతే ఎట్లా?

(మస్తాన్ను సారా సీసా తీసుకరమ్మని దేశముఖ్ సైగజేస్తాడు)

జగ : (పట్వారీతో) అదేమిటయ్యా, వెంకట్రావుగారూ, సంఘంవాళ్ళ బద్మాషీ మన అమీన్‌సాబ్‌గారికి తెలియకుండా ఉందా?

వెంక : వారికి తెలియక పోవడమేమిటి? అసలు నవాబుగారే పోవాలని వాళ్ళు మీటింగులు పెడుతూ ఉంటే.

అమీన్ : మీటింగు, హెక్కడా?

వెంక : ఎక్కడేమిటి! రాత్రి ఈ ఊళ్ళోనే మీటింగు బెట్టారు.

అమీన్ : అరే. మాది ఇజాజత్ (పర్మిషన్) లేకుండా హెట్టా బెట్టారూ?

జగ : వాళ్ళపని ఇప్పుడు మీరూ మేమూ కనబడేటట్టుందా?

వెంక : కనబడేటట్టుంటే అమీన్‌సాబ్ గారంతటి వాణ్ణి బట్టుకొని నిన్న మీటింగులో అలా ఎందుకు తిడతారు?

అమీన్ : హేట్టా? నాకి తిట్టారా?

[మస్తాన్ సారాసీసా తీసుకొచ్చి టేబుల్ మీద ఉంచుతాడు]

జగ : (గ్లాసులో సారా పోస్తూ) ఒక్క తిట్టడమేనా! మిమ్మల్ని, మమ్మల్ని నాశనం జేసిందాకా వాళ్ళు నిద్రబోరట!

[గ్లాసు అమీన్ చేతికిస్తాడు]

అమీన్ : (గ్లాసు తీసుకుంటూ) అరే బద్మాష్. (ఒక్క గుక్క తాగి) మీకీ పటేల్కీ ఉండీ ఎందుక్ జర్గ నిచ్చావ్ మీటింగ్?

మస్తాన్ : ఏం జేంస్తాం హుజూర్. మీటింగ్ ఆపమని దొర వారు పంపితే వెళ్ళాం. చూడండి ఏంజరిగిందో. (వీపు చూపెడతాడు)

అమీన్ : అరే బాప్ రే! (గ్లాసు కింద బెడుతూ) హెవడూ ఆ సువ్వర్ నీకీ కొట్టింది.

వెంక : ఇంకెవరు గొడతారు! సంఘంవాళ్లే. ఎంత ఘోరం చూడండి. ఆ దెబ్బలు చూడండి.

అమీన్ : హిక్డా హెంత జనం హుంది షంగంలో :

వెంక : మస్తాన్ బోటి బుద్ధిమంతులు ఎవళ్ళో పదిమంది దప్ప అంతా సంఘంలోనే చచ్చారనుకోండి.

అమీన్ : (సిగరెట్టు ముట్టిస్తూ) అరే? ఊర్ కీ ఊర్ హంతా షంగంలో చేరిందీ?

వెంక : రాడీముండా కొడుకులంతా జేరి చంపుతాం పొడుస్తాం అని బెదిరిస్తే జడిసి ఈపిచ్చి మూకంతా జేరింది.

అమీన్ : హంతా జులుం చేశార్గా.

వెంక : నేను చెప్పడమెందుకు. చూడండి. మీరే స్వయంగా చూడండి. (దస్త్రంవిప్పుతూ) పాపం ఆ గొల్లముండా కొడుకొచ్చి లబ్బున ఏడ్చాడు (యల్లమంద కాగితం తీసి అమీన్ చేతికిస్తాడు)

అమీాన్ : (చదివి) అచ్ఛా బులావో. హేల్మందాకో, హిప్డే దర్యాప్త్ చేయ్ వాలి.

జగ : మస్తాన్. ఊc వెళ్ళు. యల్లమందను బిల్చుకరా.

వెంక : మీాబోటివారు పూనుకోవాలిగాని. ఈకుక్క గొడుగు సంఘాలెంతసేపు (చిటికేస్తూ): ఇట్టంటే ఎగిరిపోవ్వూ !

అమీాన్ : హంతా తేల్కా కాదూ పట్వారీసాబ్ ! హిప్డూ హేక్డాజూసినా హిదేగొడ్వా, రోజురోజూ సచ్చీ పోతందాం తిర్గాలేక.

జగ : ఇలాంటి వెధవల్ని పై కెక్కనిస్తే మీాకూచికే. మాకూచికే. ఈ దెబ్బతో ఒక్కొక్కడి తల దిమ్మ వదిలించండి.

వెంక : మన అమీాన్ సాబ్ గారికిదొక లెఖ్కా ! పెద్ద పెద్ద కొమ్ములుదిరిగిన హేమా హేమీాల్ని చితకగొట్టారు.

అమీాన్ : హదీకాదయ్యా, హిదీ వంగంతో మాకీ పెద్దపేచీ వచ్చిందీ. మాదీ పోలీస్ మీాదాకూడా సదర్ నాజంకీ షికాయత్ (కంప్లెయింట్) చేస్తండార్. పేపర్నిండా మాకీ బద్నామ్ చేసి వేస్తండార్ హీల్కీ జోల్కీ పోతే మాకీ కష్టంతెచ్చీ పెడ్తార్.

జగ : ఈ పీనుగులు మిమ్మల్ని చేయగలిగిందేమిటి ? గుడ్డి కన్ను మూస్తే ఎంత. తెరిస్తే ఎంత ? ఇదిగో మీా కట్నం మీారు తీసుకోండి. (జేబులోనుంచి నాలుగు

వేల రూపాయల నోట్లు తీసిఇస్తూ) ఊఁ. కానియ్యండి, మీ దెబ్బ కేదు రేమిటి ?

అమీన్ : వద్దూ, మారాజ్ వద్దూ, హిదీమాకీ ప్రాణం మీదీక్ వస్తాది.

జగ : మీ ప్రాణంమీదకా ! ఏడ్చారు. అందాకవస్తే ఇంకా మేం ఉండి ఎందుకు ? నాలుగువేలు కాకపోతే పది వేలయితే మాత్రం ఈ సంఘాన్ని నాశనం చేయ కుండా వదిలిపెడ్తానా ?

వెంక : మా దొరవారు మాటంటే వెనక్కి తిరిగే మనిషా ? మన సర్కారే పోయాక ఇంకా మనం ఉండి ఎందుకు ?

జగ : అమీన్‌సాబ్, అందాకావస్తే మీ ప్రాణానికి నా ప్రాణం. సందేహిస్తారేమిటి ? ఊఁ తీసుకోండి (మరో నాలుగువేలు తీసిఇస్తాడు)

అమీన్ : అచ్ఛా. అసల్ సర్కార్కీ పోయేటట్టూవుంటే మస్కీ హుంష్ హెందూ్క! (పైకం తీసుకొని జేబులో వేసుకుంటూ) చూస్తాన్ హీల్కీ-తడాఖా ఈ హూళ్ళో హెంతామంది ముసల్మాన్ లుండార్ ?

వెంక : ఎందుకు లేరు. వాళ్ళూ ఇరవై కుటుంబాలవాళ్ళు న్నారు.

అమీన్ : హాల్కీ మీ కీ తరఫ్ హుండార్ ?

వెంక : లేరు సర్కార్. వాళ్ళుకూడా సంఘంలోనే చేరారు.

అమీన్ : అరే. హాల్కీ బుద్ధిలేదూ ! కాఫిర్ (మహమ్మదీ యేతర) సంగంలో పెట్టాచేరార్. మాదీ నవాబ్కీ వద్దీపెట్టి.

[మస్తాన్ ప్రవేశం]

వెంక : వాళ్ళందరికీ పెద్ద ఈ మస్తాన్ తమ్ముడు సుభానేనండి.

అమీన్ : క్యారే. నీదీతమ్ముడూ నీకీవద్దీ సంగంలోకి పోయ్యాడ్ ?

మస్తాన్ : ఏంజేస్తాను సర్కార్. నెత్తిన నోరు బెట్టుకొని ఎన్నాళ్లు జెప్పినా వినందే

అమీన్ : అరే నాలాయఖ్. సుభాన్కో బులావో. నాకీ చెప్పీ చూస్తా. అచ్ఛా, హెల్మందా హేడీ ?

మస్తాన్ : ఎక్కడికో చచ్చాడు. ఇంటిదగ్గర లేడండీ !

వెంక : సరే, నీవెళ్ళి ముందు సుభాన్ని దాదాసాయబుని పిల్చిరా. (మస్తాన్ అమీనుకు సలాంజేసి వెళ్ళిపోతాడు) సుభాన్ని తిప్పడానికి మేమూ ఎంతో ప్రయత్నించామండీ ! కాని లాభం లేకపోయింది. అతను చాలా పెంకెమనిషి.

అమీనా : మీకీ చెప్తే హెందుహ్యా హింటాడ్ చూడు. హిప్డా నాకీ పాంచ్ మినిట్‌లో మార్చివేస్తాను.

[పోలీసు, మంగలి రాముడూ ప్రవేశం]

(అమీన్‌నుచూచి శాల్యూట్ జేసి పోలీసు అటెన్షన్ పోజులో నుంచుంటాడు)

వెంక : (పోలీసుతో) ఏం మీకు కావాలసిన సామగ్రిఅంతా దొరికిందా ?

రాముడు : ముందు డబ్బియ్యందే కోమటాయన ఇయ్య నన్నడు దొరా.

జగ : (కోపంగా) ఆఁ ఏమిటి ?

అమీనా : (పోలీసుతో) క్యారే బేవఖూఫ్ హాడ్కీ జుట్టూ పట్టీ హిక్డా హీంచ్చుకరాకా హిట్టా సచ్చాచ్ బే.

పోలీ : ఏంజేస్తాను హుజూర్ ? వాడికి కుమ్ముక్కుగా బడితలు పుచ్చుకొని పదిమంది జనం వచ్చిపడ్డారు.

వెంక : చూశారా, చివరికి బఖాల్ కూడా మీ పోలీసుకెదురు తిరిగాడు. ఇలా ఉంది వీళ్ళపని.

అమీన్ : పోవయ్యా, మీరు హాడ్కీ హాల్సా ఇచ్చార్, లేకపోతే హాడ్కీ హింతా ఖలేజా.

పోలీస్ : (దేశముఖుతో) ఇయ్యకపోతే ఇయ్యకపోగా పైన ఎంతెంత మాటలన్నాడు.

జగ : అంటాడంటాడు. ఎందుకనడు? ఇవ్వాళవాడికి చావు మూడింది. అరే రాముడూ, ముందుపోలీసు లందరికీ దివాణంలోనే వంట చేయుమని చెప్పు.

రాముడు : సిత్తందొరా, (వెళ్ళిపోతాడు).

వెంక : ఈ బఖాల్ ఎక్కడికిపోతాడో చూద్దాం, ఇంతకింత వీడిదగ్గర పదింతలు కక్కిస్తాం.

అమీ౯ : హాసల్ హిక్డా సంఘంపెద్దా హెవడూ?

జగ : ఉన్నాడులెండి, ఒక పచ్చిరాడీ, వీరారెడ్డి.

అమీన్ : క్యా రెడ్డి? మీాదీ రెడ్డీ మీాకీ హెదుర్ తిర్గాడ్ అరే! తోబా తోబా!

జగ : వాణ్ణి రెడ్డి అనడంకూడా సిగ్గుచేటు.

వెంక : ఈమధ్య మాదిగ కొంపల్లోకూడా కూడుతిన్నాడట దౌర్భాగ్యుడు!

అమీ౯ : హెక్డాతింటే హేమ్టీ, హదీ మస్సీ హెందుకయ్యా, హాడ్కీ పిల్సి రెండూ మంచిమాటల్ సేసీ జేబ్ లో పెట్కో.

వెంక : అతను అంతంతమాత్రానికి లొంగే పిండం కాదు లెండి.

అమీ౯ : హేమ్టీ సేతాగానీ మాటా సేస్తావయ్యా, హంత్కీ కాకపోతే పదీ హెకరాల్ హాడ్కీ హిస్తేసరీ, హేమీా

సేస్తాడయ్యా మీదీ మాటాహిన్నా? హప్పట్కీ హిన్నాపోతే నాకీ హుండాన్. హోడ్కీ హుండాడ్.

వెంక : చిత్తం అలాగే తమరు సెలవిచ్చినట్టే చేస్తాం.

జగ : ఎవడురా అక్కడ (రాముడు ప్రవేశం) అరేయ్, అమీన్ సాబ్ గారు రమ్మంటున్నారని షీరారెడ్డిని పిల్చిరా.

రాముడు : సిత్తం దొరా (వెళ్ళిపోతాడు)

[మరోవైపునుంచి మస్తాన్ ప్రవేశం]

జగ : ఏం వచ్చారా?

మస్తాః : వచ్చారు మహారాజ్!

వెంక : లోపలికి రమ్మను (మస్తాన్ బైటికి వెళతాడు) — (అమీన్‌తో) మేంకూడా ఉండడం మంచిది కాదను కుంటాను.

జగ : వెళతాం. వాళ్ళతో మీరొక్కరే మాట్లాడండి.

అమీః : అచ్ఛా! అచ్ఛా!

(జగన్నాధరెడ్డి, వెంకట్రావులు వెళ్ళిపోతారు. అమీన్ సిగరెట్టు ముట్టించి పీలుస్తూ ఉంటాడు. మస్తాన్‌తోబాటు దాదా సుభానుల ప్రవేశం)

అమీః : (బెంచ్ చూపిస్తూ) ఆవ్ భాయీ ఆవ్. బైఠో

దాదా : ఎందుకులెండి ఇక్కడే నుంచుంటాం.

అమీర్ : అరే మీాకీ మాకీ తేడా హేమ్టి మంది మతంలో హంతా హొక్టే. భైరో

దాదా : ఎట్టాగైనా మీారు మహారాజులు. మా దేముంది లెండి బిక్కా పకీర్లం.

సుభాన్ : ఇంతవర కెప్పుడూ ఇక్కడ కూర్చొని ఎరగం. కొత్తగా ఇవ్వాళెందుకు లెండి. మమ్మల్ని పిలిపించా రట ఎందుకు ?

అమీా : మీాకీకూడా పంగంలో చేరార్గాదూ ?

సుభాన్ : ఆఁ చేరాం.

అమీాన్ : అరే ! మీాకీ కాఫిర్లా (హిందూ) పంగంలో సేరార్ ! నాకీ హెక్డాచూడలా. హిది హేమ్టి భాయీా, క్యా దాదా. నీకీకూడా పంగంలో చేరావ్?

మస్తాన్ : ఏదో తెలవక చేరారు లెండి.

సుభాన్ : తెలిసేచేరాం. ఇది కాఫిర్ల సంఘంకాదు. బీదోళ్ళ సంఘం.

అమీాన్ : బీదోళ్ళాపంగం ! (వెకిలినవ్వు నవ్వి) అరే దీవానా నీకీ హేమ్టి తెల్సు. హిందువుల్కీ చేసే కిలాడి.

దాదా : ఇక్కడ అదంతా ఏమీా లేదులెండి ! అంతా కలిసే ఉంటాం.

సుభాన్ : ఇందులో హిందువులు చేసే కిలాడి ఏముంది ?

అమీాన్ : కిలాడీ గాకపోతే హేమ్టి. మన ఆసఫ్ జాహీ సర్కార్‌కీ బోల్తా కొట్టించే హందుక్కా హల్కీ పంగం పెట్టార్. మీారూపోయి బరాబర్ హల్కీ ధోఖాలో బడ్డార్.

సుభాన్ : పైనుంచి ఆజంజాహీ సర్కారో. అంగ్రేజ్ సర్కారో మా కంటికి కనపడేది మాత్రం యీా దేశ ముఖు సర్కారే.

అమీాన్ : అరే, ఈ దేశముఖుదీ హేమ్టి హుందోయ్ ? హీళ్ళా హందర్కీ పైనా మందీ నవాబ్ హుండాడ్ హీళ్లాహంతా హేయనా హెట్టాసెప్తె హట్టా సేయ్‌వాలి.

దాదా : అయితే ఈ జరిగే జులుం అంతా ఆయనగారే చేయమన్నాడా ఏమిటండీ ?

సుభాన్ : అవును. ఇదంతా ఆయనగారి చలవే.

అమీాన్ : అరే హేమ్టి హట్టా అంటావ్. మందీ నవాబ్ లేకాపోతే నీక్కీ హెక్డా హుండేవాడివ్.

సుభాన్ : ఎక్కడుంటాం ? ఇక్కడే ఉంటాం. ఈయన ఉండి మాకొరిగించిందేముంది ? ఈయన లేకపోతే మాకు పోయేదేముంది ? గోచికి మించిన దరిద్రమేమిటి ?

అమీాన్ : అరే ! మందీ రాజ్యం రాజ్యం చేసేజాతి. హేమ్టి బానిసామాటా సేస్తావ్.

దాదా : ఏమి రాజ్యమో ? ఏమిరాజులమో ?

సుభాన్ : రాజులం ! (చినిగిన చొక్కా చూపిస్తూ) కనపడ తానే ఉందికా దాదా. మనరాజుల దర్జా !

అమీన్ : క్యారే ? నీకీ మతం మట్టీ లేదూ హేమ్టీ ?

మస్తాన్ : కాఫిర్ల దో స్త్రీబట్టి తిరిగేవాడికి ఇంకా మతమేమిటి? మట్టేమిటి ?

దాదా : గుడ్డొచ్చి పిల్లనెక్కిరించినట్టు నీవుకూడా మాకు వంకబెట్టబోతున్నావా ? నీ జీవితంలో అసలెప్పుడన్నా నీవు నమాజ్ జేసి ఎరుగుదువ్ ?

సుభాన్ : (నవ్వుతూ) ఆయన జేయకపోవడమేం దాదా ? నీవు రోజు కయిదుసార్లు అల్లాకి సలాంజేస్తే అయన రోజుకి యాభైసార్లు సలాం కొడతాడు.

దాదా : ఎవరికి ?

సుభాన్ : ఎవరికా ? దేశముఖు జగన్నాధరెడ్డిగారికి.

అమీన్ : క్యారే గంవార్, నీకీ మర్యాదా, మంచి హేమీ లేదు.

సుభాన్ : పేదముండా కొడుకులకి మాకీమార్యాద లెందుకు లెండి. కడుపులోకి కాస్త మేతబడితేచాలు.

అమీన్ : ఏయ్ సుభాన్ నీదీ మంచికోరి చెప్తన్నా హినో, మీకి షంగం కావాలంటే మందీ వేరే

షంగం హుంది. హందులో మీకీచేర్తే మంచీ హుండాది.

దాదా : ఏమిటి బాబూ ఆ సంగం ?

అమీౝ : మజలిసే ఇత్తిహదుల్ ముసల్మీన్.

దాదా : ఎక్కడుంది అది ? మేమెప్పుడూ దాని పేరన్నా వినలేదే !

సుభాన్ : ఉందిలే దాదా ఒకటి, జాగీర్‌దార్ల సంఘం.

అమీన్ : ఆరే జాగీర్‌దార్ హేమ్మీ నౌకర్ హేమీ, మందీ ముసల్మాన్‌లంతా హందులో కల్వావచ్చు.

సుభాౝ : దేనికి ? జాగీర్‌దార్ల నౌకరీ చేయడానికా ? ఇప్పటికే దేశముఖులతోనే చచ్చిపోతున్నాం. ఇంకా జాగీర్‌దార్ల కొలువెందుకు లెండి ?

అమీౝ : మన్కీ ముసల్మానుల్కీ హిట్టా హుండాం కాబట్టే, బీహార్‌లో హిందువుల్ మన్కీ సఫా సఫా జేస్తుం డార్.

సుభాౝ : బెంగాల్లో మనవాళ్ళు చేసిందదేగా ? బీహార్‌లో బెంగాల్లో పంజాబ్‌లో-ఎక్కడ చచ్చినా చివరికి మాబోటి పేదోళ్ళేగా,

అమీౝ : హయితే హింత్కీ మీరు ఆ కాఫిర్లా షంగం లోనే హుంటార్ ?

సుభాన్ : కాఫిర్ల మీాద నిజంగా మీాకంత కోపమే ఉంటే ఈ దేశముఖు ఇంట్లో ఎందుకు మకాం బెట్టారండి! ఆయన మట్టుకు కాఫిర్ గాడా? ముసల్మానా?

అమీన్ : (కోపంతో బల్లగుద్ది కండ్లురుముతూ) అరేగదా (గాడిదా) నీకీ ఫకీర్కి హుండావ్. ఆయన్కి మహ రాజ్ కీ వంకా బెట్టావ్.

సుభాన్ : చూస్తున్నావా దాదా. మతమేదయితే ఏం. చివ రికి ఫకీర్లు ఫకీర్లే. దొరలు దొరలే.

దాదా : పద! ఇక్కడికొచ్చి పైగా మాటలు పడడం ఎందుకు? (ఇద్దరూ వెళ్ళిపోతారు)

అమీన్ : (లేచి) ఏయ్ బూఢా, ముసల్మాన్‌కీ పుటాక్ పుట్టార్ గాబట్టీ · మీాకీవద్దీపెడ్తుండా. హిప్పట్కే హాయినా బుద్ధీగల్గీ బత్కుండి. మళ్ళీ మళ్ళీ చెప్తుండా.

[దాదా సుభానులు వెళ్ళిపోతారు. అమీన్ మళ్ళీ ఒకడోసు వేస్తూ ఉంటాడు]

మస్తాన్ : అసలు చేసిందంతా ఈ ముసలాడే, చూడండి పైకి ఎంత పిల్లిలాగా కనపడతాడో!

అమీన్ : హరొక్కటీ దెబ్బకీ హంతా వదుల్తాది. హీడ్కి గోరీ కట్టిచ్చాకపోతే చూడు నాదీ దెబ్బ!

[దేశముఖ్ పట్వారీల ప్రవేశం]

దేశ : క్యా అమీన్‌సాబ్, దారికొచ్చారా?

అమీన్ : హాళ్కి పంగంపిచ్చి బాగా తల్కీపట్టింది. ఖాలీ మాటల్కీ సేస్తే హింటార్ ?

జగ : ఇవ్వాళ మాటలతో వినకపోతే రేపు లాఠీలతో వింటారు. సరే, మీరువచ్చి చాలాసేపయింది. కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకోండి; (రాముడువచ్చి నుంచుంటాడు) ఆ వచ్చేవాడి వ్యవహారం నేను చూస్తాను.

అమీన్ : అచ్ఛా అచ్ఛా నాకీ హెళ్ళి జరా ఆరాంసేస్తా మీది మాటూ హిన్నాకపోతే నాకీ ఖబర్ చెయ్.

[మస్తాన్ దారి జూపుతూ ఉంటాడు. అమీన్ వెళ్ళిపోతాడు]

వెంక : ఏం రా ! అతను వచ్చాడా ?

రాముడు : ఆఁ వచ్చిను అయ్యగారూ:

వెంక : సరే, తీసుకరా (దేశముఖ్ కుర్చీమీద, వెంకట్రావ్ బల్లమీద కూర్చుంటూ ఉంటారు)

[రాముడు వెళ్ళి మళ్ళీ వీరారెడ్డితో ప్రవేశిస్తాడు]

జగ : అరే రాముడూ వెళ్లు, నీవు నీపని జూసుకో.

[దణ్ణంబెట్టి రాముడు వెళ్ళిపోతాడు]

జగ : (నవ్వుమొఖంతో లేచి వీరారెడ్డి దగ్గరకెళ్ళి) ఏమిటోయ్ వీరారెడ్డీ ! ఈమధ్య నీకేదో ఉద్యోగం దొరికిందని విన్నానే నిజమేనా ?

వీరా : నాకా! ఉద్యోగం? అసలు నేనెప్పుడూ ప్రయత్నించలేదే.

జగ : అలాగా: (పట్వారీ వైపుజూచి) ఏమిటయ్యా అలా అన్నావ్ !

వెంక : ఈమధ్య ఏదో ఆఫీసులో ఉన్నాడని మావాడన్నాడు లెండి.

వీరా : అవును, ఈమధ్య కొన్నాళ్లు తాలూకా ఆంధ్రసంఘం ఆఫీసులో ఉన్నాను. కాని అదేమీ ఉద్యోగం కాదే!

వెంక : (నవ్వుతూ) ఇంకేం! దాన్నిబట్టే మావాడలా అనుకున్నాడేమో లెండి.

జగ : ఎక్కడో తాలూకాలో బోయి పడిఉండడం ఎందుకోయ్ వీరారెడ్డీ, కావాలంటే నేనివ్వనూ నీకిక్కడ ఉద్యోగం!

వీరా : నాకెందుకు? అసలు నేను ఉద్యోగం చేయదల్చుకోలేదు.

జగ : అది మంచిదే కాని, అసలు మనకులంలో చదువుకున్నవాళ్లే తక్కువ. చదువుకున్న నీ బోటోళ్ళు ఒకళ్ళూ, అర్రా, ఇలాగే అనుకుంటే ఇంకా మనవాళ్లు ఎలా పైకి వస్తారు?

వెంక : ఏమిటయ్యా, తెలిసినవాడివి నీవుకూడా అలా మాట్లా డతావ్ ? ఎన్నాళ్ళు తంటాలు పడతావ్ ఆ నాలు గెకరాలతో.

వీరా : ఏదో మా అవస్థ మేం పడతాం లెండి !

జగ : (వీరారెడ్డి భుజంమీద చరుస్తూ) ఉద్యోగం లేకపోతే నీవేదో ఒకవిధంగా బ్రతకలేవనికాదు నేను చెప్పేది నేనా ఒక్కణ్ణి. వ్యవహారాలేమో రోజురోజుకీ పెరిగి పోతున్నాయి ఎన్నని సర్దుకోను ?

వీరా : అయితే నన్నేం చేయమంటారు ?

జగ : మనలో చదువుకున్నవాడివి నీవుండగా నా కెందుకీ భారమంతా. పోనీ, పటేల్‌గిరీ తీసుకో. నీ ఇష్టంవచ్చి నట్టే గ్రామాన్ని నడుపు. నేనేదో చేస్తున్నానని మీరంతా అనుకోవడ మెందుకు ?

వెంక : ఏమిటయ్యా పిచ్చోడా ఇంకా ఆలోచిస్తావు కొండంత అండ దొరికింది, అదృష్టవంతుడివి. ఎద్దుముడ్డి పొడు చుకునే రాత నీకేం పట్టింది.

వీరా : పటేలంటే ఏమిటో నాకు తెలుసులెండి. నాకేం అక్కర్లేదీ ఉద్యోగం.

జగ : సరే, నాచేతనైన సహాయమేదో చేస్తానన్నాను.తర్వాత నీయిష్టం,

వెంక : ఏమిటయ్యా వీరారెడ్డీ నీమీద ఇంత అభిమానంగా ఉన్న దొరవారికి వ్యతిరేకంగా నీవు పనిచేయడమంటే, నాకేం బాగుండల.

వీరా : ఎందుకండి బాబు నామీద మీకంత అభిమానం ?

వెంక : ఎలాగైనా దొరవారి కులస్థుడివి.

వీరా : కులంఅంటే నేనొక్కణ్ణే కాదుగా. ఊళ్ళో మూడు వంతులు రెడ్లే.

వెంక : కాబట్టే చెప్పుతున్నాను. రెడ్లే మనరెడ్డి దొరవారికి వ్యతిరేకంగా పనిచేయడం ఏం సబబు ?

వీరా : పండ్లూడ గొట్టుకోడానికి ఏ రాయి అయితే ఏముందండీ వెంకట్రావు గారూ ?

వెంక : శివశివా ! చల్లని ప్రభువు నెంతమాటన్నావయ్యా, అదిగోచూడు ! ఆ ఎదురుగా ఉన్న రామమందిరం కట్టించింది దొరవారుకదూ ! అలాంటి పుణ్యాత్ముణ్ణి..

వీరా : అవును. గొప్పపని చేశారు, అరక్కి పాతిక రూపాయల చొప్పున వసూలు జేసి కట్టించారు. ఎడ్లతో బండ్లతో నానా అవస్థలుపడి రాయీరప్ప తోలింది మేము. చివరకు పేరుమాత్రం దొరగారిది.

[దేశముఖు వీరారెడ్డివైపు గుడ్లు మిటకరిస్తూ ఉంటాడు]

వెంక : చాల్లేవయ్యా, బయద్దేరావ్ ఈనాటి పెద్ద దేశభక్తుడివి. నీమాత్రం దేశభక్తి అందరికీ ఉంది. (కట్టుపంచ

చూపుతూ) మిల్లుబట్ట మానేసి ఆరుమాసాలనుంచీ నేనూ ఖద్దరు కడుతున్నాను, ఏమిటనుకున్నావో ?

వీరా : అబ్బ ! గొప్పత్యాగమే చేశారు !

జగ : చేసినా మేమే చెయ్యాలి. నీవేం చేస్తావోయ్, సన్యాసి సన్యాసి రాసుకుంటే బూడిదే రాలేది.

వెంక : అంతే ? మొన్న కస్తూరీబా ఫండుకి డబ్బుగావలసి వస్తే దొరవారు నాలుగువేల రూపాయలిచ్చారు. నీవేం ఇచ్చావ్ ?

వీరా : అవును. మీలాగా ఆవుల్ని జంపి చెప్పులు దానం చేసే ప్రభువులు చాలామంది ఉన్నారు, కాంగ్రెసు పేరు నాశనం చేయడానికి. ఇంకేం మీరుకూడా కాంగ్రెసులో కలవక పోయారా ?

వెంక : అవును. మేమూ కాంగ్రెసే. మొన్న నరసింగరావు గారు రామకృష్ణారావుగారు వచ్చినప్పుడు ఎక్కడ మకాం జేశారు. మా దివాణంలోనా ? మీ గుడిసెల్లోనా ?

వీరా : ఎందుకు మకాం జేయరు ?, అందులో ఒకరు దేశముఖులు, మరొకరు జాగీర్దారు.

వెంక : ఏమయితే, నీవు వారికంటె గొప్ప దేశభక్తుడవా ?

వీరా : నేనేం దేశభక్తుణ్ణిలెండి. మీ బోటి దేశముఖుల, పట్వారీల, పంచజేరిన ఆ పెద్దమనుషులే దేశభక్తులు.

అలాంటి దేశభక్తుల చేతులతో కాంగ్రెసు తీర్థం బుచ్చుకున్న మీరు అంతకంటె గొప్ప దేశభక్తులు.

వెంక : నీకుతోడు వాళ్ళకు వంక బెట్టపోయావ్. అసలు గాంధీగారు చెప్పిందేమిటి ? నీవు చేసే దేమిటి ?

వీరా : అదేమిటో తమరే సెలవివ్వండి.

వెంక : అసలు ఆ మహాత్ముడేమన్నాడు. రైతులకు దేశముఖులు, జమీందార్లు, ధర్మకర్తలుగా ఉండాలన్నాడు. నీవెక్కడో నాలుగు గాలికూతలు నేర్చుకొని అసలు దేశముఖులే పోవాలన్నావటగా నిన్న మీటింగులో.

వీరా : హ్హుఁ రైతులకు దేశముఖులు ధర్మకర్తలు ! మేకలకు తోడేళ్ళు కాపలా అన్నమాట.

అమీన్‌ని పిలవమని దేశముఖు మస్తాన్‌కి సైగ జేస్తాడు]

జగ : ఆ లుచ్ఛాతో ఎందుకోయ్ కంఠశోష. చెప్పుతినే కుక్కకు నెయ్యికూడు ఇముడుతుందా ?

వీరా : ఇది నెయ్యికూడు కాదు. విషపుకూడు ఇలాంటి ఆశలు బెట్టే ఇది వరకు కొంతమందిని బోల్తాకొట్టించారు. కాని ఇక ఆమంత్రం అందరిమీదా పారదు. మీపని మీరు జేసుకోండి. మాపనేమం జేసుకుంటాం.

(వెళ్ళబోతాడు)

(అమీన్ ప్రవేశం)

జగ : అమీన్‌సాబ్ (వీరారెడ్డిని అరెస్టుజేయమని సైగ జేస్తాడు)

అమీన్ : ఏయ్, శైరో

(వీరారెడ్డి నుంచుంటాడు)

(వీరారెడ్డిదగ్గిర కెళ్ళి) గిరిఫ్తార్.

(పోలీసులు వీరారెడ్డి చెరొకచెయ్యి పట్టుకుంటారు)

(తెరబడుతుంది)

5

వీరారెడ్డి ఇల్లు

[సీతమ్మ నాయకుల ఫొటోలుతీసి తుడుస్తూ, సామాన్లు సర్దుతూ పాడుతూ ఉంటుంది.]

గీతము పాడగదే – ధాటిగ
గీతము పాడగదే – ॥గీతము॥

[గాంధీజీ ఫొటో చూచి]

దున్నేవారికే అన్నిహక్కులని
దోచేవాడికి దోహదమీనని
పలికిన పలుకులు నిలుపుకోనాలని ॥గీతము॥

[నెహ్రూ ఫొటో చూచి]

తిండినిదోచే దుండగులందరి
గుండెలచీల్చే కుత్తుకనులిమే
తరుణమిదే గద త్వరపడవేమని ॥గీతము॥

[ఆంధ్రమహాసభా నాయకుని ఫొటో చూచి]

రాక్షసి మూకల రక్తపిపాసుల
నురుమాడుటకై పరుగున రండని
పిలిచిన పిలుపునువిని కదిలామని ॥గీతము॥

[కమల ప్రక్కనుండి వింటూ పాట పూర్తి అవుతూ ఉండగా ప్రవేశిస్తుంది. దాదా సుభానులుకూడా బైటినుంచి ప్రవేశిస్తారు]

దాదా : (నవ్వుతూ) మమ్మాయి అప్పుడే సంఘం పాటలు కూడా నేర్చుకుందే!

సుభా : కమలమ్మ ఇంట్లో ఉండగా ఇంకా పాటలకేం తక్కువ?

కమల : (చిరునవ్వుతో) మా వదినకు నేను నేర్పేదేముంది? అన్నయ్యే నేర్పాడు.

దాదా : అవునులే! మమ్మాయికి అన్నయ్య నేర్పాడు. రేపు వచ్చే మా మనమడికి నీవు నేర్పు.

సీత : ఈమె ఆయనకేం నేర్పక్కరలేదులే! ఆ అబ్బాయి కూడా సంగం పెద్దేగా!

దాదా : ఇంకేం? చిక్కులేదు ఇద్దరూ చెరొక జెండా ఏసుకొని ఊళ్లెమ్మట తిరగొచ్చు. (కమల సిగ్గుతో తల వంచుకుంటుంది. సీతమ్మ నవ్వుతుంది.)

సుభా : (సీతమ్మతో) ఏం వదినా అన్నయ్యేడీ. ఎక్కడికెళ్ళాడు?

సీత : మీకు కనపడలా? మీ వెనకమాలే వచ్చారుగా!

దాదా : ఎక్కడికి? గడీకా?

సుభా : అక్కడకొస్తే మాకు కనపడాలిసిందేగా!

కమల : రాముడొచ్చి అమీనా రమ్మన్నాడని పిల్చాడు. మీరుకూడా గడీకే వెళ్ళారని తెలిసి అన్నయ్యకూడా అక్కడికే వచ్చాడు.

దాదా : అట్లాగా. అయితే ఆయనేదారిన ఎళ్ళాడో మేం ఏదారిన వచ్చామో !

సుభాన్ : రానియ్. ఆయన దగ్గిరేం నాటకం ఆడుతున్నాడో అదీ తెలుసుకుందాం.

కమల : ఏమిటా నాటకం ?

దాదా : ఏముంది ఏదో ఒకవిధంగా మమ్ముల్ని బుట్టలో వేసుకోవాలని చూశాడు.

కమల : మిమ్ముల్నే బుట్టలో వేసుకోవాలని చూశాడుగా ? ఏమన్నాడేంటి ?

సుభాన్ : ఏమంటాడు ! మీరంతా హిందువులంట. మేం సాయిబులమంట. నవాబుకు వ్యతిరేకంగా సాయిబులు పనిచేయడం తప్పంట ! పాపమంట !

కమల : ఆయనకేం నవాబు ! కొన్నికోట్ల రూపాయలున్నాయి. మరి మీకెన్ని కోట్లున్నాయి ?

దాదా : లేకేం. నాకూ ఉన్నాయి చినిగిపోయిన రెండు పాతకోట్లు.

సుభాన్ : ఎక్కడివి. నీ పెండ్లికి కుట్టించినయ్యా ?

దాదా : (నవ్వుతూ) అబ్బో! నా పెండ్లికి తోడు రెండుకోట్లు కూడానా ? అందులో ఒకటి మా అయ్యది.

(అందరూ నవ్వుతూ ఉంటారు. రామిరెడ్డి యల్లమందల ప్రవేశం)

యల్ల : (వస్తూనే) నాయాళ్ళు! యల్లమందంటే పందో అల్లా టప్ప అనుకున్నారు!

దాదా : ఏం! మాజోరుగా ఉంది? వేశావా ఏంటి రెండు ముంతలు?

యల్ల : ఏంది కల్లా? కల్లు! సంగం పాత్తకంలో యేలద్దిన్నాడే ముంత పగలనూకినా, ఏందనుకున్నావో!

దాదా : అయితే ఇవ్వాళ మస్తాగ ఏమన్నా నీచేతికి చిక్కాడా ఏంటి?

యల్ల : మత్తానయ్యో చిక్కినట్టయితే అబ్బా! టుర్ర్, కీ...

(అందరూ నవ్వుతారు)

రామి : తస్సదియ్య! ఇయ్యాల యల్లమంద వంకరకర్ర తిరగేసి నాసామిరంగా దంచోదంచు!

సుభాన్ : ఎవర్ని? ఏమిటి?

సీత : ఏమిటి రామయ్యా! అసలెవర్ని కొట్టింది?

యల్ల : ఎవర్నేంది? లాడీసుని.

దాదా : ఎందుకు? ఏం జరిగింది?

రామి : నాకసలు నిద్రబట్టిందా, నాగిత్త బోయిన కాడ నుంచి. దివాణపుగొడ్లన్ని చెరువు కెట్టాగూ రావా లిగా! మనాళ్ళందర్ని తీసికెళ్ళి ఇయ్యాల కాపలా గాశా. ఎక్కడికి పోతంది దొరక్క. దాని అబ్బ గాడికి బాకా? నీళ్ళు తాగుతూ ఉండగా పోయి గిత్తని పట్టుకున్నా.

సీత : వాళ్లు చూస్తూ ఊరుకున్నారా?

రామి : ఆళ్ళెవళ్లు అక్కయ్యా! ఆడి పాలేళ్లంతా మన సంగం లోనే ఉంది!

యల్ల : పెద్ద మొగోళ్లులాగా ఎవళ్ళో ఇద్దరు రౌడీనాయాళ్ళు వచ్చారు జుట్టెగ రేసుకుంటూ.

సుభాన్ : (నవ్వుతూ) అదాసంగతి! ఆళ్ళిద్దరిపనీ నీవుబట్టా వన్న మాట.

కమల : భలే పని జేశావ్ యల్లమందా, సరే కూచో. (యల్ల మంద లోపలికెళతాడు)

రామి : మనదేముంది సుభాన్. అసలు గూడెంవెళ్ళాలి కన పడాలి. ఏం కట్టుగా ఉంది! చెరువుదగ్గిర కాస్తి గల్లంతు జరిగేటప్పటికి గుతపలు (లాఠీలు) తీసుకొని గూడెం అంతా కదిలివచ్చిందనుకో మనతరఫున.

సుభాన్ : అవును మరి. ఈ దేశముఖు గూడాన్ని బెట్టిన తిప్పలినా, అనా. నిలువునా ళ్ళవా ప్రాణాలు

తోడాడనుకో. దేశముఖుని ఇవ్వాళ గూడెంలో అడుగు బెట్టమను. కనపడుతుంది వాడిబతుకు.

దాదా : నిజమే, వాళ్ళుకూడా మనతోపాటు చావుకీ బతుక్కీ తయారయ్యారు. కాని గింజలు దొరక్క పాపం వాళ్ళుచాలా ఇబ్బంది పడతన్నారంట.

కమల : పాపం. వాళ్లు అలా ఇబ్బంది పడుతూఉంటే మనం మాత్రం చూస్తూ ఎలా ఊరుకుంటాం. మన చేతనైన సహాయమేదో చేయాలిగాని.

సీత : మనకున్న దాంట్లోనే కాసిని వాళ్ళకిచ్చి కాసుక తాగ మందాం. గానుగలోదే గంటెడు: ఏం జేస్తాం?

దాదా : అంతేలే అమ్మా. తర్వాత తిప్పలేమన్నాగానీ

[యల్లమంద పలక తీసుకొచ్చి రొండున ఉన్న చెకుముకి సంచి తీసి అందులోనుంచి బలపం తీస్తూ ఉంటాడు]

రామి : అదేమిటోయ్ యల్లమందా, నీకు పలకెందుకు?

యల్ల : అచ్చరాలు రాపిచ్చుకోవాలి అమ్మాయిసేత.

[కమలచేతికి పలక, బలపం ఇస్తాడు]

దాదా : (ఆశ్చర్యంగా) ఓరి నీ దుంపదెగ! ఇప్పుడేం చదు వోయ్ నలభై ఏళ్ళు వచ్చాక ?

యల్ల : ఓయ్, చదువుకోకపోతే ఎట్టా! మనసంగంవారు వేసే కాగితాలు చదువుకోవద్దా మరి:

[అంతా నవ్వుతారు]

రామి : తన్నదియ్యా! అట్టా ఉండాలి పట్టుదలంటే!

సీత : చదువేమిటి! పాటలుకూడా నేర్చుకుంటున్నాడుగా అమ్మాయి దగ్గిర!

దాదా : ఓరి నీయేటుగాల! మా అందరికంటే నీవే మెరుగే! ఏదీ ఒక పాటపాడు.

యల్లా : వాయ్, పాటలు నాకేంవ_స్తయ్.

రామి : ఈ వేషాలన్నీ కుదరవులేవోయ్. మా అక్కయ్య అబద్ధం ఆడకేం! ఊఁ పాడవోయ్ పాడు (అంటూ చేయిబట్టి లాగుతూ ఉంటాడు.)

సీత : నామాట అబద్ధమయితే పంతులమ్మగారెదటే ఉందిగా అడగండి.

[కమల నవ్వుతుంది]

సుభ్రా : సంఘంపాటలు నేర్చుకుంది దాచుకోటానికా యేం? పాడవోయ్. మనకు భయమేమిటి?

యల్లా : పాట లెందుకయింది నాకువచ్చింది. సుద్దులైతేను.

రామి : సుద్దులైతే మరీమంచిది. తప్పకుండా పాడాలిసిందే:

కమల : ఇక తప్పదులే పాడు యల్లమందా.

యల్లా : ఒక్కణ్ణి ఎట్ట బాడను? 'ఆఁ'-కొట్టేవాళ్లుండొద్దూ.

రామి : నేనూ సుభాన్ ఆఁకొడతాంలే కానియ్, రా సుభాన్. (సుభాన్ రామిరెడ్డి యల్లమందకు చెరొక ప్రక్కన నుంచుంటారు చెవికి చేయి ఆనించి యల్లమంద 'ఆఁ' అంటూ శ్రుతిగలుపుతాడు)

యల్ల : ఏందయ్యా. 'ఆఁ' కొట్టకుండా ఇకిలిత్తారేం ?

సుభాన్ రామి } సరే కానియ్. (ఇద్దరూ 'ఆఁ' అంటూ అతని శ్రుతిలో గలుపుతారు.

యల్ల : —సు ద్దు లు—

హరి హరి నారాయణ ఆదినారాయణ
కరుణించి మమ్మేలు కమలలోచనుడ ॥
గొర్రెల గోత్రాలు గొల్లల కెరుక
గొల్లల గోత్రాలు గొర్రెల కెరుక
గొర్రె గొల్లల గోత్రాలు తోడేళ్ళ కెరుకో॥
పటేళ్ళ గోత్రాలు అమీన్ల కెరుక
అమీన్ల గోత్రాలు పటేళ్ళ కెరుక
అమీను పటేళ్ళ గోత్రాలు
గ్రామస్థుల కెరుకో॥
దేశముఖుల గోత్రాలు జాగీర్దార్ల కెరుక
జాగీర్దార్ల గోత్రాలు దేశముఖుల కెరుక
దేశముఖ్ జాగీర్దార్ల గోత్రాలు
ఆంధ్రమహాసభ కెరుకో

నైజాము గోత్రాలు కుంపినోళ్ళ కెరుక
కుంపినోళ్ళ గోత్రాలు నైజాము కెరుక
నైజాము కుంపినోళ్ళ గోత్రాలు
మా సంగం వారి కెరుకో

(సంతోషంగా అందరూ చప్పట్లు కొడతారు)

దాదా : షెబాస్ ! బలేగా పాడావ్ యల్లమందా.

కమల : మరేమిటనుకున్నారు యల్లమందంటే ! చూడండి. పదిరోజుల్లో మన సంఘం పేపరే చదివేస్తాడు.

[యల్లమంద నవ్వుతూ గొంగలి కిందేసుకొని కూర్చొని అక్షరాలు దిద్దుకుంటూ ఉంటాడు.]

దాదా : మరచిపొయ్యాను. అసలియ్యాల మన సంగం పేప రొచ్చిందా ?

రామి : రాకపోవడమేమిటి ? నేనేగా రాత్రి తెచ్చింది !

సీత : దీపంబెట్టుకొని రాత్రి నడిజాందాకా చదువుతానే ఉంది అమ్మాయి.

దాదా : ఇయ్యాళ సంగతులేందో చెప్పలేదే అమ్మాయి.

సీత : కుంపిణీనుంచి ఎవళ్ళో మనదేశం చూట్టానికొస్తే వారి మీాద కూడా తుపాకులు కాల్చారంట ! వీళ్ళ చేతు లిరగ !

దాదా : ఎవళ్ళు ? బందరునుంచి వచ్చిన ఆ పెద్దమనుషుల మీాదనా ఆ సంగతి మనకిదివరకే తెలిసిందిగా.

రామి : కుంపిణీనుంచి వాళ్ళసలిక్కడికెందు కొచ్చారు సుభా ?

సుభా : మన కష్టసుఖాలు తెలుసుకోడానికే.

యల్ల : మన కట్టసుకాలు తెలుసుకోని కుంపిణీలో వాళ్ళేం జేత్తారేంటి ?

సుభా : కుంపిణీలోవాళ్ళంటే ఎవళ్ళు; వాళ్లూ మన తెలుగోళ్లేగా. మనం కష్టపడుతూ ఉంటే మనోళ్లు చూస్తూ ఊరుకుంటారా యేమిటి ? ఇక్కడ జరిగే సంగతులన్నీ కండ్లారచూసి అక్కడికెళ్ళి మనాళ్ళందరికి చెప్పుదాం అని వచ్చారు.

యల్ల : అదిగదీ సంగతి ! మళ్లీ ఇంటికెల్లినాక ఈడ జరిగే అన్నాయమంతా మనాళ్ళకు జెప్తారుగా. అందుగనే అసలు ఆళ్ళను జంపేత్తే ఏపీడా లేదనుకున్నారు. దొంగనాయాళ్ళు.

దాదా : ఇదంతా చేయించింది ఆ ప్రతాపరెడ్డేగా.

కమల : అవును ఆదుర్మార్గుడే.

రామి : ఎవడు ? ఆ లక్షముప్పైవేల ఎకరమోడా ?

సుభా : వాడే ఊళ్ళకూళ్ళు లేవగొట్టి తో ఉసుకున్నాడే.

యెల్ల : తల్లి సిగదరగ ! తోటంటే తోటా ! ఒకసారి దారి పయాణం బోతా, తోటకీదరిని సద్దిదాగి బయల్దేరితే మళ్ళీ ఆదరికెల్లేటప్పటికి ఏనుగూకిందంటే నమ్మ.

కమల : నిజమే అలాంటి పెద్దతోట, మొత్తం మన భారత దేశంలోనే లేదంట !

సుభాన్ : వాడిముల్లేం బోయింది ఎంతతోటైనా వేయిస్తాడు. చుట్టుపక్కల ఊళ్ళవాళ్ళందరిచేత వెట్టి జేయించి.

కమల : వేయించి నన్నాళ్ళు వేయించాడు. ఇక ఆపప్పులేమీ ఉడకవ్. ఆ ఊళ్ళన్నీ ఇప్పుడు సంఘంలో జేరాయి.

యల్ల : (హుషారుగా చంకలు గొడుతూ) చేరినయ్ ! ఇక కూసోని ఏడవమను.

సీత : సంగంలో జేరినందుకు మన్ని వీడే ఇన్ని ఇబ్బందులు పెడతన్నాడు. ఇక వాడెన్ని చెరలు పెడతన్నాడో వాళ్ళని.

సుభాన్ : ఎందుకు బెట్టడు, పోలీసుల్ని తీసుకోచ్చాడు. పట్ట పగలే కొంపలు దోయిస్తున్నాడు. ఆడోళ్ళ పరువు దీయిస్తున్నాడు. వాడు చేయగలిగినదంతా చేస్తూనే ఉన్నాడు. చివరికిప్పుడు మిలటరీ వాళ్ళని కూడా ఊళ్ళల్లో దింపాడు.

యల్ల : ఎవళ్ళని. సిపాయోళ్ళనా ? ఆళ్ళుమరీ కటికోళ్ళంటగా.

కమల : అయితేం ? ఎలికబోను ఎలిక్కే ఉంటుంది. పులి బోను పులికే ఉంటుంది. వాళ్ళెలికేస్తే మనాళ్ళు కాలికేస్తున్నారు.

దాదా : ఏం వేస్తే ఏం లాభం ? వాళ్ళకి తుపాకులున్నాయ్. మనకిలేవు.

యల్లి : అదేనే సిన్నయ్యా, అసలొచ్చిన సిక్కు. నాకత మల్లె ఆణ్ణి కర్రబట్టుకొని బర్రిమీదికి రమ్మను. కస బడ్డది–దెబ్బకి నాయాల టుర్ర్, కీ...

సుభాన్ : అందుకనే వీలున్నప్పుడు దెబ్బకి దెబ్బ తీస్తాం. వీలుతప్పితే తప్పకొని ఆత్మరక్షణ జేసుకుంటాం.

యల్లి : ఆత్మరచ్చన : అదేందయ్యా సుభానయ్యా ?

కమల : 'ఆత్మరక్షణ' అంటే ఏంలేదు యల్లమండా. మన్ని మనం కాపాడుకోవడమే.

యల్లి : (పక పక నవ్వుతూ) ఏందీ ? మన్ని మనం కాపాడు కోటం ? ఓయ్ ! మరి మన్ని మనం గాపాడుకోపోతే మత్తానయ్య గాపాడతడా ? ఇక రెండు చేతుల్తో బువ్వ దిన్నట్టే

సుభాన్ : అందుకనే మనంకూడా నేర్చుకుంటున్నాంగా !

రామి : ఏమిటి నేర్చుకునేది కబుర్లు. ఒకేపు పోలీసులొచ్చి ఊళ్ళో గూచుంటేను.

సుభా : గిత్తో గిత్తో అంటూ నిన్నటినుంచి ఎక్కడా అంతు లేడు. ఇప్పుడొచ్చి నన్ను డబాయిస్తున్నాడు. నేర్ప లేదని.

దాదా : అయిపోయిన పెండ్లికి బాజా ఎందుకు ? ఇప్పుడన్నా మొదలెట్టండి తొందరగా.

(అంతా లేచి నుంచుంటారు: ఇంతలో రాముడు ప్రవేశం)

రాముడు : (వస్తూనే) సుబానయ్యా, సుబానయ్యా !

సీత : ఏమిటీ రాముడూ ?

రాముడు : బాబయ్యగారిని పోలీసోళ్ళు పట్టుకోని దొరవారి కొట్టో పెట్టిను.

కమల : ఎవరిని ! మన్నయ్యనా ?

[ఔనని రాముడు తల ఊపుతాడు]

రామి : పదండర ! ఇంకా జూస్తారేమిటి ?

రాముడు : ఆడకొద్దుబాబూ ఆడ చానామంది పోలీసు లుండారు.

రామి : ఏంఉంటే తేలేదేమిటో ఇప్పుడే తేలుద్ది.

యల్ల : అంతే. ఇయ్యాల అటో ఇటో తేలాలిసిందే : లేక పోతే ఏంది ?

దాదా : ఎప్పటికిమల్లే ఏదో మాటాడ్డానికి పిల్చాడనుకున్నా గాని, ఇంతకాడికే వస్తుందనుకోలేదు.

కమల : అన్నయ్యా అంతే అనుకున్నాడు లేకపోతే అసలు వెళ్ళేవాడే కాదు.

సీత : నాకు మొదటినుంచీ భయంగానే ఉంది. తీరా వెళ్ళే టప్పు డన్నా కూడా. "రామయ్యనన్నా వెంట తీసుకెళ్ళరాదా" అని.

సుభాన్ : మేంకూడా అక్కడే ఉంటాం అనుకొని వచ్చి ఉంటాడు ఏం రాములూ ఆయన్ని అక్కడే ఉంచారా? నాకా (స్టేషన్)కి తీసికెళ్తన్నారా?

రాములు : అప్పుడే ఏడ తీసికెల్తారు బాబూ ఊరుమీద. పడ్డానికి అంతా తయారవుతున్రు.

దాదా : ఊరుమీద పట్టానికా?

రాములు : ఇంకా పడ్డానికా ఏంది! ఈ పాటికి ఆళ్లు బయలుదేరి వత్తానేఉండాలి. (సీతమ్మతో) నే నెల్తానమ్మగారూ!

సీత : సరే వెళ్లు రాములూ

(రాముడు వెళ్ళిపోతాడు)

సుభాన్ : ఏం యల్లమంద! సమయం వచ్చింది. మన్ని మనం కాపాడుకోవాలి.

సీత : పదండమ్మా తొందరగా పదండి. ఆ పాపిష్టోళ్ళు ఎవ ళ్ళింటిమీద వచ్చిపడతారో :

యల్ల : ఎల్తాని కేంలే అమ్మా ! మరి ఇక్కడో ?

దాదా : నేనుంటానులే యల్లమందా. పదండి మీరు.

సీత : నీ విక్కడుంటే ఎట్లా దాదా ! పిన్ని అసలే భయస్తు రాలు. మాకేం ఫర్వాలేదులే.

దాదా : మీకు తెలవదులే అమ్మా. పెద్దోణ్ణి నేనుండికూడా మిమ్మల్ని ఒంటరిగా వదిలిపెడ్తే రేపు అబ్బాయి వచ్చి ఏం అనుకుంటాడు ? మాఇండ్ల దగ్గిర సుభాన్ ఉంటేచాల్లే.

కమల : మాకేం భయంలేదులే దాదా. మమ్మల్ని మేం రక్షించుకోగలం. మీబోటి ముఖ్యులే ఇక్కడ గూచుంటే ఎలా ? వెళ్ళి ఇంటింటికి తిరిగి ముందు గ్రామాన్ని అంతా కట్టుదిట్టం చేయండి, పదండి.

రామి : సుభాన్ ముందు మనమిద్దరం గూడెం వెళ్ళివద్దాం పద.

సుభాన్ : దాదా నీవకెళ్ళి మన వెంకయ్యగారికి సుబ్బయ్యా గారికి చెప్పిరా; యల్లమందా నీవెళ్ళి మీ పదిండ్లో ళ్ళకి జెప్పు.

దాదా : సరే పదండి. చావో బతుకో ఇయ్యాల తేలిపోవాలి.

సీత : పదండి నాయనా. పదండి. ఎన్నాళ్ళు బతుకుతాం ఈ పాడుబతుకు ఎప్పుడైనా చావాలిసిందే.

సుభాన్ : మనం జేసిన ప్రమాణం మళ్ళీ ఒకసారి జ్ఞాపకం తెచ్చుకోండి. బొందిలో ఊపిరి ఉండగా ఈ దేశముఖ్ కి లొంగిపోగూడదు. మన జన్మహక్కులకోసం మనం తెగించి పోరాడుదాం. ఈ పోరాటంలో ఎప్పటికైనా విజయం మనదే.

బోలో ఆంధ్రమహాసభకీ జై.

[కమల పాట అందుకుంటుంది, అందరూ కలిసి పాట పాడుతూ బయల్దేరి వెళ్ళుతూ ఉంటారు]

ఆంధ్రుడా లేవరా
ఆంధ్రుడా బిరాన లేవరా ॥ఆంధ్రుడా॥
ఆంధ్రమాత వీరమాత అనెడి పేరునిల్పరా
కూలి-రైతు విప్లవాగ్ని జ్వాల లేపి నిలిచినా
నేలమట్టమౌను ధనిక పాలనంబు నేడెరా ॥ఆంధ్రుడా॥
నెత్తురొలికి పారినా నీది శిరసు రాలినా
కత్తిదూసి శతృవులను గదిమి గదిమి కూల్చరా
ఆంధ్ర ప్రజలు మూడుకోటు లైక్యమై ఎదిర్చినా
బంధములను త్రెంచి విశాలాంధ్ర నిల్పగలమురా
ఆంధ్రుడా.

(కమల, సీత మినహా అందరూ వెళతారు)

కమల : వదినా, అన్నయ్య లేడని వాళ్ళు గబగబా మనింటికే వస్తారేమో గడపదాటి లోపల అడుగు పెట్టనివ్వ గూడదు.

సీత : నాఇంట్లోనే అడుగు బెట్టనిస్తానుగా. సరేగాని నీవు మాత్రం కాస్తి జాగ్రతగా ఉండమ్మా వాళ్ళసలే కోతిముండా కొడుకులు.

కమల : అయితే ఏం ? మనమే అంతచేతులు జచ్చి ఉన్నామా ?

సీత : అంతేలే. మనచేతనైనంత మట్టుకు మనం పోట్లాడదాం. నీవుమాత్రం తొందరపడక నేను జెప్పినమాటిను.

కమల : ఏమిటి వదినా, అలా అంటావ్ ?

సీత : ఏం ళేదులే అమ్మా నీవసలే చిన్నపిల్లవి. నీ విక్కడే వుండు, నే గడపలో నుంచుంటా.

కమల : అదేమిటి? నేనుకూడా నీతోపాటే నుంచుంటాను.

సీత : కాదులే. నీకు తెలీదులే, నేనే వుండాలి గడపలో, వాళ్ళసలే తాగుబోతు ముండాకొడుకులు. నాప్రాణం వుండగా నీవంటిమీద చేయి బడనివ్వను.

కమల : లోపలికి (పరుగెత్తి కెళ్ళి వడిశాల తీసికొస్తూ) మన చేతిలో ఈ ఆయుధం ఉండగా ఇంకా మనజోలికి రావడమే. (అంటూ బల్లపై కెక్కి వడిశాల తిప్పుతూ ఉంటుంది) !

సీత : (నవ్వుతూ) ఏం. కిందుండి నేను రాళ్ళందించనా ?

[తెరలో పెద్ద కోలాహలం. సీతమ్మ గబగబా గడపదగ్గిరకు పరుగెత్తు కొస్తుంది. పోలీసులు తలుపుతోసుకొని లోనికి వస్తూ ఉంటారు]

సీత : ఎవళ్ళురా మీరు ఇంట్లోకి వస్తారు ?

పోలీసు : లే, అడ్డంలే, ముందు ఇల్లు సోదా చేయాలి.

సీత : ఎందుకు ?

పోలీసు : 'లెవీ' ఎగ్గొడితే ఊరికే పోతుందనుకున్నావేం ?

అమీన్ : (ప్రవేశించి పోలీసుతో) అరే హేమ్టీ చూస్తావ్ గదా; జల్దీ జల్దీ సామాన్ బైటక్కి లాగేయ్ బే.

[పోలీసులు లోపలికివెళ్ళబోతారు. సీతమ్మ అడ్డంవస్తుంది. కమల లోపలికి పరుగెత్తుతుంది. "ఏయ్ జావ్, హటో" అంటూ అమీన్ సీతమ్మను బైటికి లాగుతాడు. సీతమ్మ పడిపోతుంది. పోలీసులు, రౌడీలు, అమీన్, మస్తాన్, దేశముఖు, పట్వారీల లోపల ప్రవేశిస్తారు. గాంధీ నెహ్రూ వగైరా నాయకుల ఫొటోల దగ్గిరనుంచి చేతికందిన ప్రతి సామాను బైటికి గిరవాటువేస్తూ ఉంటారు. కమల కారపుముంత తీసుకొని లోపలినుంచి వస్తుంది. కమలను చూచి దేశముఖు వికటంగా నవ్వుతూ "చిక్కాక ఎక్కడికి బోతావులే పిల్లా" అంటూ చేతులు జాచుకొని గ్రుడ్లురుముతూ కమలమీదికెళుతూ ఉంటాడు. సీతమ్మ త్వరత్వరగా లేచి పక్కనున్న రోకలిబండ అందుకొని వెనగ్గా వచ్చి దేశముఖు తలమీదబెట్టి బాదుతుంది. దేశముఖు కెవ్వున ఒక పిచ్చికేకవేసి కింద బడతాడు. పోలీసులు, రౌడీలు, సీతమ్మమీద పడబోతారు. కమల కారపుముంతలోంచి రెండు గుప్పెళ్ళకారం దీసి అందరికళ్ళల్లో కొడుతుంది. అందరూ కళ్ళు నలుపుకుంటూ ఉంటారు. ఇంతలో వెనకనుంచి ప్రజల

జయజయధ్వానాలు వినబడుతూ ఉంటాయి, అందరికంటె ముందు దాదా పరుగెత్తుకుంటూ వస్తాడు.]

దాదా : ఆడోళ్ళమీద కెళ్ళడానికి మనుషులు గాదటరా మీరు. గాడ్దెకొడుకుల్లారా. (అంటూ సింహంలాగ గర్జిస్తూ వచ్చి పారిపోడానికి తారాడుతూఉన్న పట్వారీని లాగి ఒకతన్ను తంతాడు. పట్వారీ ఆ దెబ్బకి గింగరాలు తిరిగి కిందబడతాడు. ఇంతలో అమీన్ తనచేతిలో ఉన్న రివాల్వర్‌ని దాదావైపు గురిపెట్టి కాలుస్తాడు. దాదా పొత్తికడుపులోనుంచి గుండు దూసుకుపోతుంది. "అల్లా! అల్లా! అంటూ దాదా నేలమీదపడి తన్నుకుంటూ ఉంటాడు. పట్వారీ - దేశముఖులు లేచి మెల్లగా తప్పించుకొని పారిపోతారు. సీతమ్మ "దాదా దాదా" అంటూ పరుగెత్తుకొచ్చి దాదా తలను పట్టుకుంటుంది. అమీన్ మళ్ళీ రివాల్వర్ కాలుస్తాడు. గుండు తగిలి సీతమ్మ పడిపోతుంది. సుభాన్, రామిరెడ్డి యల్లమందలతో సహా ఇంకా కొందరు ప్రజలు పరుగెత్తుకుంటూ వస్తారు. అమీన్‌తో సహా పోలీసులుకూడా పిక్కబలం జూపి పరుగుబుచ్చుకుంటారు. "వదినా, వదినా" అంటూ కమల సీతమ్మ దగ్గరకు వస్తుంది. ఇంతలో మరోవైపు నుంచి చెమటగారుతూ రొప్పుతూ వీరారెడ్డి మంగలి రాముడు ప్రవేశిస్తారు).

వీరా : (దాదాను జూచి) దాదా దాదా (అంటూ గుండె మీద చేయివేసి ముక్కుదగ్గిర వేలుబెట్టి చూస్తూ ఉంటాడు. మంగలి రాముడు లోపలికి పరుగెత్తి నీళ్ళు తీసుకొస్తాడు. వీరారెడ్డివైపు జూచి కమల అన్నయ్యా, అంటూ కేకవేస్తుంది. వీరారెడ్డి సీతమ్మ దగ్గిరకు పరు గెత్తుకుంటూ వస్తాడు)

సీతమ్మ : (వీరారెడ్డి వైపుజూచి క్షీణస్వరంతో) దాదా, దాదా.

వీరా : ఇంకెక్కడి దాదా (మంగలి రాముడు దగ్గిర నీళ్ళు తీసుకొని సీతమ్మచేత రెండు గుక్కలు తాగిస్తాడు.)

సీత : దాదా పొయ్యాడా, పొయ్యాడా; పాపం మనకోసం... చచ్చిపొయ్యాడా. (కొంచెంసేపు ఆగి, కమలవైపు చూచి) ఏడవకమ్మా ఏడవకు; అబ్బాయేడీ ?
[కన్నీరు తుడుచుకుంటూ కమల లోపలి కెళుతుంది]
(వీరారెడ్డితో) మీ రెట్లా... వచ్చారు ?

వీరా : (కన్నీరు తుడుచుకుంటూ) రాముడు తప్పించాడు.

సీతమ్మ : రాముడా ? (రాముడువైపు జూస్తుంది)

రాముడు : (కండ్లనీళ్ళు తుడుచుకుంటూ) ఏం తప్పిస్తే ఏం లాబమమ్మా.

[అబ్బాయి నెత్తుకొని కమల ప్రవేశిస్తుంది. సీతమ్మ చేతులు చాచుతుంది. అబ్బాయిని కమల సీతమ్మ చేతుల్లోకి ఇస్తుంది]

సీత : (అబ్బాయిని ముద్దాడి మళ్ళీ కమల చేతికిస్తూ) బిడ్డని నీచేతుల్లో పెడతన్నా, వీడికిక ... నీవే ... నమ్మా ... తల్లివి.

(కమల అబ్బాయిని తీసుకుంటూ ఉంటుంది)

(తెర)

6

సమాధులు

[సీతమ్మ దాదా సాహేబుల సమాధులు కమల, వీరారెడ్డి, సుభాన్, రాముడు చేతులు జోడించి పాడుతూ ఉంటారు. వీరారెడ్డి చేతిలో బేబీ ఉంటుంది. సమాధులపై అగరువత్తులు వెలిగించి కమల వీరారెడ్డిచేతిలో నుంచి బేబీని తీసుకుంటుంది.]

దేశసేవకులార తెలుగు జోదుల్లార
దేశానికై మీరు దేహ మర్పించార ! ॥దేశ॥
మీకీర్తి చంద్రికలు మీధైర్య శౌర్యములు
లోకాన వ్యాపించి చీకటుల పోదోలె ॥దేశ॥
హిందువులు ముస్లిములు ఏకమై ఈనాడు
మీరక్త వాహినులు పారి తడిసిన చోట
స్వాతంత్ర్య ధ్వజమెత్తి జయగీతి పాడెదము ॥దేశ॥

రాముడు : ఇద్దరూ ఇద్దరే దేవతలు, ఇట్లాంటోళ్ళమీద తుపాకులు కాల్చిన్రు. రాచ్చసముండాకొడుకులు.

సుభా : "నా బొందిలో ప్రాణం ఉండగా నీ వంటిమీద చేయబడనిస్తానా అమ్మాయీ" అంది. కంటిరెప్ప లాగా ఎప్పుడూ నన్ను కనిపెట్టి ఉండేది.

రాముడు : కోప మెట్టాటిందో ఎరుగదు మాతల్లి. మా బోటి పనిబాగులోళ్ళనికూడ తూలి ఎప్పుడూ ఒక మాట అని ఎరగదు.

సుభాన్ : అదేమిటో! వాళ్ళిద్దరూ తండ్రీ బిడ్డలులాగా ఉండేవాళ్లు. నవ్వులాటకైనా సరే, దానిని మనం ఏమన్నా అంటే ఆమె ఊరుకొనేది గాదు:

కమల : దాదా మాత్రం వేళాకోళానికయినా వదినమీద మాట పడనిచ్చేవాడా! మమ్మల్ని మరీ తన కన్న బిడ్డల్లాగా చూచుకునేవాడు.

వీరా : మిమ్మల్నే కాదు. అందర్నీ అలాగే చూచుకునేవాడు. మనలో ఎవరికి ఏకాస్తి కష్టం కలిగినా ఆయనెంతో బాధపడేవాడు.

సుభాన్ : మనలో ఈ యిద్దరే ప్రతి దానికి వెనక్కు లాగు తారని అనుకునేవాణ్ణి. తీరా సమయం వచ్చేటప్పటికి మనందరి కోసం ముందు వాళ్లే బలిఅయ్యారు.

వీరా : మనతోపాటు ముందు ఆవేశంగా మాట్లాడకపోయినా ఏ పనిలో వాళ్లు మనకంటె వెనకబడ్డారు? సమయం వచ్చినపుడు ఎప్పుడూ ముందే నుంచునే వాళ్లు.

రాముడు : యిట్టాంటోళ్ళని పొట్టన బెట్టుకొని గాడిదకొడుకులు పారిపోయిన్రు. చిక్కినట్టయితేనా? బతికుండగా గొయ్యితీసి పాతిపెట్టేవాళ్ళం.

సుభాన్ : పాతిపెట్టక అప్పుడే ఏమయింది? మనలో ఒక్కడు బతికున్నా సరే. ఈ దేశముఖు అంతుకనుక్కోకుండా వదిలిపెడతామా ?

[పట్వారీ వెంకట్రావును రామిరెడ్డి వగైరా రైతులు మెడబట్టి నెట్టుకుంటూ ప్రవేశిస్తారు. వెంకట్రావు అమాంతంగా వచ్చి వీరారెడ్డి కాళ్ళమీద పడతాడు.]

వెంక : (ఏడ్చుకుంటూ) రక్షించాలి బాబో రక్షించాలి.

రామి : ఎమిట్రా? నిన్ను రక్షించాలా? పగలగొయ్యాలా?

[అంటూ వెంకట్రావుమీది కెళతాడు]

వెంక : బాబో శరణాగతుణ్ణి. ఈ దీనుడికి ఇక మీరేదిక్కు; బుద్ధివచ్చింది.

కమల : (కోపంతో) మొన్న ఎక్కడబోయింది ఈ బుద్ధి. సిగ్గులేదూ! వేలు బెట్టినన్ను జూపించావే మొన్న దేశముఖుకి. నాబోటి పిల్లలు నీకు లేరూ, దుర్మార్గుడా.

రామి : ఏంస్టు? వీడేనా నీమీదికి దేశముఖుని ఉసికొల్పింది? ఏంరా గాడిద. (లాగి ఒక తన్ను తంతాడు)

వెంక : (క్రిందబడి చేతులు జోడించి) అపరాధిని బాబో. బుద్ధి గడ్డితింది. పిల్లలు గలాణ్ణి.

వీరా : ఎవళ్ళకి లేరు పిల్లలు ?

సుభాన్ : (కమల చేతిలోనుంచి బేబీని తీసుకుంటూ) ఎంత మంది ఇలాంటి పిల్లల ఉసురుగట్టుకున్నావురా నీవు. ఈబిడ్డ తల్లి రక్తం తాగింది నీవుకాదూ ?

వెంక : ఈపాపం నేను జేయలేదు బాబూ. దైవసాక్షిగా జెప్పుతున్నాను. ఈ కాల్పులతో నాకేం సంబంధం లేదు.

రాముడు : నోట్లో పురుగులు పడ్తయ్. ఆ మాతల్లిని చంపించింది గాక ఇప్పుడుకూడా అబద్ధాలెందుకు ? గదిలో కూసోని అమీన్‌తో గుసగుస లాడింది నీవుగాదూ ? (వీరారెడ్డిని జూపించి) ఈ బాబయ్యని కొట్టోబెట్టి మేం వచ్చిందాకా జాగర్తగా కాపలా గాయమని నాతో జెప్పలా.''

వెంక : దుర్మార్గుణ్ణి బాబో. ఇక మీరేమన్నా జేయండి మీకాళ్ళమీద బడుతున్నా. ఉద్యోగధర్మం గాబట్టి అలా ఏడవాలిసి వచ్చింది. గుమాస్తా ముండాకొడుకుని నాదేముంది బాబు, ఆ దేశముఖ్ చెప్పినట్లల్లా చేశాను.

రామి : మాదగ్గిరంటరా నీ దొంగపడ్పులు. అమ్మ పుట్టిల్లు మేనమామకి తెలియదటరా ? అసలీ ఊరికి తిప్పలు

దెచ్చిందీ మా కొంపలన్నీ తీసింది నీవుగాదటరా గాడిద (మళ్ళీ తన్నబోతాడు.)

వెంక : చేశాను బాబో చేశాను. బుద్ధి వచ్చిందని లెంపలు వేసుకుంటున్నా-క్షమించండి. ఇక ఈలాటి బుద్ధి తక్కువ పను లెప్పుడూ జేయను.

కమల : ఛీ నీచుడా! నీకాబుద్ధి? ఇక నిన్ను తగలేసినా్న డే నీకు బుద్ధి వచ్చేది.

వెంక : (చెంపలేసుకుంటూ) చెంపలేసుకుంటున్నా తల్లీ. ఇక మీరు చెప్పినట్టే నడుచుకుంటా. మీరు దూకమన్న గోతిలో దూకడానికి సిద్ధంగా ఉన్నా. (చేతులు జోడిస్తూ) హరేందాసుణ్ణి మీరే జరిమానా విధించినా చెల్లించుకుంటా. మీరే శిక్ష వేసినా అనుభవిస్తా.

రామి : శిచ్చ. ఇంకా శిచ్చేమిటి? ఈ గోరీలతో పాటు నీకూ ఒకగోరీ కట్టడమే.

కమల : ఈ దేవతల గోరీలపక్కనా ఈ నీచుడికి గోరీకట్టేది?

రాముడు : నిజమేనమ్మా. మంచిమాట సెప్పావు.

వీరా : (పట్వారీతో) నీవు జేసిన దుర్మార్గాలకి నిన్ను ఉరి దీసినా పాపంలేదు. నీ కల్లబొల్లి కబుర్లునమ్మి నిన్నింకా ఊళ్ళో ఉండనివ్వడం, మళ్ళీ మా గొంతు కల కుచ్చు బిగించుకోడమే. ఛీ, నీమొఖం చూసినా పాపం, పో అవతలకి.

రామి : జాగ్రత్త. మళ్ళీ ఈఊళ్ళో అడుగు బెట్టావా అంటే బతికి బైట బడవు.

వెంక : (వీరారెడ్డితో) నాపెండ్లాం బిడ్డల్ని వదలి ఎక్కడికి పోను బాబూ ?

వీరా : ఎక్కడకనాన్న బో ఏట్లోకి. నీతోపాటే తీసికెళ్లు నీపెండ్లాం బిడ్డల్ని.

వెంక : ఈగడ్డ వదిలి పెండ్లాం బిడ్డలతో ఎక్కడికిపోయి, ఏందిని బతకను ? అన్యాయంగా జచ్చిపోతా బాబూ.

రామి : ఏం చచ్చిపోతే. అసలు నీవు చావాలిసిందే.

సుభాన్ : ఈగడ్డంతా నీ తాతగాడి ముల్లే ? నీవు కష్టపడి సంపాదించి చచ్చావా ? ఇదంతా మా పొట్టగొట్టి కాజేసిందేగా.

వీరా : వేలకువేలు మా దగ్గిర లంచాలు కాజేసి మేడ గట్టించుకొని అందులో కులుకుతూ కూర్చుందామనుకున్నావా ? పద; నడువు ముందు బైటకి.

వెంక : నేను దీసుకున్న లంచాలన్నీ ఇచ్చేస్తా బాబూ, నా పొలంమాత్రం నాకు వదలి పెట్టండి.

వీరా : నీవు తీసుకున్న లంచాలన్నీ లెక్కకడితే. నీ ఆస్తీ మిగలదు, నీవూ మిగలవు. బతకదల్చుకుంటే నడువు ముందు బైటికి.

(యల్లమంద మస్తాన్‌ను లాక్కొస్తూ ఉంటాడు)

యల్ల : నడువ్, నడువ్ (మస్తానును తోసుకోస్తూ పట్వారీని చూచి) వోయ్. చిక్కిండే పిలకోడు (పట్వారీ మెడ బట్టుకొని ఊపుతూ) నాయాల కొట్టి ఏలుముద్దర ఏయిత్తావ్.

[మస్తాన్ తలవంచుకొని నుంచుంటాడు]

సుభాన్ : థూ, నీజన్మ తగలెయ్య, సిగ్గులేక ఇంకా బతికుండావ్. ఎందులోఅన్నదూకి చావకపొయ్యావా? దాదాని, సీతమ్మగారిని పొట్టన బెట్టుకున్నావు చాల్లా?

యల్ల : తేరగా వచ్చిందని దేవరపోతు మాంసం తెగదిని చూడు ఎట్ట బలిసిండో.

సుభాన్ : ఛీ. ఈ దుర్మార్గుడికక్కడెందుకు? మెడబెట్టిగెంటక వాడితోపాటు (మెడబెట్టి గెంటుతాడు)

రామి : (పట్వారీని చూచి) ఇంకా నీవిక్కడేచచ్చావెందుకు, ఫో, వాడితోపాటు నీవుకూడా. (జుట్టుపట్టుకొని బైటికి లాగుతాడు)

కమల : ఈ గాడిదలిద్దరూ చిక్కారుగాని అసలోడు చిక్కలేదే!

యల్ల : వోడు? దేశముఖా? ఆడు అమీన్‌తోగలిసి నల్లగొండ పారిపోయిండు. ఎంటపడితే దొరకల నాయాళ్ళు. గుర్రాలేసుకుని ఉరికిన్రు.

[రామిరెడ్డి సుభాన్లు మళ్లీ ప్రవేశిస్తారు]

రాముడు : పీడ వదిలింది.

వీరా : పదండి పోదాం. మన పొలాలు మనం ఆక్రమించుకుందాం.

కమల : ఎన్నాళ్ళనుంచో మన తల్లి భూదేవి ఈ పాపాత్ముడి చెరలో ఉంది. పదండి. మనభూమిని మనం వదిలించుకుందాం.

రామి : ఇక నా గిత్తలకి మేత కరువు లేదు. మళ్లీ నాబీడు నాకొచ్చింది.

రాముడు : (సంతోషంగా వీరారెడ్డితో) ఏం బాబూ, మళ్ళీ మా మంగలి మాన్యం మా కొచ్చినట్టేగా!

సుభాన్ : ఇంకా వచ్చినట్టేనా ఏంటి? వెళ్ళి అరకకట్టక!

వీరా : ఈనాటికి తిరిగి మళ్ళీ మనభూములు మన కొచ్చాయి. కాని ముందు మరో ప్రమాదం రాబోతూఉంది. మన మంతా తగిన జాగ్రత్తగా ఉండాలి.

యల్ల : ఇంకేం బయముంది బాబూ. ఆ ముదనష్టపోడు ఆడి దారిని ఆడు బోయిండుగా!

వీరా : అప్పుడే ఎక్కడబోయాడు? వాడు జేయాలిసిన కుట్ర అంతా చేస్తూనే ఉంటాడు. పట్నంకూడా పోయి

ఈసారి మిలటరీనే తీసుకొస్తాడు అవసరమైతే ఇంకా తెల్లసైన్యాన్నికూడా దింపుతాడు.

రామి : ఏం దింపితే ? మా బొందిలో ఊపిరి ఉండగా మళ్లీ మాంపొలాలు వదిలిపెడతామా ?

సుభాన్ : సంఘ బలంతోనే ఇప్పుడు దేశముఖ్‌ని ఎదిరించాం. రేపు నవాబు వచ్చినా, తెల్లోళ్ళువచ్చినా ఈ సంఘ బలంతోనే ఎదిరించుదాం. మనగడ్డని మనం కాపాడు కుందాం.

కమల : అంతే మనమంతా ఇలాగే కట్టుగా ఉంటే తెల్లోళ్ళు కాదు, వాళ్ళ తాతలొచ్చినా మన్ని ఏమీ చేయ లేరు.

యల్ల : ఈజాతోళ్ళు, కోతోళ్ళు ఏం జేత్తారే పదండళ. ఎవడి పొలంలో ఆడు ఇల్లేసుకుందాం ఏం రాములూ?

రాముడు : అంతేనయ్యా. యల్లమందయ్యా, నా పాణం బోయినా సరే. ఇంకా నామాన్నెం వదిలిపెడతానా?

వీరా : అలా ఉండాలి. అవసరమయితే ఇంటికొకడు బలి అయిపోవాలి. పొలంమీాద హక్కు మనదే; ఈహక్కు కోసమే సీత తన ప్రాణాన్ని ఇచ్చింది. దాదా బలి అయిపొయ్యాడు. మళ్ళీ మన పొలాన్ని మనం వదలి పెట్టడమంటే దాదాకి, సీతకి ద్రోహం చేసినవాళ్ళం అవుతాం.

సుభాన్ : నిజమే. బందగీ సమాధిదగ్గిర మొదట మనం సంఘంబెట్టుకుంటాం అని ప్రమాణం చేశాం. మళ్ళీ ఈ సమాధులదగ్గిర ప్రమాణం చేయండి.

"ప్రాణంబోయినా మాభూమి వదలం"

అందరూ : "ప్రాణంబోయినా మాభూమి వదలం"

వీరా : దున్నేవారిదే భూమిహక్కు !

అందరూ : దున్నేవారిదే భూమిహక్కు !

కమల : బోలో, ఆంధ్రమహాసభకీ జై !

అందరూ : బోలో ఆంధ్రమహాసభకీ జై !

వీరులార రణధీరులార నిరు
పేదలార ఇదె కదలండోయ్॥

పౌరుషమేదో చూపి దేశమును
ప్రజారాజ్యమును నిలుపండోయి॥

భూమిలేని రైతేమి రైతురా
భూమినిదున్నే బానిసరా॥

బానిస బ్రతుకునకంటె హేయమీ
ప్రపంచమున లేనే లేదోయ్॥

ఆంధ్రా ప్రింటర్సు,
విజయవాడ - 2